

Š

Pavel Josef Šafařík

13. 5. 1795 Kobeliarovo na Slovensku

26. 6. 1861 Praha

Pocházel z rodiny evangelického kazatele. V l. 1805–10 studoval na gymnasiu v Rožnavě a v Dobšíně, od r. 1810 na evangelickém lyceu v Kežmarku (jeho spolužákem byl Ján Benedikti Blahoslav), kde se začal i národně uvědomovat, získán Jungmannovým buditelem kulturním programem. Rok působil v Kežmarku jako vychovatel a 1815 odešel přes Prahu (navštívil zde Dobrovského) na universitu do Jeny; tam studoval teologii, ale kromě toho filosofii, filologii, historii, přírodní vědy. Živě se zajímal i o literaturu: překládal Schillera a Aristofana, zabýval se lidovou slovesností a otázkami prozodickými a estetickými a už v Jeně si vytvořil velký program zpracovat dějiny jazyků a literatur slovanských národů. Roku 1817 se vrátil přes Prahu a Vídeň do Bratislavy a po prázdninách přijal opět vychovatelské místo. Spřátelil se s Františkem Palackým → a společně studovali estetické otázky, neuspokojení současným stavem české básnické tvorby; jednu z cest k zvýšení její úrovně spatřovali v zavedení časomíry. — V l. 1819–33 působil Š. jako profesor humanitních předmětů na srbském pravoslavném gymnasiu v Novém Sadě a byl jeho prvním ředitelem (r. 1825 byl však ředitelství jako evangelík zbaven). Za nepříznivých podmínek rozvíjel studium slovanských národů, jejich jazyka

a literatury, publikoval řadu vědeckých prací, přinesl množství nových poznatků, které se snažil i kriticky prověřovat, pěstoval široké vědecké styky. Sledoval myšlenku jednoty jazyka a kultury slovanských národů, historicky a teoreticky odvodňoval požadavek jejich celistvosti a československé jednoty; zároveň však stále uplatňoval zřetel ke konkrétní odlišnosti jednotlivých slovanských národů a jejich jazyka a kultury (*Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*). Jeho práce byla posilou i v buditelem úsilí českých a slovenských obrozenců. R. 1833 podařilo se konečně přátelům získat prostředky, aby se mohl Š., světově uznávaný slavista, přestěhovat s rodinou do Prahy a věnovat se vědecké práci. Stal se redaktorem Světozora (1834 až 1835), cenzorem beletrie (1837–47), redaktorem ČČM (1838–43), kustodem (1841), knihovníkem (1848) a nakonec ředitelem Universitní knihovny. Byl jmenován mimořádným profesorem slovenské filologie na pražské universitě (1848), ale přednášek se vzdal ve prospěch F. L. Čelakovského →. V českém prostředí, za změněné kulturní situace, stál ovšem už svými estetickými názory proti novým tendencím literárním (proti romantismu) a svou slovenskou koncepcí proti štúrovskému programu. Nejvíce plodné pozornosti věnoval v Praze studiu staré české literatury a mluvnice a studiu starých památek slovanské kultury (*Slovanské starožitnosti*); dokazoval jejich starobylost, která jim byla upírána, neubráníl se však idealizaci

života starých Slovanů. V r. 1848 působil Š. i veřejně: s Palackým byl předsedou Slovanského sjezdu, usiloval zachovat umírněný postoj vůči vídeňské vládě, háje austroslavistický program. Po porážce revoluce soustředil se cele k vědecké práci a vrátil se znovu ke studiu nejstarších slovanských památek. — Š. vědecká činnost, rozvíjená s velkou osobní obětavostí a skromností, snažila se v duchu obrozeneckých snah ukázat bohatou minulost slovanských národů a posílit tím ideu slovanské vzájemnosti i nový rozvoj jejich kultury a celého národního života. Její základní význam je v zevrubném zkoumání jazyka a literatury slovanských národů, v jejich rozruzněnosti a ve vytvoření obrazu slovanského dávnověku. Š. byl jedním ze zakladatelů nového vědního oboru, slavistiky. Svým dílem a vlivem přesahoval v mnoha směrech okruh české literatury i okruh českého národního života; zvláště významně působil na formování slovenského národa a literatury, i když v zásadě jejich osamostatnění neuznával; za pobytu v Novém Sadě podílel se na kulturním rozvoji Srbů. Š. se zasloužil o rozvoj české literatury i přímo. Hned na počátku své činnosti jako básník (*Tatranská múza s lýrou slovanskou*) vyjadřující už některé rysy nového životního pocitu mladé generace (zdůraznění citového světa jedince, oživení jánošíkovské tradice), dále poukazem na lidovou poezii jako na jeden ze zdrojů umělecké tvorby. Svým příspěvkem prozodickým (*Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie*, společně s F. Palackým →) pomohl k rozruznění české básnické tvorby a k vytvoření estetického programu spojujícího literaturu aktivněji s národním zápasem. I v pozdějších letech přinesl mnohé cenné poznatky o minulosti české literatury (i literatur slovanských).

BIBLIOGRAFIE

Tatranská múza s lýrou slovanskou (Bb 1814), Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie (1818, s Palackým), Písne světské lidu slovenského v Uhřích (1893, s J. Biahoslavem), Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten (1826), Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki (1828), Serbische Lesekörner oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart (1833), Slovanské starožitnosti I, II (1836—37),

Monumenta Illyrica (1839), Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (1840, s Palackým), Rozbor staročešské literatury (1843—45), Počátkové staročešské mluvnice (úvod k Výboru stč. literatury, 1845), slovanský národopis (1842), Památky dřevního písennictví Jihoslovanů (1851), Památky hlaholského písennictví (1853), Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus (1858), Geschichte der südslawischen Literatur (1864—65), Překlad Schillerovy Marie Stuartky (1831), Sebrané spisy P. J. Šafaříka I—II (Slovanské starožitnosti, 1862—63), III (Rozpravy z oboru věd slovanských, 1865). Básn. spisy P. J. Š. kriticky vyd. J. Vilikovský (1938). Koresp. P. J. Š. vyd. V. A. Francev i—II (1927—28), Koresp. P. J. Š. s F. Palackým vyd. V. Bechyňová a Z. Hauptová (1961), Dopisy P. J. Š. M. P. Pogodinovi (1879) a O. M. Bodjanskému (1895, obě v Moskvě).

LITERATURA

Š. Sabina: P. J. Š. (1861); K. Paul: P. J. Š. (1961, se soupisem dosavadní literatury); K. Rosenbaum: P. J. Š. (1961), ve sborníku Litteraria IV (1961) a v úvodu k slov. překladu Geschichte d. slaw. Spr. u. Lit. nach allen Mundarten (1963); Acta universitatis Carolinae 1961, Philologica 3, Slavica Pragensia III (1962); Sborník šafárikovský (1963). M. Bakoš v úvodu k Počátkům čes. básnictví... (1961). Jub. č. Slavie a Slovanské literatury 1961; F. Vodička v Liit 1961; A. jedlička v NR 1961 (o jeho vztahu k češtině); A. Sivek ve Slezském sborníku 1961 (o jeho rané tvorbě).

mp

Ota Šafránek

18. 2. 1911 Praha

Vystudoval v Praze reálné gymnasium (1930), pak se věnoval obchodu, byl berním úředníkem v Brandýse nad Labem a v Jablonci nad Nisou. Po r. 1945 pracoval v kulturní komisi ÚRO, redigoval časopis Vpřed a působil v nakladatelství Orbis. V sezóně 1949—50 byl dramaturgem Divadla Na Fidlovačce, 1950—51 ve Varietě, 1951—52 v Divadle čs. státního filmu. V l. 1953—55 redigoval časopis Divadlo, v l. 1957—61 byl šéfredaktorem Dikobrazu. — Literárně debutoval v časopise Hej-rup povídkami, dále přispíval do Trnu, Knihkupeckého časopisu, Lidových novin a do časopisů, které redigoval. Zdramatizoval Hálkovu Muzikantskou Lidušku (1949, s J. Baldou), upravil Goldonihu Mirandolínu (1950, s K. Konstantínem).

Šafránkova novelistika, již začíná jeho spisovatelská dráha a k níž se vrací po dvaceti letech věnovaných především dra-

matu a literatuře pro děti, má vedle vlastností psychologické prózy i zřetelný smysl pro komiku situací (*Svatební dar*, *Pohodlný Klaudián*). V tragikomických příbězích kreslí s jemnou, chápající ironií nehrdiny, jejichž velké činy nejsou tak docela velké a jejichž malé skutky zas pro ně znamenají víc, než se zdá na první pohled (*Dcera v Londýně*). — V dramatu vycházel Š. vstříc dobovým požadavkům svým zájmem o aktuální zahraničně politickou tematiku (*Ráno startují letadla*) i intersem o národní minulost ve slibně pojaté, ale tezovitě poznávané *Červencové noci* (o posledních hodinách života Jana Husa) a v dramatu o J. K. Tylovi *Vlastenec*, přitěžením historickými fakty. Jako humorista se Š. projevil v tematicky podnětné veseloherní anekdotě *Kudy kam*. Téma citových vztahů mladých lidí v *Pohádce z Kamy* rozvrhl do nekonvenčně zvoleného žánru lyrické soudobé báchorky, zdaleka je však dramaticky nevyužil a nezvládl. — Z Š. próz pro mládež vynikl příběh žižkovského dětství *Bosí rytíři*.

BIBLIOGRAFIE

Svatební dar (P 1940), Pohodlný Klaudián (R 1942). Než vypluje loď (P pro mládež, 1947), Jak trpaslík roste (P pro mládež, 1947), Bosí rytíři (P pro mládež, 1947), Pohádky osmi večerů (1948), Červencová noc (D 1948, prem. 1947, také s názvem Ohnivý dělník), Růžové poupě (D pro mládež, 1952, i prem., podle B. Němcové), Vlastenec (D 1953, i prem.), Kudy kam? (D 1955, prem. 1954, hráno též s názvem Rozkvétající ženy a Dáma se rozvést, zfilm.), Krásná Vladíkova loď (P pro mládež, 1956), Krejčovská pohádka aneb Sedm jednou ranou zabíjí (D pro mládež, 1960), Dcera v Londýně (P 1963). — Provedené hry: Oni bez vyznamenání (1948), Ráno startují letadla (1950, také s názvem Čest poručíka Bakera), Pohádka z Kamy (1957).

LITERATURA

J. Hájek v Divadle 1955 (Dobrý směr — o hře Kudy kam); F. Černý v Divadle 1957 (Nestačí psát, je třeba hovořit — o Pohádce z Kamy).
vk

Donát Sajner

21. 1. 1914 Soběslav

Po třetí třídě měšťanské školy v Soběslavi se živil příležitostnou námezdnou prací. Po vojenské službě (1936—1939) nastou-

pil jako redaktor Evropského literárního klubu, který později (do r. 1948) také řídil. V l. 1949 až 1950 vedl Literární noviny, následující čtyři roky žil na vesnici, v l. 1954 až 1957 byl zaměstnancem ministerstva vnitra, od r. 1957 je redaktorem Čs. rozhlasu. — Básně publikoval (od r. 1933) v Rudém právu, Haló novinách, Tvorbě, Hej-rupu, Národním osvobození. Uspořádal výbory: Odkazy a poslání (1948), Kniha satír (1949, s B. Václavkem), Cestou k praporu (1950). — Píše též rozhlasové hry.

Šajnerova básnickou tvorbu vyznačují od jejich začátku jednak nota proletářská a sociální, jednak vzrušená evokace venkova a rodné země. Sociální nota se později proměňuje v oslavu člověka, který se s důvěrou dívá do budoucnosti. Prozaické práce Š. směřují od psychologických příběhů, zabývajících se všířnými osobnostmi a osudovými otázkami umění a života, k prózám o kolektivizaci vesnice z počátku padesátých let, poznamenaným schematismem.

BIBLIOGRAFIE

Červený kolotoč (Bb 1935), Řečí země (Bb 1941), Matěj Kopecký (Bb 1943), Větev dobra (R 1943), Den u pramene (Bb 1944), O třech labutích (pohádka, 1944), Paměti uličníkovy (P pro mládež, 1945), Odkazy (Bb 1946), Na motiv z Oněgina (Bb 1946), Minulý čas (R 1946), Žně marnosti (Pp 1946), Zpívající digger (R 1950, podle zápisů Č. Paclta), Vlaha (Pp 1952), Tovaryši (Pp 1953), Obrazy z přírody (Pp 1954), Teče voda, vodička (Bb 1959), Řikali mu uličník (P 1962), Kudy chodí dny (Bb 1963).
vk

František X. Salda

22. 12. 1867 Liberec

4. 4. 1937 Praha

Syn poštovního úředníka. Po studiích na akademickém gymnasiu v Praze (1878 až 1886) byl posluchačem práv na Karlově universitě; studia nedokončil a stal se volným literárním kritikem. V l. 1894 až 1908 spolupracoval v redakci Ottova slovníku naučného (díl 8—27), kam psal zejména hesla z francouzské, anglické, německé a české literatury a malířství, i některá velká souhrnná hesla (například Kritika literární, Symbolismus aj.). Dlouhá léta prožil Š. v existenční nejistotě, odkázán na nepravidelné výděly z časopisů.

R. 1899 těžce onemocněl a až do konce života trpěl následky choroby. Roku 1907 složil doktorát filosofie, od r. 1918 byl profesorem románských literatur na Karlově universitě. Plných padesát let přispíval do nejrůznějších časopisů básněmi, povídkami, literárními, divadelními i výtvarnými kritikami, esey o umění i společenskými úvahami a glosami. Nejvýznamnější z těchto orgánů jsou Česká Thalia, Lumír, Literární listy, Rozhledy (zde měl i účast na stylizaci manifestu České moderny, 1895), Naše doba, Čas, Česká revue, Volné směry, Novina, Národní listy (1911–14), Česká kultura, Kmen, Venkov (1917–21), Tribuna (1919–23), Lípa, Prager Presse (1922, 1924, 1926, 1929–30), Národní kultura, České slovo (1923–24), Kritika, Literární rozhledy, Var, Tvorba, Literární svět, Listy pro umění a kritiku, Slovo a slovesnost. V l. 1903–07 spoluredigoval Volné směry, v l. 1908–12 Novinu, 1912 až 1914 Českou kulturu, 1917–19 redigoval Kmen, 1924–25 spoluredigoval Kritiku, 1925–29 Tvorbu, kterou postoupil v době perzekuce komunistického tisku J. Fučíkovi pro potřeby strany. Od r. 1928 vydával *Zápisník*, zvláštní typ časopisu, vyplněného jen vlastními pracemi, zvláště kritikami, statemi a poznámkami k soudobé situaci literatury, kultury a společnosti, jímž působil v celém národním životě jako ztělesněné kulturní svědomí doby. Redigoval Národní knihovnu (od r. 1923), Melantrichovu knižnici (od roku 1928) a Almanach Kmene (1930–31). Užíval pseudonymů a šifer Alfa, B. Ptáček, Pavel Kunz, J. Holas, Quidam, P. K., J. H., Q., Dr. KP. Pečorin, A. D. Laš, Jan Braun, J. Řápek. F. X. Šalda je vedoucí osobností literární generace devadesátých let. Jeho kritické dílo ztělesňuje v české literatuře nové pojetí kritiky, chápané jako samostatná tvorba rovnocenná ostatní umělecké činnosti a zároveň schopná závazného, společensky odpovědného soudu nad uměním i celým národním životem. Celým Š. dílem prochází neustálá snaha vyrovnat protiklad mezi osobně prožitým, subjektivním základem kritického soudu a mezi jeho obecně platným poznávacím dosahem. K tomu sloužily Š. i podněty dobových proudů

tzv. vědecké kritiky, které proti impresionisticky laděnému zachycování dojmů z díla usilovaly postihnout objektivní zákonitosti uměleckých jevů na podkladě odborných uměnovědných pojmů (Taine, Hennequin, Guyau). Š. přístup k otázkám umění a společnosti byl určen situací tvůrčí inteligence z konce století, jež v odporu proti vyživajícím se formám života národní společnosti utíkala k ideálu nezávislého, mravně opravdového individua, negujícího svou tvorbou dosavadní ideologické projevy spjaté s buržoazií. Š. toto stanovisko nikdy neopustil: nejvyšší hodnotou umění mu vždy zůstala hloubka a opravdovost prožitku tvořivého jedince, spojená přitom se schopností přetvářet rozporné skutečnosti v svět zákona a vnitřního řádu (*Boje o zítřek, Duše a dílo*). Individualistické východisko v pojetí umělecké tvorby nevylučovalo u Š. zřetel ke společenské funkci umění: formulovalo se už v devadesátých letech zejména v požadavku životnosti, chápaném jako schopnost umění pravdivě vyjadřovat život a zároveň zasahovat jako aktivní síla do skutečnosti. I přes svou obecnost umožňovala Š. tato představa poznat, které z uměleckých tendencí jsou schopny stát se tvořivými silami v společenském boji: tak se Š. neomezil na úlohu generačního kritika, proboujávajícího ranou tvorbu Sovovu, Macharovu, Březinovu, Neumanovu, Tomanovu a dalších, ale dokázal se orientovat v literární situaci ještě mnohem později: po r. 1918 např. bezpečně rozeznal síly, které v nové literatuře směřovaly k překonání individualistické omezenosti a k vytvoření nové sociability umění. Proto uvítal nejen nástup proletářské literatury, spjatý zejména s tvůrčím činem Wolkrovým, ale s porozuměním vykládal i nástup básnických tendencí projevujících se v poetismu jako další stupeň ve vývoji revoluční literatury (*O nejmladší poezii české*). Š. znamená v české kultuře od devadesátých let až po sám skloněk buržoazní republiky velkou, důsledně demokratickou osobnost, ovlivňující svou autoritou celý kulturní život; v jeho kritických vystoupeních se spojuje věrnost velkým humanistickým idejím s důsledným uplatňováním požadavku rychlých uměleckých hodnot, vedoucím českou literatu-

ru z provinciálního omezení k pokrokově pojaté světovosti. — Š. literární tvorba se po celý život pohybuje uvnitř polarity kritik — básník: umělecká složka jeho tvůrčí osobnosti je stálým předpokladem jeho kritického postoje. Šalda debutoval v osmdesátých letech verši psanými v duchu pozdního parnasismu. Sám jeho druhý, tj. kritický debut (studie *Syntetism v novém umění*) stál v těsné souvislosti s vlastní beletristikou: podnět k ní dala obrana impresionistické metody zobrazení v próze, jak se jí Š. pokusil realizovat povídkou *Analýza*. Po údobí devadesátých let, v němž Š. vědomě rezignoval na uměleckou tvorbu a chápal kritický soud jako nejadekvátnější výraz své osobnosti, se v prvním desetiletí 20. století vrátil k beletrii; od té doby jsou verše, próza a později drama stálým doprovodem jeho kritické činnosti. Š. lyrika, která vzniká jako eruptivní, bezprostřední básnická konkretizace životních zážitků, stojí mimo dobové literární směry; její silně individuální výraz podává zkratkovitě záznamy meditace o tragice lidského bytí a zápasu s osudem. V próze, pro niž je, nehledě na jediný filosofující román o podstatě tvůrčí osobnosti (*Loutky i dělníci boží*), příznačná rozsahem nevelká povídka, vyšel od kresby dusné atmosféry a dramaticky vypjatých situací, již ztělesnil pojetí života jako prudké síly, nemilosrdně strhující člověka k propastem bytí a k zániku (*Život ironický a jiné povídky*); jeho pozdější povídky, zachycující zkratkovitě jedinečné životní okamžiky a dramatické zvraty lidského osudu, jsou zřetelně ovlivněny novoklasicistní úsporností a kultivovanou prostotou stylu (*Dřevoryty staré i nové*). Nejvýznamnější oblastí Š. beletristické tvorby se však staly jeho divadelní hry, které vznikaly po první světové válce jako osobitá odpověď na dramatickou podstatu revolučně zjištěné doby; svými třemi dramaty zaujal Š. výrazný podíl v diferenciaci dramatické produkce dvacátých let: od symbolizujícího básnického dramatu o spáse jedince v revolučním kolektivu (*Zástupové*) došel k optimistické komedii o životaschopnosti lidových typů (*Dítě*), blízké nové sdělnosti proletářské literatury; jeho třetí hra (*Tažení proti smrti*) se svou groteskní ko-

mikou, výsměchem akademismu i oslavou nekonečné lidské tvořivosti zase podílí na dramatické obrodě v souvislosti s tendencemi poetického divadla.

BIBLIOGRAFIE

Boje o zítřek (Ee 1905), Moderní literatura česká (přednáška, 1. a 2. přehlednuté vyd. 1909), Život ironický a jiné povídky (1912), Duše a dílo (Ee 1913, 2. oprav. vyd. 1918), Umění a náboženství (přednáška, 1914), Génius Shakespearův a jeho tvorba (přednáška, 1916), Loutky i dělníci boží (R 1917), In memoriam R. Svobodové (E 1920), Strom bolesti (Bb 1920), Zástupové (D 1921, prem. 1932), Básnická osobnost Dantova (E 1921), Dítě (D 1923, i prem.), Antonín Sova (E 1924), Tažení proti smrti (D 1926, i prem.), Těm, kdož neumějí čísti (polemická brožura, 1926), O tzv. nesmrtnosti díla básnického (E 1928), O nejmladší poezii české (1928), Saldův zápisník (9 sv., 1928–37), J. A. Rimbaud, božský rošťák (1930), Dřevoryty staré i nové (Pp 1935), Mácha snivec i buřič (E 1936). — Překlady: Emil Hennequin, Studie vědecké kritiky. Spisovatelé ve Francii zdomácněli (1896); John Ruskin, Sězám a lilie (1901); Charles Morice, O moderních podmínkách krásy (s M. Majerovou, 1909). V Zápisniku uveřejňoval překlady veršů Andrého Chéniera. — Posmrtně: O naší moderní kultuře divadelně dramatické (E 1937), Nova et vetera (Bb 1938), Hájemství zraku (Ee 1940), Analýza (P 1947), Ze vzpomínek na dětství (1947). — Výbory: Výbor z kritické prózy (1939), O umění (1955, usp. L. Lantová). — Korespondence s O. Březinou (1939), se Z. Braunerovou (1939), s M. Martenem (1941), s F. Chudobou (1945), J. Horoví (1947), J. Pojarovi (1947). — Spisy F. X. Š. v l. 1912–17 v Unii (5 sv.), Dílo F. X. Š. v l. 1925–41 v Aventinu a v Melantrichu (13 sv.). Soubor díla F. X. Š. od r. 1947 za red. J. Mukařovského a F. Vodičky v Melantrichu a (od r. 1950) v Čes. spisovatel; toto vydání zahrnuje i všechny Š. kritické projevy. — Bibliografie: J. Pistorius, Bibliografie díla F. X. Š. (1948), a doplňky E. Macka ve sborníku Čes. bibliografie I (1959).

LITERATURA

F. X. Š. k padesátinám (1918); F. X. Saldovi (1932); O. Fischer: Saldovo češství (1936) a ve Slovu o kritice (1947); F. Gótz: F. X. Š. (1937); Z. Nejedlý: F. X. Š. (1937) a v kn. Z. Čes. kultury (1951); Na paměť F. X. Š. (1938); L. Svoboda: Tři studie o F. X. Š. (1941, přeproc. 1947 jako Studie o F. X. Š.); F. X. Š., O významu a osobnosti největšího čes. kritika (1947); J. B. Svřček: F. X. Šaldy boje a zápsy o výtvarné umění (1947), F. Vodička, R. Havel, K. Dvořák, E. Macek, O. Králik, L. Lantová, Z. Trochová a J. Cermák v doslovce k jednotlivým svazkům Souboru díla F. X. Š. (od r. 1947); J. Fučík ve Statici o literatuře (1951); J. Vodák v kn. Cestou (1946); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); F. Chudoba v dosl. k Listům o poezii a kritice (1945); J. Honzl v Divadelních a lit. podobiznách

(1959); J. Mukařovský v Kapitálách z čes. poetiky I (1948) a v Otázkách div. a filmu (1946–47); F. Vodička v dosl. k výboru O umění (1951) a v SaS 1947–48 (o básních); A. Matuška v dosl. k výboru Magický básník K. H. Mácha (1958) a v knihách Pro a proti (1959) a Medailóny (1960); F. Buriánek v Acta Univ. Carolinae, Philologica 3, Slavica Pragensia III (1961) a v ČLit 1962. V. Cerný v KM 1947 a v SLP 1957; O. Králík v SaS 1947 až 1948; J. Patočka v ND 1947–48; J. Träger v Kytici 1948 (o jeho vztahu k divadlu); Z. Pešat v Nové myslí 1956; F. Cerný v ČLit 1957 (o dramatech); J. Cigánek v NŽ 1958; jub. číslo Kmene 1926–27, úmrtní čís. Tvorby 1937 a jub. číslo SLP 1957. //

František Ferdinand Šamberk

(vl. jm. František Xaver Chamberger)

21. 4. 1838 Praha

25. 12. 1904 Praha

Působil nejprve jako ochotník Švestkova divadla na Starém Městě, r. 1854 vystoupil na české scéně Stavovského divadla. Po neúspěchu odešel k venkovské společnosti Zöllnerově, vedené J. K. Tylem. Hrál i na stálých scénách německých (Innsbruck, Teplce, Pešť, Olomouc, Berlín, později i Královec). R. 1859 se vrátil do Stavovského divadla, odkud přešel do Prozatímního a zažil tu vrcholná léta své herecké slávy. Na odpočinek odešel jako člen Národního divadla r. 1901. Původně tragéd a milovník, přesedlal velmi brzy na herectví komické. Vnějším popudem k tomu byl repertoár předměstských arén Šamberk byl oblíbencem Arény na hradbách (pobočné letní scény Prozatímního divadla) jako herec i dramatik. Ve svých fraškách a komediích se zčásti držel vzoru svého učitele J. K. Tyla → (volbou postav, tematikou), ale byl ovlivněn i moderní konverzační komedií francouzskou (smělými kombinacemi situací, překvapivými dějovými zvraty apod.). Jeho hry vznikaly překotně, často jako reakce na soudobé události politické, kulturní a společenské (*Boucharon, Sedmašedesátníci, 6. červenec, Éra Kubánkova*), často také pro benefice přátel (*Jedenácté přikázání, Palackého třída č. 27*). Měly proto převážně ráz libreta, na němž herec (především autor sám) rozvinul teprve improvizaci, a jejich formálním i myšlenkovým dovršením býval velmi často kup-

let, obměňovaný vždy podle nejnovějších událostí. V nejlepších hrách (*Blázinec v prvním poschodí, Palackého třída č. 27, Éra Kubánkova*) zachytil Š. zdařile atmosféru staré Prahy i ovzduší českého maloměsta (*Jedenácté přikázání*). Všiml si zvláště vrstev lidových a maloburžoazních a stíhal vylsměchem jejich slabosti. Sám však podlehl sentimentalitě v obou svých hrách vážných: *Josef Kajetán Tyl a Karel Havlíček Borovský*.

BIBLIOGRAFIE

(vesměš divadelní hry): Boucharon (1866, i prem.), Jen žádný sněm (1866, i prem.), Blázinec v prvním poschodí (1868, prem. 1867), Já mám přjem (1869, prem. 1867), Hrůzostrašná noc (1870, i prem.), Sedmašedesátníci (1871, prem. 1870), Švatojánská pouť (1872, prem. 1868), Svůj k svému aneb Svatební večer bez nevěsty (1873, prem. 1872), Osudná kola aneb Americký soubor (1873, i prem.), Pešť v Praze aneb Vzhůru do Uher! (1874, i prem.), Potrhlý švec (1879, prem. 1878), Rodinná vojna (1882, prem. 1880), Jedenácté přikázání (1882, prem. 1881), Josef Kajetán Tyl (1882, i prem.), Podskalák (1882, i prem.), Palackého třída č. 27 (1884, i prem.), Divadelní vlak (1884), Karel Havlíček Borovský (1884), Éra Kubánkova (1886, i prem.), Ravuggiolo, loupežník z Apenin (1889, i prem.), Kuať svět (1889), Břinkalovy trampoty (1890, i prem.), Výlet pana Broučka na výstavu (1893, prem. 1894). — Divadelní hry F. F. Š. u Pospíši v l. 1895–1909 (12 sv.); zde 6. červenec (D 1905, prem. 1869).

LITERATURA

G. Toužil: Paměti F. F. Š. a hrst vzpomínek (1906). L. Novák v kn. Stará garda Nár. divadla (1937), K. Engelmüller ve sborníku Čes. umění dramatické I (1941); J. Vodák v kn. Cestou (1946). F. A. Šubert v Osvětě 1905; B. Hlaváč v Dnešku 1930–31. //

Václav Sašek z Biřkova

Panoš, který ve službách družiny pana Lva z Rožmitála, švagra krále Jiřího z Poděbrad, vykonal a vypsál její propagační cestu do západních zemí v l. 1465 až 1467. Cestopis se nám však dochoval pouze v latinském překladu vydaném 1577 olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským pod titulem *Commentarius brevis et iucundus itineris atque peregrinationis...* (Krátké a utěšené popsání cesty a putování). Ve srovnání s deníkovými zápisky panoše Jaroslava, zachycujícími

podobnou diplomatickou cestu podniknout rovněž ve službách krále Jiřího, jde v Šaškově cestopisu již o dílo literární, a ve srovnání s cestopisy ještě středověkými, plnými fantastických smyšlenek (např. tzv. Mandevillův cestopis →), je patrné, jak v Jiřího době zesiloval zájem o životní realitu. Š. dovedl bystře pozorovat a svěže i poutavě zachytit mnoho dojmů z cesty, především ze života rytířského. Líčí úspěchy české družiny u burgundského dvora a její mnohá dobrodružství. Vyprávění prokládá i veselými příběhy. Jako křesťan věnuje Š. pozornost náboženskému životu v cizích zemích, ale stejně bystře si všimá i národohospodářství, kultury, veřejného zřízení atd. Jeho spis obsahuje mnoho cenného materiálu a až do Příhod Vratislava z Mitrovic → byl nejvšestrannějším českým cestopisem. Stal se podkladem pro Jiráskovu knihu *Z Čech až na konec světa*.

EDICE A LITERATURA

Ve službách Jiříka krále. vyd. R. Urbánek (1940); V. Š. z B. Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa přel. B. Mathesius (1951, s úv. F. Svejkovského); Commentarius brevis et iucundus itineris atque peregrinationis..., vyd. K. Hrdina (1951). zt

Prokop Šedivý

4. 7. 1764 Praha
před r. 1810

Studoval na pražském piaristickém gymnasiu a rok na filosofické fakultě, pak se věnoval jen divadlu jako herec (na největší Boudy) a dramaticky spisovatel. R. 1802 opustil Prahu a živil se jako kočovný předváděč obrázků optickým přístrojem.

Z básnických pokusů otiskl kromě drobných básní rozsáhlý baladický příběh *Ukrutný myslivec* (v Puchmajerově → Sebrání 1, 1795), založený na Bürgerově básni *Der wilde Jäger*. Věnoval se také próze, z níž má význam jen na Hájkově → Kronice založená rytířská povídka *České Amazonky aneb Děvčí boj v Čechách pod správou rekyne Vlasty* (s důležitou Krameriovou → předmluvou). Jiné prozaické práce Š. jsou vlastně jen překlady nebo adaptacemi většinou německých předloh

(Spiess, Pabst, Wächter aj.). Vlastní význam Š. je v četných hrách, především ve dvou původních pražských lokálních fraškách *Masné krámy aneb Sázení do loterie* a *Pražští sládcí aneb Kubíček dostane za vyučenou*. Obě hry jsou v podstatě nedramatické a bez dějových zápletek, vynikají zato věrným obrazem lidového života a jazykově svérázným dialogem. Š. úvahy o mrvních a kulturních úkolech divadla jsou pouhou parafrází stati Friedricha Schillera.

BIBLIOGRAFIE

České Amazonky aneb Děvčí boj v Čechách pod správou rekyne Vlasty (P 1792). Mníslav a Světivína aneb Příběhové prvních obyvatelův okořského zámku (P 1794). Masné krámy aneb Sázení do loterie (D 1796, i prem.), Živé hodiny (D 1796, i prem.), Noční můra aneb Zamílovaná strašidla (D podle nřm. 1796). Pražští sládcí aneb Kubíček dostane za vyučenou (D 1819, prem 1795). Přeložil nebo upravil asi 20 her, většinou známých jen podle titulů. V rkp zůstal zkrácený překlad prózou *Král Lir a jeho nevděčné dcery* od W. Shakespeara. Z překladů: *Maran a Onyra. Amerikánský příběh...* (1791). Ch. H. Spiess. *Zazděná slečna...* (1794). *Krásná Olivie aneb Strašidlo v bílé věži...* (1798). Z prací odborných: *Krátké pojednání o užtku, kterýž ustavičně stojí a dobře spořádané divadlo způsobiti může* (1793, je to parafráze Schillerovy stati *Die Schaubühne als eine moralische Anstalt betrachtet* z r. 1787).

LITERATURA

P. Eisner: F. Schiller, P. Šedivý, O mravním poslání divadla (1955). J. Sajic v kn. *České umění dramatické I* (1941). B. V. Spiess ve *Světozoru* 1877 a v *Květech* 1901 (2. pololetí, o povídkách), F. A. Šubert v *Osvětě* 1899 (o dramatických); J. Máchal v *Obzoru uměleckém a lit.* 1900; F. Spina v *Archiv für slavische Philologie* 1907 a J. L. Seifert v *LF* 1912 o jeho pracích o divadle. mh

Alois Vojtěch Šembera

21. 3. 1807 Vysoké Mýto
23. 3. 1882 Videň

Gymnasium studoval v Litomyšli (1819 až 1826), v Praze (1826–30) filosofii a práva, ale také filologii a historii. V Litomyšli naň působil jako učitel prof. Bonifác Buzek a ze spolužáků F. M. Klácel, v Praze J. Nejedlý, V. Hanka, F. Palacký, F. L. Čelakovský a J. J. Langer. Po studích se stal úředníkem brněnského magistrátu, v l. 1839–49 působil na

stavovské akademii v Olomouci a Brně, od r. 1850 byl profesorem české řeči a literatury na universitě ve Vídni. — Literárně vystoupil pod pseud. Mudromil Mýtský v Jindy a nyní (1829) epigramy a drobnými básničkami; další epigramy otiskl v Časopise Českého muzea (1829), kam přispíval kulturně historickými příspěvky (do r. 1878). Psal též do Čechoslava, Květů, České včely, Poutníka a Týdeníku. Drobné příspěvky zasílal i do Rodinné kroniky, příspěvky z dějin moravských otiskoval v Časopise Matice moravské a v Památkách archeologických, vydal Mistra Jana Husí Ortografii českou (1857). S F. M. Klácelem redigoval Moravské noviny (1848—49), pro lid vydával kalendář Posel z Moravy (1837—48), Rozumný rolník (1837—43); organizoval divadelní představení, zakládal knihovny, k podpoře českého kulturního života na Moravě založil Matičku moravskou a Jednotu moravskou. Jeho domácnost byla významným kulturním střediskem. Literární činnost Šemberova byla spjata s jeho povoláním i s aktuálními buditelskými potřebami tehdejší společnosti. Jako historik se zajímal především o dějiny Moravy, jejích rodů (*Historie pánů z Bozkovic*) a měst (*Paměti a znamenitosti města Olomouce*), podléháje v pracích o jejím dávnověku (*Západní Slované v pravěku*) kolárovským fantaziím (jeho práce o vpádu Mongolů podnítila na Moravě mnohaletý kult Hostýna). I jako filolog se zajímal o dějiny české řeči na Moravě; dodnes jsou cenné jeho práce dialektologické, při nichž mu materiál sbírali četní spolupracovníci (i B. Němcová →). Méně významné jsou jeho práce literárněhistorické, související se Š. povoláním učitelským. Ani v největší práci, *Dějiny řeči a literatury československé*, nepokročil v metodě nad své předchůdce (J. Jungmanna →); byly to spíš dějiny jazyka a vzdělanosti. Závažný byl však jeho zásah do bojů o pravost Rukopisů; rozebral Libuřin soud i Královédvorský rukopis a označil je za podvrh V. Hanky → a J. Lindy →; tím proti sobě obrátil značnou část národní společnosti.

BIBLIOGRAFIE

Historie pánů z Bozkovic a hradu Bozkova v Moravě (1836), Básně bez dvou konsonantů

pospolu (Bb 1840), Krátké poučení o včelařství (1840), Böhmsche Rechtschreibung (1841), Vpád Mongolů do Moravy (1841), Vysoké Mýto, královské věnné město v Čechách (1845), O rovnosti jazyka českého a německého v Moravě (1848), Dějiny řeči a literatury československé (1858—68, 3 sv.), Paměti a znamenitosti města Olomouce (1861), Mapa moravská (1863), Základové dialektologie československé (1864), Základní zákonové státní Král. Českého (1864), Západní Slované v pravěku (1868), Obvyklostvo české a německé na Moravě (1873), Libuřin soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen (1879), Kdo sepsal Královdvorský rukopis r. 1817 (1880), Die Königinhofer Handschrift als eine Fälschung nachgewiesen (1882) aj. — Bibliografie v monografiích Škorpilové (1946).

LITERATURA

Almanach na oslavu 70. narozenin A. V. Š. (Videň 1877); J. Bartocha: A. V. Š. (1907); E. Škorpil: A. V. Š. (1946, s bibliografií a literaturou); Vysoké Mýto památce A. V. Š. (1957). M. Hýsek v kn. Literární Morava (1911); Z. Nejedlý v kn. T. G. Masaryk I (1931) a Litomyšl I (1954). jm

Karel Siktanc

10. 7. 1928 Hřebeč u Kladna

Studoval na učitelském ústavě a na pedagogické fakultě (1947—50) v Praze. Pracoval nejdříve v deníku Mladá fronta, v l. 1950—60 v mládežnickém a armádním vysílání pražského rozhlasu. Je šéfredaktorem nakladatelství Mladá fronta. Š. byl v l. 1955—59 členem redakční rady časopisu Květen a spoluredigoval některé publikace vyšlé z jeho okruhu (Almanach Květen, 1957, Hlubší než smrt, 1958). Vedle poezie píše Š. reportáže (zpravidla společně s J. Šotolou →). Od r. 1949 příspěvky nejvíce v Květnu, Kulturě, Kulturní tvorbě a Literárních novinách, dále v Rudém právu, Mladé frontě aj.

Po dvou mladistvých sbírkách, v nichž obraz života je v duchu tehdejšího poetického průměru idylický a myšlenkově nenáročný, nastoupil Š. samostatný vývoj sbírkou *Vlnobíí*; tam poprvé reagoval na poznání konfliktů socialistické společnosti. Š. lyrika dozrála ve sbírce *Žízeň*, která vznikla v době společného vystoupení generace; důvěra v sílu prostých lidí se tu prostupuje s ironickým vztahem k jejich zpodilostem. Nejdůležitějším rysem Š. slohu je

předmětnost, práce s přesně odporováním a vybraným detailem. Toto objektivní zaměření přivedlo Š. k epice, postihující historické dění v jeho důsledcích pro myšlenkový profil Š. generace, pro její vnitřní, věcně sepětí se socialistickou revolucí. Základní zážitky generace vidí Š. spojeny s prudkým prožitkem válečného násilí a vzdoru proti němu (na osobních vzpomínkách založený obraz zničených Lidic v *Heinovských nocích*), jednak s revolučními událostmi Února (*Patetická*). Ve sbírce *Nebožka smrt* Š. analyzuje lidské životy a situace, aby v úporné životnosti svých hrdinů odhalil pozitivní hodnoty nezávažnější, schopné překonat tragédii individuálního zániku; naléhavost příběhů jednou reálných, jednou stylizovaných až do symbolu je (spolu s ostrou názorností motivů) tentokrát nesena i výrazně zpracovanou zvukovou stránkou promluvy (eufonie, rytmus).

BIBLIOGRAFIE

Tobě, živote! (Bb 1951), Pochodeň jara (Bb 1954), Vlnobití (Bb 1956), Žízeň (Bb 1959), Heinovské noci (Bb 1960), Patetická (B 1961), Pohádky chudé na řádky (Bb pro děti, 1962), Raci a raci (Rp 1962, s J. Sotolou), Nebožka smrt (Bb 1963). Z překladů: Boris Sluckij, Co nezapomenu (1958, s J. Sotolou), Jevgenij Jevtušenko, Zelené víno (1960).

LITERATURA

M. Červinka v Plameni 1960 (o Heinovských nocích) a 1962 (o Patetické). mč

Matěj Anastazia Šimáček

5. 2. 1860 Praha

12. 2. 1913 Praha

Studoval v Praze na české reálce a na technice chemii (1878–81). Po absolutoriu se stal cukrovarským adjunktem a působil v l. 1881–84 ve venkovských cukrovarech (hlavně v Dymokurách). Na přání strýce, nakladatele F. Šimáčka, zanechal r. 1884 povolání a stal se redaktorem časopisu Světozor, který řídil až do jeho zániku (1899). Od r. 1900 až do smrti byl vedoucím redaktorem Zvonu a stálým čínoherním referentem Národní politiky. — Beletristické prvotiny začal tisknout v České včele (1878), publicistickou drá-

hu zahájil divadelními referáty ve Světozoru, který se pak stal jeho hlavní literární tribunou; později tiskl v Květech, Zvonu, Národní politice. U knihy Ze zápisů phil. stud. Filipa Kořínka užil pseud. Martin Havel.

Verši o těžkém údělu dělníků, jimiž vstoupil do literatury, hledal Šimáček nové poetické hodnoty v „temných stránkách“ života vykořisťovaného lidu. Snaha poukazovat na strastiplný osud proletariátu ho vedla v osmdesátých letech od poezie k próze (*Z opuštěných míst*), v níž mohl bezprostředněji dospět k dokumentárnímu líčení bída a nelidských pracovních podmínek dělnictva. Obžalobný ráz Š. obrazů z cukrovarského prostředí, který vyvolával odpor soudobého měšťáckého publika (např. při uvedení dramatu *Svět malých lidí* na Národním divadle), však od počátku oslabovala sentimentalita a zkreslovalo maloměšťácké pojetí sociální otázky, hledající „nápravu“ v mravnějším životě a v upevnění dělnické rodiny. Od počátku devadesátých let se Š. pokoušel umělecky ztvárnit proměny české měšťácké společnosti. V prvních pracích tohoto typu (zejm. *Ze zápisů phil. stud. Filipa Kořínka*) dokázal postoupit od popisného detailu, žánrovosti, od sugestivního podání lokálního koloritu stejně jako od přejímání některých naturalistických tezí (teorie dědičnosti) k prohloubenějšímu obrazu vnitřního rozštěpování českého měšťanstva a k pravdivému zachycení těch rysů společenské morálky, které je provázely. V pozdějších románech a dramatech vedlo však už vyjádření pocitů životní nejistoty a zklamání chudnoucího maloměšťáctva do slepé uličky: Š. je maskuje buď strojenou a plytkou psychologickou problematikou „hledajících inteligentů“ z konce století, nebo se jim pokouší čelit oslavou opatnické morálky (*Světla minulosti*). Postoj určený mentalitou tiskového maloměšťáka vedl Š. v průběhu devadesátých let nutně k stále konzervativnějším uměleckým i společenským hlediskům: podílel se na obraně lumírovského epigonství, na bojích proti Moderně a proti kritice devadesátých let i na politických akcích mladočeské strany. Trvalý význam si však uchovává první desetiletí jeho redaktorské činnosti ve Světozoru,

při níž věnoval pozornost snahám o literární realismus a zároveň prosazoval mladého Machara, Sovu, Šlejhara aj.

BIBLIOGRAFIE

Z kroniky chudých (Bb 1885), Pomluva (D 1886, prem. 1885), Bez boje (D 1887), Z opuštěných míst (Pp 1887), U řezaček (P 1888), V bludštině lásky (Bb 1889), Bratři (R 1889), Svět malých lidí (D 1890, i prem.), Otec (R 1891), Štěstí (R 1891), Ze zápisůk phil. stud. Filipa Kořínka (P 1893–97, pseud. Martin Havel), Dvojitá láska (R 1894), Duše továrny (R 1894), Jiný vzduch (D 1894, i prem.), Na záletech (Bb 1896), První služka (P 1898), V novém životě (R 1898), Světla minulosti (R 1901), Ztracení (D 1902, i prem.), Lačná srdce (R 1904), Chci žít! (R 1908), Hrobu a životu (Bb 1908), Poslední scéna (D 1908, prem. 1907), Maxinkův strýc herec (R 1910), Vzpomínky literární, divadelní a jiné (1911). Sebrané spisy M. A. Š. v Unii v l. 1908–24 (24 sv.).

LITERATURA

L. Páleníček: M. A. Š. jako div. referent a kritik Světlozora (1930). V. Dresler v dosl. k vzpomínkám literárním, divadelním a jiným I (1911); F. X. Šalda v KP 2 (1950, o jiném vzduchu), v KP 3 (1950, o Chamradině, 4. sv. Ze zápisníků) a v KP 9 (1956); K. V. Rais v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1914) a v kn. Ze vzpomínek III (1930); J. S. Machar v kn. Zapomínání a zapomenutí (1929); J. Vodák v předml. ke kn. Maxinkův strýc herec (1940); A. Kellnerová v dosl. ke kn. Ze zápisůk phil. stud. Filipa Kořínka I (1949); M. Nosek v dosl. k II. sv. (1959). D. Stříbrný v ČMF 1911 (Český epik darwinismu), v LF 1911 (o dramatech) a v Osvětě 1912 (o Zápisících) a 1914. mn

František Šimeček

22. 3. 1842 Mlýny u Soběslavi
25. 9. 1877 Praha

Syn rolníka, gymnasiium studoval v Jindřichově Hradci, teologii po vstupu do kláštera v Praze. R. 1869 z kláštera vystoupil a rok se těžce protloukal bez zaměstnání. Na doporučení J. Nerudy byl přijat do redakce Národních listů (1870), kde řídil rubriku Ze soudní síně. Vedle toho přispíval do almanachu Ruch (1868), do Almanachu českého studentstva, Hálkových Květů, Světlozoru, Obrazů života, do tábořských časopisů Tábor a Lužičan a do klatovského Šumavana. Zemřel na součotiny.

Šimeček představoval mezi začínajícími

ruchovci osobitý básnický talent. Jeho lyrika a drobná epika, prostou formou navazující na lidovou píseň i na poezii Hálkova → a Nerudovu →, zpočátku zrcadlila osobní zkušenost bídy, nemoci, milostného zklamání. Později se inspirovala sociálními problémy soudobého života a pokoušela se vyslovit tragiku a hořkost osudu pracujícího člověka, trpkost jeho pohledu na život, živelnou nenávisť k panstvu (báseň Lůza z r. 1871, podněcená Pařížskou komunou). Po R. Mayerovi → a V. Šolcovi → uvádí i Š. do české poezie svět proletářské bídy a postavu dělníka. — V novinářské soudničce, z níž vytvořil svébytný beletristicko-publicistický žánr, soustředil se Š. k vykreslení lidských osudů a s ostrým smyslem pro sociální nespravedlnost ukazoval tragické soudní případy jako důsledek společenských poměrů.

BIBLIOGRAFIE

Dejte mi v ruku břitký meč! (výbor z veršů, 1954, usp. F. Bařha). — Bibliografie u článku L. Quise v Květech 1898.

LITERATURA

J. Neruda v Literatuře II (1961); F. Bařha v dosl. k výboru Dejte mi v ruku břitký meč! (1954). O. Mokry v Osvětě 1877. J. V. Sládek v Lumíru 1877; L. Quis v Květech 1898 (s bibliografií); F. Benhart v NŽ 1952. hh

Josef Šír

7. 1. 1859 Horní Branná u Vrchlabí
8. 5. 1920 Příchovice u Vysokého nad Jizerou

Vystudoval reálku a učitelský ústav v Jičíně (1879) a působil pak na obecných školách v Roztokách, Staré Vsi, Poniklé, Benecku, naposledy jako řídící učitel v Horních Štěpanicích a Příchovicích. Svým literárním dílem, v němž převládá drobná povídka, zachytil Šír sociální a národnostní útlak lidu na Jičínsku a Novopacku před první světovou válkou v době postupné mechanizace domácího průmyslu. V řadě obrazků a črt vylicil každodenní drinu tkalců, dřevařů, sklářů, korrálkářů, jejich zoufalý boj s vykořisťovateli o nejzákladnější životní potřeby i bídu jejich dětí; podal i svérázný obraz dědin

v době sociálního přerodu s jejich typickými postavami samostatných filosofů, vykladačů bible a lidových politiků. Příznačným rysem řady Š. próz je vztah k dětem (*Z hor*), vtip a jiskřivý humor (*Jak jsem slyšel anděličky zpívat, Mezi černochy*). Skutečnost nevidí Š. ve svých prózách třídne (s výjimkou *Tkalců*), ani jim nedává tragické vyznění, nýbrž zdůrazňuje spíše ryznost charakterů jednotlivých hrdinů a solidaritu chudých jako neúčinnější pomoc v strádání. Svým soucítěním porozuměním pro hmotné starosti horalů je Š. blízký Raisovi →, zájmem o jejich myšlenkový svět připomíná T. Novákovou → a A. Štaška →.

BIBLIOGRAFIE

Horské prameny (Pp 1904). Robotou života (Pp 1905. 2. vyd. ve spisech pod názvem *V mlhách*, 1936). Krkonošské povídky (1908). Krkonošské humoresky a rozmarňné obrázky (1910). Msta (R 1911). Pašerák a jiné obrazy z hor (1913). *Z hor* (P pro děti, 1913). Muka lásky (Pp 1918). Štvanice (Pp 1919). — Sebrané spisy v l. 1932—45, 10 sv.; zde poprvé Tkalci (R 1933), Spiritisté (P 1933) aj. *uv*

Vlastimil Skolaudy

28. 9. 1920 *Jindřichův Hradec*

Od r. 1929 žije v Praze, kde také vystudoval reálné gymnasium (1939). Po osvobození pracoval jako redaktor Rudého práva, od r. 1949 jako člen operačního sboru Národního divadla. — První básně otiskl r. 1938 v *Mladé kultuře*, kterou později také spoluredigoval. Po r. 1945 přispěvky hlavně v *Rudém právu*, *Tvorbě*, *Lidových novinách*, *Práci*, *Literárních novinách*, *Novém životě* aj.

Školaudy je básník přímočarého, neproblematického vztahu ke skutečnosti. Už jeho počáteční lyrika je cele obrácena k vnějšímu světu smyslů, nepoznaly jí tragické pocity okupačního provizória (*Žáry*). Š. pouňorové sbírky sdružuje vedle primitivního erotismu tónina manifestací radosti nad revolučními proměnami naší společnosti; proměňuje se pouze jejich tematické zaměření, jednou na dělnickou práci u strojů, jindy zase na boj za mír atd. Intimní ráz, daný vzpomínkami na domov, má knížka *U nás doma*,

vycházející z představových okruhů i obrazivosti ryze tradiční.

BIBLIOGRAFIE

Žáry (Bb 1945). Píseň domova (Bb 1948). Dozrávací čas (Bb 1948). Hlas doby (Bb 1950). Ve jménu života (B 1953). Úsvit (Bb 1954). U nás doma (Bb 1956). Zářivý proud (Bb 1961). *jk*

Josef Skvorecký

27. 9. 1924 *Náchod*

Maturoval r. 1943 na náchodském reálném gymnasiu, zbytek válečných let pracoval jako pomocný dělník. R. 1949 vystudoval na Karlově universitě angličtinu a filozofii (dokorát 1951). Učil v Policii nad Metují a v Hořicích v Podkrkonoší do r. 1951, kdy nastoupil vojenskou službu. V l. 1956—58 byl redaktorem Světové literatury, v l. 1953—55 a opět v l. 1959 až 1963 v anglo-americké redakci Státního nakladatelství krásné literatury. Nyní se věnuje výhradně literatuře. Kromě původní tvorby (verše, povídky, romány) překládá z anglo-americké literatury (Faulkner, Hemingway, S. Lewis, H. James atd.), píše předmluvy či doslovy k přeložené anglické a americké próze i teoretické a kritické stati (hlavně do Světové literatury). Spolupracuje také s rozhlasem a divadlem (Paravan) a věnuje se své hudební lásce, zasahující i do jeho literární tvorby, džezu (např. s L. Dorůžkou a L. Švábem napsal jevištní pásmo *Opravdu blues*, 1955).

Román *Zbabělci* (napsaný už r. 1949) zachycuje týden v českém maloměstě na samém konci druhé světové války. Š. v něm výsměšně odhaluje rozpory mezi patetickým, na odív stavěným vlastenečtvím a mezi zbaběle prospěchářským jednáním měšťáků; tento demaskující pohled je součástí širšího autorova záměru ukázat se střízlivou věcností a humorem skutečné pohnutky lidského jednání, zakrývané iluzemi a frázemi. V jazyce *Zbabělců* i většiny Š. povídek, vypravovaných zpravidla v l. osobě (uveřejňovaných v *Květnu*, *Hostu do domu*, *Plameni* aj.), se na svou dobu v nezvyklé míře uplatnil hovorový jazyk a slang (zvláště v dialogích). Jazyk se tak stal přímým nástrojem zcivilňují-

ciho pohledu a přispěl ke svěží konkrétnosti celkového obrazu. Novela *Legenda Emöke* je příběh intelektuála, kterého možnost opravdové lásky nedokázala vytrhnout z pohodlí a lhostejnosti dosavadního života; stylově je pod vlivem faulknerovských široce rozvíjených souvětí.

BIBLIOGRAFIE

Zhabělici (R 1958), *Legenda Emöke* (P 1963). — Z překladů: E. Hemingway, *Sbohem, armádo!* (1958); W. Faulkner, *Báj* (1961); S. Lewis, *Babbitt* (1962). pb

Josef K. Slejhar

14. 10. 1864 *Stará Paka*

4. 9. 1914 *Praha*

Pocházel z písmácké rodiny, absolvoval reálku v Pardubicích (1881), studoval v Praze na technice chemii, ale nedokončil ji. Krátkou dobu pracoval jako úředník v cukrovaru, od r. 1895 hospodařil na vlastním statku v Dolní Kalné. Pro rodinné i finanční potřeby zanechal hospodaření a od r. 1901 učil na obchodní škole nejprve v Hradci Králové, později v Kolíně a od r. 1907 v Praze. Své práce otiskoval v časopisech *Čas*, *Lumír*, *Zvon*, *Zlatá Praha*, *Světlozor*, *Rozhledy*, *Ruch*, *Moravskoslezská revue*, *Venkov*, *Národní listy* aj.

Slejhar spolu s V. Mrštíkem → patří k vůdčím prozaikům generace devadesátých let, která se sdružila v České moderně. Nejvýznamnější část jeho díla tvoří rané povídky z venkovského prostředí (*Dojmy z přírody a společnosti*, *Co život opomíjí*, *Zátiší*), které začal otiskovat v osmdesátých letech. Projevuje se v nich rozpad tradiční koncepce světa, jak ji přinášela dosavadní literatura; Š. ji nahradil deterministickým, důsledně pesimistickým pohledem na lidskou společnost zmítanou pudy a vášněmi a vedoucí krutý, bezohledný boj o život. Š. hromadí obrazy lidského utrpení, bídy a zla, jež navíc podbarvuje svou životní filosofií, v níž zasazuje člověka do koloběhu přírodního dění a hledá často až mysticky paralely mezi životem přírody a člověka. Řada jeho raných povídek se stala emocionálně účinným, kritickým obrazem života slabých

a bedných a burcovala svědomí společnosti. Zvláště jedna z prvních prací, povídka *Kuře melancholik*, sledující paralelně osud umírajícího dítěte a dodávajícího zvířete, získala mu pověst významného prozaika devadesátých let. Těživou atmosférou Š. povídek ještě zesiluje jeho drsný jazyk vyznačující se složitou větnou skladbou, omezení dějové stránky ve prospěch reflexí a analýzy duševních stavů. Postupně, zvláště ve větších románových skladbách (*Temno*, *Peklo*, *Lípa*, *Vraždění*), začal Š. soustavně chápat zlo jako tajemnou sílu nezávislou na lidské vůli a společenských podmínkách a jeho dílo hromaděním životních krutostí i mystických souvislostí ztrácí významnější umělecký účín.

BIBLIOGRAFIE

Kuře melancholik (P 1889), Florián Bšlek, mlynář z Myšic (R 1894), *Dojmy z přírody a společnosti* (Pp 1894), *Oba* (P 1895), *Co život opomíjí* (Pp 1895), *Zátiší* (Pp 1898), *V záseři krbu* (Pp 1899), *Temno* (Pp 1902), *Peklo* (R 1905), *Od nás* (Pp 1907), *Povídka z výčepu* (1908), *Lípa* (R 1908), *Předtuchy* (Pp 1909), *Z chmurných obzorů* (Pp 1910), *Z krajského města* (Pp 1910), *Vraždění* (R 1910), *Z Prahy* (Pp 1910), *Rozvrát* (P 1911), *Maloměstská idyla* (Pp 1911). — *Sebrané spisy v Aventinu v l. 1929–31* (5 sv., usp. A. Grund).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Zátiší); V. Mrštík v kn. *Pia desideria*, *Moje sny I* (1902); J. Káraček ze Lvovic v kn. *Impresionisté a ironické* (2. vyd. 1926); K. Sezima v kn. *Podobizny a reliéfy* (2. vyd. 1927); J. S. Machar v kn. *Zapomenutí a zapomínání* (1929); J. Kamper v *Čes. revui 1900–1901*; J. Machytka v LF 1937.

Helena Smahelová

14. 7. 1910 *Řestoky u Chrudimě*

Z Řestok se brzo přestěhovala s rodiči na Moravu (pobývala na různých místech u Olomouce), později do Bratislavy, kde začala studovat reálku. Od r. 1928 žila v Chrudimi a zde také nastoupila jako úřednice v nemocenské pojišťovně; v též ústavu pracovala v l. 1937–43 v Praze. Poté se přestěhovala nejprve do Slatiňan, r. 1945 do Olomouce. Zde dokončila maturitu na reálném gymnasiu středoškolská studia (1945) a v r. 1952 promovala na filosofické fakultě Palackého university

(obor filosofie, psychologie). Od r. 1956 žije v Praze jako spisovatelka z povolání. — Přispívala drobnými pracemi zpočátku do sociálně demokratického tisku, později zejména do Lidových novin. Základní znak tvorby H. Šmahelové, důraz na psychologickou analýzu lidského nitra, má už její prvotina *Sedmý den odpočívaj*, J. Romainsem ovlivněně unanimistické pásmo příběhů obnažující vzdálenost mezi touhami a jejich ubohou realizací, i tradiční generační román *Pelantovi*. Plně se však tyto psychologizující tendence uplatnily v autorčiných pracích novelistických (*Cesta ze zármutku*, *Devět tisíc dnů*). Š. se v nich soustřeďuje na obraz mezních životních situací, v nichž si člověk ověřuje svou osobní i společenskou platnost a nosnost dosavadních ideálů; závažnost tohoto záměru se jí však často rozplývá v triviálnosti jeho řešení. Z této řady poněkud vybočuje novela *Planá růže, růžička červená*, která několikerým výkladem téže události ukazuje, jak vzniká svězátkonný svět lidové legendy. — Úspěšnější částí autorčina díla jsou její prózy pro dospívající dívky, které v polovině padesátých let přispěly u nás k obrodě tohoto žánru. Š. jimi navazuje na tradici danou Robinsonkou M. Majerové → a vede své čtenářky k samostatnosti, pracovitosti a k docenění jistoty domova.

BIBLIOGRAFIE

Sedmý den odpočívaj (P 1940), *Pelantovi* (R 1944), *Mládi na křídlech* (P pro mládež, 1956), *Veliké trápení* (P pro mládež, 1958), *Planá růže, růžička šípková* (P 1958), *Magda* (P pro mládež, 1959), *Dva týdny prázdnin* (P pro mládež, 1960), *Cesta ze zármutku* (P 1961), *Karlínská číslo 5* (P pro mládež, 1961), *Devět tisíc dnů* (P 1963), *Jsem už velká dívka* (P 1963).

LITERATURA

Z. K. Slabý v ZM 1962 (Poetičnost a dobrodružnost všedního dne). mch

Anna Šmejcová

25. 12. 1895 Praha

V mládí pracovala v Praze jako dělnice v tiskárně, později jako ošetřovatelka. Od r. 1928 žila v Ostroměři u Hořic. Za okupace byla vězněna v Hradci Králové

a na Pankráci. Po osvobození pracovala znovu jako ošetřovatelka (1947—48), nyní žije v Sokolově. — Příspěvky v *Malém čtenáři* (zde poprvé), *Rozsévače*, *Rudém právu*, *Tvorbě*, *Pravdě* (plzeňské), *Novém životě* aj.

Ve své románové trilogii zachycuje Šmejcová osudy několika dělnických rodin na rozhraní 19. a 20. století, za první světové války a v první polovině třicátých let. Navazuje na tradice lidového vyprávění, neanalyzuje, spíše popisuje; znalost dělnického prostředí, schopnost charakterizovat postavy výrazně jazykem a osobní zkušenost, kterou vkládá do příběhů svých hrdinů, činí z jejích knih zajímavé a cenné svědectví.

BIBLIOGRAFIE

Lidé z Terebovky (R 1953), Vichřice (R 1955), Z těžkých dnů (R 1960). hh

Alois Vojtěch Šmilovský

(vl. jm. A. Schmillauer)

24. 1. 1837 Mladá Boleslav

20. 6. 1883 Litomyšl

Studoval gymnasium v Mladé Boleslavi (od r. 1847) a v Praze (1851—55); zde vystudoval i filosofickou fakultu (1860). Učil na gymnasiu v Klatovech (od roku 1860) a v Litomyšli (od r. 1873), kde se přátelsky stýkal s A. Jiráskem → a T. Novákovou →. Od r. 1877 působil jako školní inspektor na Litomyšlsku a Poličsku. — Většina Š. prací vyšla ve *Vlčkově Osvětě* (1874 Parnasie, 1875 Za raních červánků, 1877 Starohorský filosof, 1880 Nebesa), jejíž koncepci „národní“ a realistické literatury spoluvytvářela. Jinak přispíval do *Obrazů života* (zde 1859 první povídka *Bětuška*), do *Humoristických listů*, *Jitřenky*, *Hudebních listů*, *Československé koledy*, *Pečírková národního kalendáře*, *Květů* (1871 Starý varhaník, 1872 Setník *Dřevnický*, 1880 *Jehla*), *Maticе lidu*, *Lumíra* (1875 *Krupař Kleofáš*), *Světozoru* (1881 *Procul negotiis*) aj. Těžiště Šmilovského tvorby je v povídkové próze, ač psal i básně a dramata. Byl vrstevníkem májovců, s nimiž vstoupil do literatury a s nimiž ho také spojovalo

umění drobnokresby současného života. Na rozdíl od nich hledal však společenský ideál nikoli v budoucnosti, nýbrž v patriarchální minulosti. Jeho povídky, zobrazující povětšinou české malé město a vesnici sedmdesátých let, soustřeďují pozornost zejména na neblahé morální důsledky pronikajících kapitalistických vztahů, na lakotu a egoismus lidí. Š. v tom vidí úpadek starých dobrých českých mravů, které by chtěl postavit současnosti před oči jako vzor. Příznačný je pro něho celkový názorový konzervativismus, chvála klidného života bez otřesů a odmítání „romantismu“, chápaného maloměstácky jako projev výstředních, mravně nepevných jedinců (*Parnasie*). — V nemnoha prózách se Š. opřel od žánrově popisného, skutečnost však přikrašlujícího zobrazení i od apriorně výchovné a moralizující tendence (zkoncentrována je v „mudroslovném“ románu *Kmotr Rozumec*) a podařilo se mu pravdivě zpodobit rázovitý povrch maloměstského a vesnického prostředí své doby (*Jehla, Rozptýlené kapitoly*). Jeho prózy vynikají svérázným jazykem, bohatým na přísloví a úsloví. Umělecky nejzdařilejší prací Š. je historická novela *Za ranních červánků*, kde epizodou ze života Dobrovského zachytil ozdušší počátků národního obrození a jeho dvojitý proud, osvícenský a lidový, přičemž oslavil životaschopné síly skryté v národě.

BIBLIOGRAFIE

Kmotr Rozumec (R 1872). *Básně* (1874), Martin Oliva (R 1874), *Na čerstvém vzduchu* (R 1882, 2 sv.). — Krit. vyd. u Borského a Šulce v l. 1923–24 (11 sv. přípr. J. Vošorník). *Dramata* vydal F. Bačkovský pod názvem *Pozůstalá dramata I–IV* (1891–1905).

LITERATURA

A. Pražák: A. V. Š. (1911; 2. vyd. 1924). J. Vošorník v 11. sv. *Souboru spisů* (1924); F. X. Šalda v *ŠZp* 1932–33. Z. Nejedlý v kn. *Litomyšl* (1934–2. vyd. 1954). J. Polák v *dosl. ke kn. Za ranních červánků a j. pov.* (1952); E. Petiška v *předml. ke kn. Za ranních červánků* (1953). mř

Karel Sudimír Snajdr

14. 12. 1766 Hradec Králové

17. 5. 1835 Smidary

Po ukončení gymnasia v rodišti studoval klasickou filologii, estetiku a historii na

filosofických fakultách v Praze, v Lipsku, v Halle aj. Asi od r. 1786 studoval v Praze práva a po absolvování působil zprvu jako soudní, později jako právní úředník na různých šlechtických panstvích východních Čech. V l. 1803–06 přednášel na pražské univerzitě estetiku a klasickou filologii. Přispíval zpočátku do německých časopisů (*Libussa, Apollo, Hesperus*), teprve později do českých, zejm. do *Časopisu Českého muzea, Čechoslava, České včely, Dobroslava, Milina, Milozora*.

V mládí psal Snajdr jen německy, teprve od r. 1820 začal tento „vlastenecký konvertita“ uveřejňovat časopisecky i básně české, zejména moralizující, reflexivní a epigramatické. Trvalejší význam má Š., baladik a obratný napodobitel lidových písní ovlivněných Čelakovským →, jako autor znárodnělých skladeb *Poustevník* (1822) a *Jan za chřta dán* (1823). Z nich první svou klášterní romantikou připomíná Eremitu a Svatého Ivana K. H. Máchy →, druhá poskytla látku *Klicperovi* → ke stejnojmenné hře a posloužila J. Heldovi ke zhudebnění (*Šestero selských písní*, 1846); obě pak žily dlouho jako oblíbené deklamovánky a zdomácněly jako písně kramářské.

BIBLIOGRAFIE

Poetische Versuche (1817). *Okus v básněni českém* (Sbírka první 1823, sbírka druhá 1830). — *Básně* (1869, s doslovem A. Rybičky).

LITERATURA

B. Václavěk v kn. *České světské písně zlidovělé* (1955) a v *CMF* 1925. K. Svoboda v *Osvětě* 1918 (o básních); E. Stoklas v *CMF* 1918 (o *Poustevníkovi*). mh

Luděk Snepp

21. 12. 1922 Lány

Vyrůstal v dělnické rodině. V r. 1933–36 vychodil čtyři třídy reálky v Praze, potom pracoval jako lakýrnický pomocník, dělník v lese, na stavbě, v lomu aj. Za okupace byl poslán na práci do berlínské továrny na letecké motory; před koncem války odtud uprchl a nastoupil jako horník na Kladně. Po osvobození se přestěhoval do pohraničí; do r. 1949 pracoval v Křešicích u Děčína jako mistr v továrně na umělé tuky, v l. 1949–61 v Chebu jako staveb-

ní natěrač. Nyní se věnuje literatuře. — Příspěvky v časopisech *Host do domu* (zde debut verši 1958), *Květen*, *Plamen*, *Literární noviny*, *Tvorba*, *Československý voják*, *Mladá fronta*, *Mladý svět* aj. Významnější než Šnepovy pokusy básnické jsou jeho prózy. Vrací se v nich k prostředím, jež poznal, a zobrazuje časové problémy, rozhodující pro utváření nových vztahů mezi lidmi. Na pozadí příběhu tři chlapců, kteří se ze strachu před odpovědností rozhodnou utéci za hranice, podařilo se mu v *Životě na třetí* vytvořit nekonvenční postavu dělnického ředitele a říci nové slovo o poměru nejmladší a starší generace. Novela *Sedmkrát na stupni*, jejíž hrdina se evokací vlastní minulosti osvobozuje od toho, co bylo, ani rozsáhla povídka *Klopýtání po bouři*, příběh lásky českého chlapce a německého děvčete v rušných dnech po květnu 1945, nedokázaly zobrazit zvolenou problematiku s dostatečnou hloubkou a promyšlenou uměleckou realizací.

BIBLIOGRAFIE

Život na třetí (P 1960), Vás potkávám (Bb 1961), Sedmkrát na stupni (P 1962), Klopýtání po bouři (P 1963), Hvězdné signály (Bb 1963).
hh

Václav Solc

23. 12. 1838 *Sobotka*

14. 7. 1871 *Sobotka*

Syn rolníka, studoval gymnasium v Jičíně, kde začal i psát básně (debutoval v Lumíru r. 1859 pod pseud. Václav Předměstský). Po maturitě (1860) začal studovat na filosofické fakultě v Praze a věnoval se přitom literatuře. Studia nedokončil; trpěl nouzí a osobním strádáním; lidsky osamocen, jezdil po Čechách s hereckými společnostmi (od 1863), r. 1867 se vrátil k matce do Sobotky. Hmotná podpora hraběnky E. Kounicové mu dovolila vydat sbírku básní (1868) a obnovit studia v Praze, ale zanedlouho se opět vyčerpán a nemocen vrátil do Sobotky. — Přispíval verši do Lumíra, Boleslavana, Obrazů života, Rodinné kroniky, Květů, Světozoru, ale těsněji nebyl spojen ani s družinou májovou, ani s přispěvateli

Ruchu, i když s O. Hostinským a Sv. Čechem spoluredigoval Almanach českého studentstva (1869).

Šolcova jediná sbírka *Prvosenky* představuje osobitý projev básnické tvorby šedesátých let, významný myšlenkově, mnohostranný náměty, rozmanitý formálně (Š. užíval např. bérangerského šansonu, písňových forem, sonetu, gazelu). V jeho časových verších odrážela se nálada radostného rozmachu v šedesátých letech (symbolický význam měl i titul sbírky), dobové slovenské smýšlení i bouřlivá atmosféra kolem roku 1868, aktualizující zejména historické motivy. Š. charakterizoval situaci českého národa s kritickou otevřeností z hlediska životních prožitků lidových vrstev (cykly *Zpěvy svatováclavské*, *Boží bojovníci*). Snažil se vystihnout, s využitím deklamačního patosu, hrdinné vlastnosti českého lidu a pokrokové národní tradice. Vyjadřoval hořké pocity prostého člověka, jeho společenské i osobní bolesti a tragédie, které probouzejí i odboj a vzdor. Ukazoval společenské vydědění (cikány, hajduky), kreslil rmutné prostředí městské chudiny (básně *Bajazzo*, *Dítě z ulice*) a postupně dospíval k chvále venkova a lidu, k oslavě smyslu lidské práce a jejího tvůrce (*Piseň o ruce mozolné*). Š. sbírku dotváří lyrika intimní, verše stále smutnějších a rozervanějších citů, trpké básně marné touhy, stesku, nesplněných snů o lásce a rozbourěných nebo rezignovaných citů ztroskotaného básníka, smířeného s nenávratností lásky (cykly *Z perlové šňůrky*, *Krvavé růže*). V lyrice se rovněž formuje Š. básnický výraz, směřující k stručnosti, významově zhuštěným versům, které dosahují silné lyrické působivosti.

BIBLIOGRAFIE

Prvosenky (Bb 1868, rozš., autorem připravené vyd. 1872). — Dílo V. S. u Borového 1926.

LITERATURA

V. Závada: V. Š., básník Prvosenek (1938); J. Hájek: V. Š. pěvec probuzení čes. pracujícího lidu (1951) a v kn. Generace na rozhraní (1946. Jan Křtitel čes. poezie sociální); A. Jist: Pramen básnickovy síly (1958). J. Neruda v Literatuře II (1961); J. V. Frič ve sborníku *Čestí radikální demokraté o lit.* (1954). A. Novák v kn. *Mužové a osudy* (1914) a ve sborníku *Čtyři ze Sobotky* (1947). B. Vencovský v *dosl. k Dílu* (1926); M. Otruba v *dosl. ke Zpěvům*

Jiří Sotola

28. 5. 1924 Smidary

Studoval na gymnasiu v Hradci Králové, pak v Praze na konzervatoři a Akademii múzických umění, zároveň 6 semestrů na filosofické fakultě. 1949–52 pracoval v divadle v Hradci Králové, Trutnově, Olomouci a Šumperku. Po vojenské prezenci službě byl v l. 1954–55 redaktorem Čs. vojáka, 1955–59 redaktorem Května (od r. 1958 jako šéfredaktor) a spoluredigoval některé publikace vyšlé z jeho okruhu (Almanach Květen, 1957, Hlubší než smrt, 1958); v l. 1959–62 redaktorem Kultury, v r. 1963 Kulturní tvorby. První básně otiskl r. 1941 ve Studentském časopise a přispíval zejména do časopisů, které redigoval.

Jedním z čelných představitelů své generace a současné poezie se Sotola stal teprve svou tvorbou od r. 1956. Vyjádření lásky k životu neprikráslenému, plnému vnitřních rozporů se v bohatém obrazu životní reality zbavilo předchozí proklamativnosti a tezovitosti. Náročným cílem Š. poezie je vyslovit v jediné básni bohatost a jednotný patos všeho lidského dění. Proto se v jeho verších kupí nejnepřesvědčivější výjevy všedního života, světových událostí i osobních prožitků (oblíbeným motivem se na čas stává pestrá směsice pouť a jarmarků), proto je ústředním tématem básní, přeplněných touto konkrétní realitou, obecná otázka smyslu lidského života. Š. ho nachází v úsilí, kterým člověk přerůstá jak vlastní sobectví, tak odpor konzervativního prostředí. Navazuje přitom na tradici smyslově bohaté básnické tvorby Nezvalovy → a na jeho volný verš (neseny však více větnou intonací, bohatě členěný a využívající efonie) a vytváří nekonvenční poezii, která postihuje šíři protikladných podnětů útočících na zjištěné vědomí dnešního člověka a hledá jeho místo v složitém současném dění. — Zatímco ve sbírce *Svět náš vezdejší* nabylo ústřední téma polemicky vyhraněné podoby hazardního hledačství, jak je symbolizuje postava Kolumbova, přenesl autor

ve *Venuši z Mělu* důraz na vášnivou touhu po životě, třebas prostém a hořkém, která však i zde zůstává spojena s druhým pólem Š. poezie, s očistným tvořivým úsilím. Po poemě *Bylo to v Evropě*, v níž se nejdůsledněji, i když poněkud vnějškově, projevila jeho snaha po celkovém pohledu na svět, sáhl Š. po historických či literárních postavách a v objektivizovaných obrazech odhaluje pod optimistickými patosem vývoje lidstva tragiku života jednotlivcova (*Hvězda Ypsilon*). V těchto dvou knihách a částečně i v cyklu milostných veršů (*Poste restante*) se Š. snaží z bezprostředního vyjádření bohatého životního pocitu přenést těžiště do abstraktních reflexí a oslabuje tak sugestivnost a konkrétnost, v nichž je síla jeho poezie. — Přeložil několik sbírek mladých ruských básníků a časopisecky otiskuje také reportáže (zpravidla s K. Šiktancem →) a fejetony.

BIBLIOGRAFIE

Náhrobní kámen (Bb 1946), Čas dovršený (Bb 1946), Za život (Bb 1955), Červený květ (Bb 1955), Svět náš vezdejší (Bb 1957), Venuše z Mělu (Bb 1959), Bylo to v Evropě (Bb 1960), Ročník 24 (výbor z básní, 1961), Hvězda Ypsilon (Bb 1962), Raci a racci (Rp 1962, s K. Šiktancem), Poste restante (Bb 1963).

LITERATURA

P. Blažíček v doslovu k Ročníku 24 (1961); M. Cervenka v kn. Jak čist poezii (1963).
pb

Antonín Šrámek

3. 1. 1894 Moravské Knínice

Syn zedníka. Vystudoval stavební průmyslovou školu v Brně (1914) a po válce, prožité na ruské frontě (1916–17), pracoval jako stavitel u různých firem, později samostatně v Židlochovicích u Brna. V době krize (1933) vstoupil znovu do zaměstnaneckého poměru. V letech 1939 až 1942 byl předsedou vydavatelského družstva Moravského kola spisovatelů. — Literární tvorbu zahájil verši, otiskovanými v Lidových novinách (poprvé 1919), později v Nivě a Moravských novinách. Často přispíval i do Čs. republiky (hlavně prózami) a do Kola. Vydával i odborné práce stavitelské.

Nejhlubším zážitkem, jaký našel v Šrámkově díle výraz, je svět venkovského dětství. V řadě prozaických knih zachytil klukovské příběhy, rázovitě vesnické figurky a krásu moravské přírody. Obrátil se i do historie, a to jednak naší (v románové kronice selského rodu *Píseň a pluh*), jednak k historii svobodného města Dubrovníku v 17. a 18. stol. Má smysl pro přesné kulturní a historické detaily, stejně jako pro psychologii mládí a dospívání. Některé jeho prózy z prostředí vesnice jsou přímo určeny mládeži. — Překládal z jihoslovanských jazyků.

BIBLIOGRAFIE

Hořící ruce (Bb 1924), Křehká kořist (Bb 1924), Vězněný bůh (Pp 1927), Bukovští (R 1930), Láska z východu (P 1935), Nahajka a klas (R 1936), Hráči s mládím (R 1937), Dubrovník (románová trilogie: Dubrovník 1939, Hořká léta 1940, Vzpouza 1940), Chlapec Huška a ti druzí (Pp pro mládež, 1941), Dědina v květu (Pp 1942), Píseň a pluh (R 1943), Sčřívánci z Velké nivy (Pp pro mládež, 1944), O nezbedném Hercegovci (Pp pro mládež, 1945), Vábení (Pp 1946).

Fráňa Šrámek

19. 1. 1877 Sobotka

1. 7. 1952 Praha

Syn berního úředníka, rané dětství prožil v Sobotce. S rodiči se stěhoval r. 1882 do Zbiroha, r. 1885 do Písku, kde vychodil obecnou školu a prožil léta gymnasijských studií, zprvu s rodiči, pak sám; studia dokončil maturitou v Roudnici (1896), kam se rodiče odstěhovali r. 1894. Zapsal se na právnickou fakultu v Praze; r. 1899 nastoupil jednoroční vojenskou službu v Čes. Budějovicích, která mu byla z trestu za demokratické a antimilitaristické smýšlení o rok prodloužena; sloužil ve Freistadtě v Horních Rakousích. R. 1901 uveřejnil první verše v Neumannově Novém kultu. Po skončení vojenské služby se vrátil k rodičům, kteří žili od roku 1898 v Budějovicích, a ke studiu práv; z této doby se datuje také počátek jeho kulturní a politické publicistiky (spolupráce s budějovickou národně sociální Stráží lidu). R. 1903 zanechal studií a věnoval se literatuře. Přestěhoval se do Prahy, stal se členem Neumannovy →

družiny a aktivním pracovníkem anarchistického hnutí, redigoval časopis Práce (1905—06), spolupracoval s Neumannovým Novým kultem a dalšími anarchistickými i soc. dem. časopisy. R. 1905 byl dvakrát vězněn: jednak pro účast na demonstracích při studentských slavnostech, jednak v garnizónním vězení pro antimilitaristickou báseň (Píšou mi psaní) a prohlášení v Práci, jimiž reagoval na své povolání na manévry; z těchto zážitků vznikla antimilitaristická sbírka *Modrý a rudý*. Za první světové války narukoval na ruskou frontu, v září 1914 se s akutním revmatismem dostal do brněnské nemocnice, po několikaměsíční dovolené odešel v červnu 1915 na frontu do Itálie a Rumunsku. V srpnu 1918 byl přeložen k útvaru válečného tisku do Vídně, kde zůstal do konce války. Znovu krátce spolupracoval s Neumannem (v Červnu), pak se sblížil s okruhem kolem Karla Čapka →, v podstatě však zůstal už mimo literární skupiny a nevrátil se ani k dřívější politické aktivitě. Žil samotářsky v Praze a přitom pravidelně až do r. 1938 zajížděl do svého rodného kraje; za okupace z protestu téměř neopouštěl svůj pražský byt. R. 1946 byl jmenován národním umělcem.

První Šrámkovy verše, psané ještě na studiích a většinou nedochované, vznikaly pod bezprostředním vlivem symbolistně dekadentní školy (zejm. Hlaváčkovým →). (Kromě ojedinělých básní a názvů sbírek dochovala se z této doby jen rukopisná sbírka *Rozbolestněný ženami*; byla objevena teprve v pozůstalosti Š. přítele A. Kříže, † 1961. Srov. ukázky otiské v Kult. tvorbě 1963, č. 18.) Ale již první časopisecky uveřejněné básně a hlavně první sbírka jsou projevem nové vlny v českém básnictví, která vyrůstá z poezie devadesátých let a současně ji překonává prudkým příklonem k životní realitě, provokujícím gestem sociálního buřičství a výsměchu, novým básnickým jazykem, emocionálně vypjatým a přitom zkratkovitým, orientovaným k hovorové řeči a inspirovaným se často na lidové tvorbě, zejména na městském folklóru. (Tato orientace, ovlivněná zřetelem k lidovému čtenáři, souvisí u Š. i u jeho druhů z politickou prací mezi dělnictvem; mnohé básně Š.

skutečně zlidověly a žily dlouhá léta v našem dělnickém hnutí jako revoluční písně, např. Velká stávka, Havířská aj.) Pro Š. mladou poezii (*Života bído, přec tě mám rád*), stejně jako pro jeho prózu prvního období (*Ejhle, člověče, Sedmibolestní, Kamení, srdce a oblaka*), je charakteristické silné napětí mezi touhou a deziluzí, mezi představou silného a krásného života a brutální společenskou skutečností, v níž tato představa nemůže být realizována. Odtud tragické či bolestně ironické vyústění jeho příběhů, jejichž hrdinové vždy ztroskotávají, ať už nesmírně nemohou unést přemíru bolesti a zla, ať už se vzdávají a přizpůsobují. Nehledě ke knížkám s tematikou vyslovené politickou (antimilitaristické verše *Modrý a rudý* a povídky *Patrouilly*), většina těchto konfliktů je promítnuta do roviny citové a erotické. Souvisí to nejen s individualistickým zaměřením anarchistické ideologie, kterou Š. sdílel, ale především s jeho básnickým i lidským typem, jemuž nejvyšší životní hodnotu představuje svobodné, plně citové a smyslové využití. Š. tvorba se postupně plně soustřeďuje k tomu, co je v lidském životě nejméně zasaženo deformujícím tlakem společnosti: k intenzivnímu milostnému prožitku, ke vztahu člověka k přírodě a především k mládí, vnímajícímu svět otevřenými a dychtivými smysly, citem nezkaženým předsudky a konvencemi, k mládí často zraňovanému, ale nepřizpůsobivému a nepodplatitelnému (*Stříbrný vítr, Léto, Splav*). V souvislosti s tím objevila Š. tvorba básnická, dramatická i prozaická české literatuře nové výrazné hodnoty umělecké, především bezprostřední a intenzivní smyslovou vnímavost, umění náznak a podtextu a lyrického postižení citové atmosféry. Silně zapůsobila především na mladou generaci po I. světové válce, zejména tím, jak v konfrontaci s ofresnými válečnými zážitky znovu objevovala hodnoty prostého života a neelementárnějších životních projevů. Na druhé straně však toto zaměření zúžilo Š. tvorbu námětově: k širší společenské tematice se vrací jen dočasně v několika protiválečných dilech (*Hagenbek, Zasnoucí voják*). Zároveň s tím projevuje se stále zřetelněji omezenost Š. ideové koncepce; konflikt starého a nového světa je stále zjevněji

ztožňován s konfliktem stáří a mládí (*Měsíc nad řekou*), je převáděn z roviny společenské do čistě individuální a autor se nedovede lecky vyhnout ani banalitě (*Plácíci satyr, Past*). Silí tu motivy hořké rezignace a melancholického smutku, jež od počátku tvoří rub Š. vitalismu, protipól jeho oslavy života. Silně zazněly v jeho pozdních sbírkách, v nichž dominuje motiv návratu k rodnému kraji. Teprve poslední z nich (*Rány, růže*), vzniklá pod dojmem okupace a lidového odboje, nalézá výraz mužné síly a vyrovnanosti a svědčí o živé účasti autorově na národním osudu.

BIBLIOGRAFIE

Sláva života (P 1903), Ejhle, člověče (P 1904), Sedmibolestní (Pp 1905), Cerven (D 1905, i prem.), Života bído, přec tě mám rád (Bb 1905; 1924 jako autorův výbor básní z l. 1900 až 1906), Modrý a rudý (Bb 1906, rozšřf. 1911), Kamení, srdce a oblaka (Pp 1906), Patrouilly (Pp 1909), Stříbrný vítr (R 1910, přeprac. s autorovým doslovem 1921, zřilim.), Osika (Pp 1912), Křížovatky (R 1913), Léto (D 1915, i prem., zřilim.), Splav (Bb 1916, rozšřf. 1922 a 1926 v Básních), Tělo (R 1919), Klavír a housle (Pp 1920), Hagenbek (D 1920, i prem.), Zvony (D 1921, i prem.), Měsíc nad řekou (D 1922, i prem., zřilim.), Plácíci satyr (D 1923, i prem., 1944 s Lětem a Měsícem nad řekou jako Když léto přihrává), Soud (D 1924, prem. 1925), Zasnoucí voják (Pp 1924), Ostrov velké lásky (D 1926, i prem.), Básně (1926, autorův výbor ve Spisech), Nové básně (1928), Prvních jedenadvacet (Pp 1928, autorův výbor ve Spisech), Past (R 1931), Bouřky a duhy (Pp 1933, autorův výbor ve Spisech), Ještě zní (Bb 1933), Rány, růže (Bb 1945), Posmrtné: Poslední básně (1953 v usp. M. Hrdličkově-Srámkové a F. Buriánka), V boj. Revoluční písně z let 1901–1906 (1953 v usp. K. Resslera a L. Knězka), Spisy Fráni Srámka u F. Borového v l. 1926–49 (13 sv.), v Československém spisovatelvi l. 1951–60 (10 sv.), Korespondence: Listy z fronty (1956, v usp. M. Hrdličkově-Srámkové).

LITERATURA

Knížka o Š. (1927); J. Knap: F. Š. (1937); B. Polan: F. Š., básník mládí a domova (1947); Básník mezi námi (1947); K. Resler: Buřiči a Stříbrný vítr (1952) a v dosl. ke kn. V boj (1953); F. Buriánek: Bezruč–Toman–Gellner–Š. (1955); Národní umělec F. Š. (1960) a v dosl. a předml. k Posledním básním (1953), ke kn. V boj (1953), k Básním (1954), k Pasti (1957) a v Acta Univ. Carolinae, Philologica – Supplementum 1959, Slavica Pragensia I (o vztahu k rus. lit.), F. Š. ve fotografii (1959), F. X. Šalda v KP 8 (1956, o kn. Patrouilly), KP 13 (1963) a v SZáp 6, 1933–34 (Pohled na naši nejnovější produkci lyrickou – o kn. Ještě zní); J. Hora v kn. Poezie a život (1959);

A. M. Píša v kn. Soudy, boje a výzvy (1922); F. Götz v dosl. k Létu (1953) a v Divadle 1952; M. Otruba v předml. ke Stříbrnému větru (1954 a 1961); M. Jankovič a L. Knězek v doslovecích k Měsici nad rekou (1954), Křížovatkám (1954) a Zasnoucímu vojákovi (1955); K. Krejčí v dosl. k Prvním jednadvaceti (1956); F. Vodička v dosl. k Tělu (1957); Z. Trochová v sborníku Sobotka 1958 (o prvních prózách); F. Cerný v dosl. k Červnu aj. dramátům (1959); D. Moldanová v dosl. k Bouřkám a duhám (1960); J. Brukner v předml. k Sedmi krásným mečům (1962); E. Strohová v dosl. k Splavu aj. bás. (1963). V. Justl v Divadle 1960 (č. 5).

es

Václav Stech

29. 4. 1859 Kladno

23. 2. 1947 Praha

Po gymnasiu ve Slaném a v Praze (do r. 1875) absolvoval v Praze učitelský ústav (1879). Učil pak ve Slaném, kde začal literárně pracovat (přispíval do časopisů Svornost, Svobodný občan) a rozvíjet i činnost divadelní a osvětovou. Od r. 1894 učil v Praze a hojně publikoval v Květech, Osvětě, Zlaté Praze aj., jeho hry se začaly hrát na pražských divadlech. Jako iniciativní organizátor přičinil se o založení divadla Uránie a Městského divadla na Vinohradech, jehož byl v l. 1908 až 1914 ředitelem, 1914–18 řídil Uránii, 1919–25 divadlo v Brně, v r. 1928 se přestěhoval znovu do Prahy. Dlouho byl činný (od r. 1894) v literárním spolku Máj a podílel se na mnoha jeho podnicích: byl předsedou nakladatelského družstva Máje (od r. 1901), spoluredaktorem týdeníku Máj (1903–08), v němž hojně tiskl prózu i kritiky, spoluredigoval Noviny mládeže, přispíval do Divadelního listu Máje.

Stechova plodná, ale nehluboká, lacině zajímavá literární tvorba začala v dramatu, většinou veseloherním. Kreslil s rutinou drobné figurky a komické a fraškovitě scény, jimiž postihoval s dobrušným humorem prostředí, ruch i nehybnost rodného a veřejného života českého maloměsta (*Maloměstské tradice, Třetí zvonění*). Později se zaměřil více na prózu, psal drobné črty, fejetony, humoresky, romány. Pokračoval v líčení maloměsta, ukazoval malicherné hemžení na jeho povrchu (*Maloměstský pepř*), zaujalo ho i prostředí

tehdy rostoucí velkoměstské periferie (Žižkov). Látkově hodně těžil z divadelního prostředí i z vlastních zážitků (klíčový román *Vinohradský případ*). Konečně v politických románech se zdůrazňovanou napínavostí pokusil se zachytit poslední etapu českého národního zápasu (*Sladké vody*).

BIBLIOGRAFIE

Maloměstské tradice (D 1888, i prem.), Žena (D 1888, i prem.), Zlatý dešť (D 1890, i prem.), Maloměstský pepř (Pp 1893), Koleje (R 1896), Hloží (Pp 1896), U tří bláznů (R 1899), Ohnivá země (D 1900, prem. 1898), Třetí zvonění (D 1900, i prem.), Strniška (Pp 1901), Divadelní papěrky (vzpomínky, 1902, s J. Štolbou a K. Šípkem), Kovové ruce I–II (R 1904), Humoresky (1905), Stříbrná věž (román pro děti, 1905), Prozluklé historky (1908), Předměstské humoresky (1908), Deskový statek (D 1908, i prem.), Štětí Zlatého hroznu (R 1910), Hřích paní Hýrové (R 1911), Humoristův zápisník (1911), Habada a Jordán (D 1911, i prem.), Divadelní mžitky (Pp 1913), Matiční brázdo (D 1914), Pod vlajkou válečného lazaretu (D 1914), David a Goliáš (D 1915, i prem.), Když uhodila dvanáct! (D 1918), Do komína černou křídou (Pp 1918), Pražské klevety (Pp 1919), Někte a nikde (Pp 1919), Zmatená pohádka (D 1920, i prem.), Vinohradský případ (R 1922), Retěz (R 1925), Les krásných žen (R 1925), Žerty a pablesky (Pp 1926), Pražský chorál (R 1927), Kejkle a frašky (Pp 1928), Pobežší lásky I, II (R 1929), Zálety a pletky (Pp 1929), Co s knižkou? (D 1931), Sladké vody I, II (R 1933), Co tropí ženy (Pp 1934), Džungle divadelní a literární (vzpomínky, 1937), Odborné a popularizační knížky: Před učitelským prahem (1886), Mladý živnostník (1892), Národní katechismus (1894), Českým ženám (1895), O úkolech sokolsiva (1898), O veřejných knihovnách (1899), Mladý obchodník (1899), O provozovacím právu div. her... (1901), Praha včera a dnes (1907, s R. Kronbauerem), Městské divadlo na Král. Vinohradech za mé správy (1923). — Provedené hry: Náš dům v asanici (1898, s K. Šípkem a B. Kaminským). Stechova dramata vyšla u Otty v l. 1911–31 (13 sv.), v l. 1925–1934 (28 sv.).

LITERATURA

P. Fingal: V. Š., dramatik, prozatér, organizátor (1929); B. Slavík: V. Š. a Slaný (1939); sborník V. Š., Hrst vzpomínek k uctění 1. výročí jeho smrti (1948). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Ohnivě zemi) a KP 7 (1953, o Deskovém statku); F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946).

mp

Jan Nepomuk Štěpánek

19. 5. 1783 Chrudim

12. 2. 1844 Praha

Pocházel ze zámožné měšťanské rodiny, vystudoval gymnasium v Litomyšli, v Praze filosofii, r. 1802 vstoupil do studentské legie, připravené k obraně země proti vpádu Napoleonových vojsk. Živelný zájem o divadlo ho od studentských dob vedl ke styku s předními buditeli (bratři Thámové →, P. Šedivý → aj.) a divadlo se mu stalo životním povoláním. Už r. 1805 byl zaměstnán ve Stavovském divadle (nejprve jako nápověda), od r. 1816 jako pokladník a tajemník. Po obnovení českých představení r. 1812 působil tam též jako člen ochotnického souboru a do r. 1820 tato představení organizoval. V l. 1824–34 jako jeden ze tří ředitelů Stavovského divadla (spolu s hercem Polavským a zpěvákem Kainzem) prosadil pořádání pravidelných českých představení v neděli a ve svátek odpoledne a pečoval o ně až do své smrti. Měl mnoho veřejných funkcí, především v dobročinných ústavech. Redigoval Českou vědu (1836–43).

Štěpánkuv význam pro české obrozenské divadlo tkvěl v tom, že se svými organizačními schopnostmi zasloužil o trvalé provozování českých her (vytvořil i český operní soubor) a že zajišťoval pravidelný chod představení i jako neobyčejně plodný autor, překladatel a upravovatel (téměř 140 her). V tomto ohledu sloužila jeho činnost i rozvoji českých ochotnických představení na venkově. Naproti tomu se jeho monopolní vliv na dramaturgii českého divadla zejména po r. 1830 projevil negativně, neboť brzdil snahu o vyšší uměleckou úroveň (odmítavý postoj ke Klicperovým → hrám i k novým požadavkům Tylovy → generace). — Ve snaze získat a udržet českým hrám široké lidové publikum vycházel Š. vstřícně jeho dosud nevytříbenému vkusu a základem svého repertoáru učinil překlady německých rytířských her, hrůzostrašných dramát s naturalistickými prvky (francouzského původu), lokálních vídeňských a francouzských frašek (Kotzebue, Holbein, Kuno, Angely, Raupach, Stegmayer, Ziegler aj.). Souběžně s překladatelskou a upravovatelskou

prací šla i jeho původní tvorba. Důležitou skupinu tvoří vlastenecké činohry s náměty z české historie (*Břetislav První, Obležení Prahy od Švejdů aj.*), v nichž se vedle myšlenky lásky k české minulosti a k jazyku uplatňovalo i Š. loajální rakouské vlastenectví. Největší význam mají Š. veselohry (*Čech a Němec, Pivovár v Sojkově, Berounské koláče*) z prostředí drobné české venkovské a maloměstské buržoazie, v nichž se ozvala i satirická kritika vrchnostenské byrokracie a spekulantství. Přednosti všech Š. her a zejména veseloher byl smysl pro jevištní účín a svěží dialog, opřený o mluvenou lidovou řeč.

BIBLIOGRAFIE (vesměš divadelní hry, i upravené)

Obležení Prahy od Švejdů (1812, i prem.), Fridolín aneb Chod do železných hutí (1812, i prem.), Břetislav První, český Achilles aneb Vítězství u Domažlic (1813, prem. 1812), Vlastenci aneb Zpráva o vítězství (1813, i prem.), Osvobození vlasti aneb Korytané v Čechách (1814, i prem.), Čech a Němec (1816, i prem.), Loupežníci na Chlumu (1816, i prem.), Jaroslav a Blažena aneb Hrad Kunětické (1817, prem. 1816), Berounské koláče (1818, prem. 1819), Tintilí vantilí aneb At se to jen žádný nedoví (1819, i prem.), Střelec kouzelník (libreto, 1824), Don Juan (libreto, 1825), Nocleh v Granadě (libreto, 1839, prem. 1836) aj. — Divadlo (1820–32, 16 sv.); zde poprvé Bratrovrah (1821, prem. 1831), Kuliřda (1821, prem. 1827), Pivovár v Sojkově (1823, prem. 1825), Zasněžená chatrč (1825, prem. 1826), Hastroš (1826, i prem.), Co se vleče, neutče aneb Svatba na Vrchlesu (1832, i prem.); ve 13. a 14. sv. překlady operních libret.

LITERATURA

Vl. Kolátor: O J. N. Š. (1941); Kuzma: Omyly kolem J. N. Š. (1941). J. Strejček v památkách Divadelní Chrudim (1934); K. Krejčí v kn. Jazyk ve vývoji společnosti (1947, o hře Čech a Němec). J. Kubín v České Thálii 1891. mř

Jan Stern

1. 11. 1924 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1943) pracoval v zemědělství, r. 1944 zatčen a internován v koncentračních táborech Klein-Stein a Osterode. V dubnu 1945 uprchl a zůstal se v Praze květnového povstání. Studoval několik semestrů na filosofické fakultě Karlovy university (filosofii a historii), v l. 1947–52 byl v re-

dakci Tvorby, od r. 1952 pracuje v redakci Práce. — Příspěvky v Práci, Mladé frontě, Nové myslí, Tvorbě, Rudém právu, Plameni aj., někdy pod pseud. Jan a šiframi jš., jn.

Šternovo nerozsáhlé dílo, převážně silně rétorické, vyznačuje se úsilím o vytvoření bojovné politické poezie a opakovanými pokusy o veršovanou epiku; zvláště v knize *Kuněčský deník*, který těží z poznání života na stavbě socialismu, se mu ne vždy podařilo vidět jednotu mezi konkrétními jednotlivostmi a obecnou problematikou, která je především předmětem jeho zájmu. Významnější je Š. publicistika, knižně dosud nevydaná.

BIBLIOGRAFIE

Volnost (Bb 1949, změn. vyd. 1950), *Kuněčský deník* (Bb 1956), *Plující pokoj* (Bb 1961).

mb

Matěj Václav Šteyer

13. 2. 1630 Praha

7. 9. 1692 Praha

Jezuitský spisovatel a kulturní organizátor. Pocházel z pražské řemeslnické rodiny, působil jako profesor na řádových školách i jako lidový kazatel. Během své misionářské činnosti na venkově byl tolerantní k nekatolickým knihám, neničil je, ale snažil se je vytlačit novými knihami katolickými. Vybudoval vydavatelství českých náboženských knih, tzv. Svatováclavské dědictví, které s osobními oběťmi založil r. 1669. — Ze Šteyerových prací je neznámější *Kancionál český* (1683), nejoblíbenější a častokrát vydávaný katolický zpěvník pobělohorský, do něhož zařadil mimo nové písně i některé tradiční domácí texty a nápěvy nekatolické. Z ostatních jeho prací je vedle *Postily katolické* (1691 a častěji) nejvýznamnější *Orthographia aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti* (1668), zvaná též *Žáček* (je uspořádána ve formě rozmluvy učitele s žákem). Š. se rovněž věnoval překladatelství, podílel se mj. na překladu katolické, tzv. Svatováclavské bible, stylisticky se opírající o oblíbený králický překlad.

EDICE A LITERATURA

J. Jireček, *Hymnologia Bohemica* (1878). Hynek Hrubý, *České postily* (1901). ep

Tomáš ze Štítného (Štítný)

kolem 1333

asi 1401—09 Praha

Tvůrce české naukové (náboženskoetické) prózy. Příslušník chudnoucí nižší šlechty (patřila mu tvrz Štítné u Žirovnice v jižních Čechách), v padesátých letech 14. stol. studoval na pražské universitě, ale vrátil se k svému hospodářství, aniž dosáhl akademické hodnosti; nabytých vědomostí a rozhledu po literatuře využil však pod vlivem reformních kazatelů, zvláště Milíče →, literárně ve prospěch svých dětí i nejbližšího okolí ve snaze zintenzívnit náboženský život a zlepšit společenské vztahy. Když děti dospěly, pronajal natrvalo svůj statek a přesídlil r. 1381 do Prahy, aby se mohl literární činnosti plně věnovat.

Tvorba Štítného je charakterizována spojením kompilační a překladové metody. I tam, kde se hovoří o Š. překladech, jde spíše o adaptace literárních předloh, podřízené praktickému cíli v duchu soudobého reformního hnutí. Literární činnost zahájil Š. již před r. 1376, ale toho roku sestavil své traktáty spojené společnou nábožensky výchovnou tendencí v proslulou sbírku, nazývanou *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských* (zachovanou v tzv. Klementinském sborníku). Obsahuje spisy O víře, o naději a o milosti, O trojích stavech: panenském, vdovském a manželském, O hospodářovi, o hospodyně a o čeledi, Kak se zdejší stavové lidští připodobnávají k andělským kuoróm, Ostnec svědomie a o pokušení ďábelském a konečně traktát Kak se očistijem toho, že hřešíme. Sborník představuje základní redakci díla, které Š. několikrát přepracoval a doplnil dalšími traktáty. Ve 3. redakci z r. 1400 má spis, označovaný jako *Knihy naučení křesťanského*, místo šesti již patnáct samostatných oddílů, 4. redakce, patrně poslední dílo Š., představuje zkrácený a jen nepatrně doplněný výtah. Stejně jako toto dílo byly autorovým dětem připsány i myšlenkově náročnější *Řeči be-*

sední, vzniklé v prvé verzi kolem r. 1385 a dochované v zpracování z posledního desetiletí 14. stol. Š. tu vykládá křesťanskou věrouku formou rozmluvy dětí s otcem a přibližuje tak teologické otázky chápání prostých lidí. Z téže doby pochází i Š. soubor pojednání na témata svátečních a nedělních evangelií, tzv. *Řeči sváteční a nedělní* (asi z r. 1392), předchůdce českých postil. Aby podal námět k svátečnímu rozjímání, promlouvá tu namnoze stručně o věcech, které v jiných spisech probral šite. V devadesátých letech vznikly i Š. nejznámější překlady: Knížky o šaších podle Jacoba de Cessolis, společensky symbolický výklad šachové hry, Zjevení sv. Brigity a pravděpodobně i duchovní román Barlaam a Josafat.

Štítný se vědomě a programově shodoval s učením církve, neusiloval o reformu společenského řádu, ani tento řád nekritizoval. Jeho cílem byla mravní obroda člověka, uskutečňování hotových křesťanských zásad v praxi. Přestože byl ve věroučných otázkách ochoten podrobit své dílo revizi ze strany církevních autorit, vzbudil jejich nevoli proto, že jako laik psal o náboženských otázkách a že o nich psal česky. Tím připravoval půdu pozdějším reformním autorům, a to i tím, že ve své tvorbě vyřešil řadu jazykových a uměleckých problémů spojených s tematikou, která byla dotud zpracovávána výhradně latinsky. Byl proto nucen najít české výrazy pro filosofické pojmy a abstrakta, najít způsob, jak do češtiny převádět složitě latinské větné konstrukce. To vše se mu podařilo při plném zachování srozumitelnosti a názornosti, protože to bylo podmínkou uskutečnění jeho základního výchovného záměru. Pro tuto zásluhu o vytvoření českého prozaického stylu patří Š. právem označení nejstaršího klasika české prózy.

EDICE A LITERATURA

Knížky o hře šachové a jiné, vyd. F. Šimek (1956); Vyšehradský sborník, vyd. F. Rysánek (1960). — J. Gebauer: O životě a spisích T. ze Š. (1923); F. Rysánek v Ottově slovníku naučném nové doby (1943); J. Daňhelka v Dějinách české literatury 1 (1959). ep

Josef Stolba

3. 5. 1846 Hradec Králové
12. 5. 1930 Praha

Studoval v Hradci Králové a na akademickém gymnasiu v Praze (do r. 1865), kde absolvoval i práva (doktorát 1874). R. 1870 se stal vychovatelem v rodině hraběte Albrechta Kounice a vykonal s ní cestu do Německa, Belgie a Anglie. Roku 1873 s hrabětem Desfoursem-Walderodem navštívil Západní Indii a Severní Ameriku. Po krátké advokátní a soudní praxi stal se (1879) notářem v Nechanicích; v l. 1881, 1882, 1884 vykonal cesty do Německa, Dánska, Norska, Švédska (s cestovatelem Koňenským) a Holandska; v l. 1890—1911 působil v Pardubicích a od r. 1911 v Praze. — R. 1869 vystoupil jako spisovatel v Květech (novelkou Ze života vojenského) i jako dramatik v Aréně na hradbách (aktovkami A pče, Krejčí a švec). Psal do Světozoru, Květů, Lumíru, Zlaté Prahy, Osvěty, Jitřenky, Moderní revue, Máje. Spoluredigoval Pařečka.

Styk s maloměstským prostředím a notářské povolání daly Stolbovi náměty k tvorbě beletristické i dramatické, četné cesty zase látku k fejetonům a cestopisům, kdysi velmi oblíbeným. Vynikal humoristickým nadáním a dovedl postřehnout v lehce načrtnutých veselohrách vady našeho společenského života. Tyto frašky, zvláště z konce osmdesátých let (*Vodní družstvo*, *Maloměstští diplomaté*), z nichž se některé dodnes udržují na venkovských jevištích (*Na letním bytě*), měly na rozdíl od umělecky nezdařilých tragédií (*Závět*, *Peníze aj.*) jistý význam pro vývoj realistického dramatu svou mravolichnou kresbou soudobé maloměstské společnosti. — Živě a cenně svědectví o našem kulturním životě podávají jeho vzpomínky.

BIBLIOGRAFIE

Bratranec (D 1870, prem. 1869), Spiknutí v Podmazově (D 1871, prem. 1870), Únos (D 1872, i prem.), Zapovězené ovoce (D 1872, prem. 1871), Matčino dílo (D 1873, prem. 1876), Jenom ne písemně (D 1876, prem. 1870), Tvrdé palice (libreto pro A. Dvořáka, 1881, prem. 1884), Na skandinávském severu (Ff 1884), Novelky (1885), Vodní družstvo (D 1887, prem. 1886), Allright (D 1888, prem. 1887), Maloměstští diplomaté (D 1888, i prem.), Polabí

(Pp 1889, s J. V. Práškem), Závěť (D 1889, i prem.), Za polární kruh (cestopis, 1890), Křivé cesty (D 1891, i prem.), Prales (P 1892), Peníze (D 1895, i prem.), Mezi umělci (D 1896, i prem.), Na letním bytě (D 1898, prem. 1899, zfilm.), Její systém (D 1900, prem. 1905), Mořská panna (D 1901, i prem., zfilm.), Z dramatu života (Pp 1904), Z mých pamětí (1906–07, 2 sv.), Pro nic za nic (P 1907), Za šlechtickým erbem (D 1909, i prem.), 1744 (D 1911, i prem., ve Dvou hrách spolu s Poutníkem K. Maška), Ach ta láska (D 1911, i prem.), Staré hřchy (D 1913, i prem.), Zlatá rybka (D 1918, prem. 1917), Ze slunných koutů Evropy (Pp 1918), Zločin v horské boudě (D 1920), Do Západní Indie a Mexika (P 1920), Po letech (D 1924), O tom velkém boji se ženami (D 1925, prem. 1877) aj. — Bibliografie díla v Lit. rozhledech 1929–30.

LITERATURA

F. X. Svoboda: J. Š. (1931). J. Neruda v kn. Podobizny II (1952); K. Rektorisová v dosl. ke hře Na letním bytě (1955). L. Novák v Divadle 1946. jm

Ladislav Štoll

26. 6. 1902 Jablonec nad Nisou

Studoval na reálce v Turnově, po maturitě (1920) na obchodní škole a jako mimořádný posluchač filosofické fakulty v Praze. Byl zaměstnán nejprve jako bankovní úředník. Jeho mnohostranná činnost novinářská, politická, literárněkritická i literárněteoretická začala již ve dvacátých letech, kdy přispíval do různých pokrokových a stranických listů a redigoval řadu časopisů. Od roku 1929 byl redaktorem Signálu, pak Levé fronty, Včely, Světa v obrazech, Rudého práva, Tvorby aj. R. 1934 byl vyslán do Moskvy a pověřen překladem Marxových a Engelsových spisů. Po návratu (1937) byl redaktorem Tvorby a Rudého práva. Za okupace byl zaměstnán jako úředník a účastnil se ilegální stranické činnosti. Od r. 1946 byl profesorem a později rektorem Vysoké školy politické a sociální, r. 1952 se stal předsedou vládní komise pro budování ČSAV, náměstkem ministra školství, ministrem vysokých škol a ministrem kultury. V l. 1957–61 byl rektorem Institutu společenských věd při ÚV KSČ, od roku 1962 je ředitelem Ústavu pro českou literaturu ČSAV a místopředsedou ČSAV. Je předsedou Výboru socialistické kultury, členem ÚV KSČ, od roku 1960 akademi-

kem. — Příspěvky v časopisech Rudé právo, Signál, Levá fronta, Tvorba, Nová mysl, Literární noviny aj. Redigoval sborník Surrealismus v diskuzi (1935, spolu s K. Teigem), vydal skriptu Dějiny politických ideologií (pro VŠPS), psal předmluvy ke knihám S. K. Neumanna, J. Fučíka a Z. Nejedlého.

L. Štoll patřil už ve třicátých letech ke skupině revolučně smýšlející inteligence soustředěné kolem Tvorby a Rudého práva, jež byla spjata s bojem komunistické strany, s jejími potřebami a úkoly. To dávalo zaměření jeho projevům a polemikám i jeho pojetí literatury a kultury jako nedílné součásti revolučního zápasu o socialistickou přeměnu společnosti. V jeho statcích a studiích se prolíná filosofická erudice s uměleckou. S pochopením sledoval i kriticky ujasňoval cestu umělců, kteří usilovali o socialistické umění (studie *K sociologii romantismu* ve sborníku *Surrealismus v diskuzi*, 1935). Významně se podílel na úsilí o marxistickou orientaci tvůrčí inteligence, seznamoval mladou generaci s marxismem. Ve svých statcích a úvahách se dotýká otázek ideologických i literárněteoretických, při výkladech dějin kultury (např. v přednáškách na VŠPHV) si všímá zvláště období společenského vzestupu (italská renesance). Zkoumal otázky odcizení a úlohu peněžních vztahů v buržoazní společnosti i otázky socialistického humanismu v soudobé filosofii a umění, řešil problematiku rozvoje a dovršování kulturní revoluce (*Zápas o nové české myšlení, Skutečnosti tváří v tvář*, projev na sjezdu socialistické kultury aj.) a analyzoval stav i směřování naší literatury (*Literatura a kulturní revoluce*, projev na celostátní konferenci o úkolech umělecké kritiky ve sborníku *Umění a kritika*, 1961 apod.). V knižně vydané přednášce *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* polemicky ukázal na hlavní tendence české poezie mezi dvěma válkami z hlediska dobových třídních zápasů a vyzvedl zakladatelský význam J. Wolka, St. K. Neumanna a V. Nezvala pro socialistickou poezii. Š. vystupoval proti podceňování socialistického charakteru umění, za tvůrčí rozvíjení marxistické kritiky a estetiky. Princip stranickosti a pravdivosti je mu základním kri-

tériem v pojetí socialistické literatury. Zdůrazňuje jednotu pravdy a krásy, harmonií intelektuální a smyslové stránky umění.

BIBLIOGRAFIE

Člověk v aeroplánu (Ff 1927), Otrávený chléb (R 1929), Politický smysl sokolství (úvahy, 1932), Zápas o nové české myšlení (úvahy a stati, 1947), Skutečnosti tváří v tvář (kultur. polit. studie, 1948), O socialistickou inteligenci (projev, 1949), Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (studie, 1950, st. cena), Pavel Prokop (studie, 1950), Veliký člověk Maxim Gorkij (projev, 1951), Kultura v boji za mír (1951, s J. Mukařovským), Věda jde s lidem (projev, 1952, se Zd. Nejedlým), Za rozkvět naší vědy na našich vysokých školách (1953, s L. Holubcem), Literatura a kulturní revoluce (studie, 1959), Tvárou ku skutečnosti (slovenský výbor ze studií a statí, 1962). — Překlady: Marx—Engels, Vybrané spisy (1950, 2 sv.), jednotlivá díla Marxova a Engelsova aj.

LITERATURA

M. Tomčík v předml. ke kn. Tvárou ku skutečnosti (1962), v ČlIt 1962 a v Plamenu 1962 (č. 6); Z. Mathauser v LN 1962 (č. 25); V. Peckárek v Kultuře 1962 (č. 25). rpz

Eduard Storch

10. 4. 1878 Ostroměř u Hořic

25. 6. 1956 Praha

Vystudoval učitelský ústav v Hradci Králové a od r. 1897 vyučoval na matičních školách na Mostecku, od r. 1903 v Praze, ale jako sociální demokrat nedostal definitivní místo. V l. 1919—21 byl okresním školním inspektorem v Bratislavě. Po návratu do Prahy učil na měšťanské škole až do r. 1937, kdy odešel do výslužby. Věnoval se sociálně pedagogickým výzkumům dětí v severočeském revíru (studie uveřejňoval v Nové době), podílel se na reformě školního dějepisu, v Praze založil dětskou farmu na libeňském ostrově, kde vyučoval děti v přímém styku s přírodou. — Publikoval i v časopise Úhor, Rozhledy mládeže, Malý čtenář, Naše republika aj.

Storchova povídková a románová tvorba pro mládež, těžcíci látkově z prehistorie a historie, se zrodila z jeho úsilí postavit školní dějepis na základy vědecké historiografie a sociologie, respektovat chronologickou posloupnost jevů a zařadit proto

do osnov výklad o pravěku a učinit jej přístupným a poutavým. Na začátku Š. spisovatelského úsilí stojí jeho archeologické nálezy z okolí Prahy a odborné studie (*Člověk diluviální*). Z nich se postupně vyvinuly historické povídky, jež se pak staly základem Š. nejvýznamnějších děl (*Lovci mamutů* aj.). Z archeologických nálezů a historických fakt Š. volně fabuluje oživené obrazy dávné minulosti, dobrodružné příběhy, pro něž je charakteristická rovnováha mezi věcnou výpovědí a beletrizací; to z nich činí útvar, který stojí na rozhraní historické prózy a vědecké popularizace.

BIBLIOGRAFIE

Reforma školního dějepisu (1905), Člověk diluviální (1907), Počátky života pozemského (1908), Nový dějepis (1909), Původ náboženství (1909), Carodějův učedník (P 1911), Praha v době kamenné (1910, přeprac. v 3. vydání 1932 s názvem U veliké řeky), Vývoj tvorstva (1910—12), Život v pravěku (1912), Praha v pravěku (1916), Bohatýr Vratislav (P 1917), Lovci mamutů (R 1918, rozš. 5. vydání 1937, 1946 upraveno jako Lovci mamutů na Bílé skále), Libuše a Přemysl (P 1919), V šeru dávných věků (P 1920), Praha v době předhistorické (1920), Tábornická příručka (1921), Dětská farma (odborný spis, 1929), Osada Havranů (P 1930, 1954 s povídkou Volání rodu), V lovecké tlupě (P 1931), Bronzový poklad (P 1932), Zlomený meč (P 1932), Pracovní učebnice dějepisu I—III (1934—37, s K. Čondlem), Volání rodu (P 1934), Hrdina Nik (P 1934), Junáckou stezkou (P 1934), O Děvin a Velehrad (R 1939), Zastavený příval (P 1940), O pračlověku (P 1941), Statečné mládí (P 1946, s povídkou Osada Havranů), Meč proti meči (P 1946), Školní dějepis v teorii a praxi (1946), Minehava (P 1950).

LITERATURA

J. Šnobl v ZlM 1952 (č. 3); Z. Vavřík v LN 1956 (č. 28). vká

Jana Stroblová

1. 7. 1936 Praha

V Praze vychodila jedenáctiletka (1954) a na Karlově universitě vystudovala češtinu a ruštinu (1959). Působila krátce jako inspektorka pro kulturu v Benešově u Prahy, od r. 1960 je redaktorkou ve Státním nakladatelství dětské knihy. První verše uveřejnila r. 1951 v Besedě venkovské rodiny.

V polemice proti lhostejné životní setrvač-

nosti a proti prázdnotě společenských konvencí staví Štroblová ve své poezii vyznání citové horoucnosti. Touha po něčem nedosažitelně čistém, vyslovená v prvních verších s romanticky zjednodušujícím odbojným gestem, zůstává jejím základním tématem. Š. spojuje výrazně členěný volný verš s melodičností, která se opírá především o bohaté rýmy.

BIBLIOGRAFIE

Protěž (Bb 1958), Kdyby nebylo na sůl (Bb 1961), Pojď si na to hrát (Bb pro děti, 1961). — Z překladů: Po Tu-1, Drak z Černé tůně (1958, s J. Kolmašem).

Ivo Štuka

10. 2. 1930 Brno

Gymnasium vystudoval ve svém rodišti (1949). V r. 1948 působil v Rovnosti, v l. 1949—51 v Lidových novinách v Brně, v Ostravě a nakonec v Praze, v r. 1950 zároveň v Nové svobodě. Od r. 1953 byl v redakci Čs. vojáka; od r. 1959 pracuje v redakci časopisu Plamen. Debutoval verši a reportážemi v Rovnosti 1948.

Teprve ve sbírce *Pod námi země* osvobodil se od cizích vlivů a vnějškového způsobu harmonizace, jakým byla zatížena jeho přírodní lyrika i verše s vojenskou tematikou. S nástupem tzv. poezie všedního dne spojuje Štukovy básně po r. 1956 prostota, věcnost a obdobná tematika, nikoliv však myšlenková a tvárná průbojnost. V nejlepších básních, inspirovaných často pouhou novinářskou zprávou, dověde Š. vytěžít lyrický účín z běžných jevů i otřesných událostí současného společenského dění. — Kromě poezie psal reportáže (hlavně v Čs. vojáku), společně se svou ženou Ilonou Borskou pod značkou IBIŠ epigramy (sám píše také pod značkou -iš-) a překládá z ruštiny (A. Tvardovskij, Dům u cesty).

BIBLIOGRAFIE

Budte zdraví, vojáci (Bb 1954, s Milanem Kyselem), Kolem vavry (Bb 1955), Smolné krupěje (Bb 1956), Na konci města (Bb 1958), Pod námi země (Bb 1961), Po světě pěšky, autem, v raketě (Bb pro děti, 1961), Zpívající vodopád (B pro děti, 1962), Svět se točí dokolečka (B pro děti, 1963), Šest dnů na luně 1 (P pro mládež, 1963).

František Adolf Šubert

27. 3. 1849 Dobruška

8. 9. 1915 Praha

Studoval gymnasium v Hradci Králové (1860—68) a už tam se probudily jeho divadelní zájmy. Od r. 1868 studoval na filosofické fakultě v Praze, ale po roce (po otcově smrti) studii zanechal a začal novinářsky, literárně a veřejně pracovat. Působil v redakci Skrejšovského staročeských listů Politik a Brousek (1873 až 1878) a v Pokroku (1878—83). Roku 1875 byl zvolen tajemníkem Českého klubu, od r. 1880 pracoval ve výboru Sboru pro zřízení Národního divadla a v letech 1883—1900 byl ředitelem Národního divadla (s ním podnikl i významný zájezd do Vídně r. 1892). Přičinil se o uspořádání Národopisné výstavy (1895). Pracoval v redakci Ottových Čech (1883 až 1908) a jako autor se podílel na svazku o Šumavě. Později se stal ředitelem České grafické společnosti Unie (1900—02), redaktorem Ottova Malého slovníku naučného (od r. 1903), r. 1904—05 byl předsedou Družstva Národního divadla a v l. 1906—08 ředitelem Městského divadla na Vinohradech. Nakonec se vrátil k práci novinářské: řídil Osvětu (od roku 1908) a byl členem redakce Národní politiky (od r. 1909). Mnohokrát byl v cizině (v Itálii, Německu, Francii, Rusku), často jako oficiální zástupce české kultury.

Hlavní zásluhy si Šubert získal o počátky realismu na české scéně a o rozvoj Národního divadla, i když byl jako ředitel autoritativním představitelem staročeského vlivu. Jeho literární tvorba začíná historickými povídkami a romány romantického zaměření. Svými hrami, vyznačujícími se smyslem pro divadelní účinnost, snažil se vytvořit davové a sociální drama. Volil nejprve látky historické, aby vyjádřil myšlenku o potřebě národní jednoty, a představil ušlechtilé hrdiny, nadšené ideou, všimaje si jejich vnitřních svárů; rozehrál působivé scény lidové, zobrazuje např. selské povstání (*Probuzení, Jan Výrava*) nebo stávkový boj horníků (*Drama čtyř chudých stěn*). V pozdějších hrách se zaměřil k současné problematice,

k vzrušeným veřejným a politickým událostem. Jejich účinnost však byla oslabována konvenční stavbou děje i charakterů a sentimentálním vyzněním. Nejvýznamnější jsou Š. četné odborně zaměřené práce o divadle, o dramaticích a hercích a vzpomínky, jimiž přispěl zejména k poznání začátků Národního divadla (*Dějiny Národního divadla v Praze let 1883 až 1900*).

BIBLIOGRAFIE

Král Jiří z Poděbrad (R 1877), Z vesnic a hradů (Pp 1879), Povídky historické a jiné drobné (3 sv. 1872–80), Zajetí krále Václava I–II (R 1880), Petr Vok Rožmberk (D 1881, prem. 1880), Národní divadlo v Praze. Dějiny jeho i stavba dokončená (1881), Probuzení (D 1882, prem. 1883), Z českého jihu (cest. obrazy, 1882), Průvodce po Národním divadle v Praze (1883), Jan Věrava (D 1886, i prem.), ročenky První až Sedmáctý rok Národního divadla (1884–1900), Láska Raífaelova (D 1888, i prem.), Praktikus (D 1889, prem. 1888), Velkostatkář (D 1891, prem. 1890), Královské české zemské Národní divadlo v Praze (1892), České Národní divadlo na První mezinárodní hudební a divadelní výstavě ve Vídni (1892), Drama čtyř chudých stěn (D 1893, prem. 1903), Rujana, Wittow, Arkona. O původu a významu těchto jmen (1898), Klicpera dramatik (1898), Nordské muzeum a Skansen ve Stockholmu (1900), Ze světa umění (F 1901), Moje divadelní toučky I–II (1902), Moje vzpomínky (1902), Masky Národního divadla let 1883 až 1900 (3 sv. 1902–06 věnovány Mošnovi, F. Kolárovi, Šimanovskému), Žně (D 1904, prem. 1916), Dějiny Národního divadla v Praze let 1883–1900 (3 sv. 1908–11), Krize a budoucnost Měst. divadla Král. Vinohradů (1908), U nás v Dobruše (vzpomínky, 1916). — Upravil a vydal výbor Klicperových dramát a Soubor spisů V. K. Klicpery (1906–09).

LITERATURA

V. Müller: F. A. Š. (1949), F. X. Salda v KP 2 (1950, o Dramatu čtyř chudých stěn), KP 4 (1950, O Čtrnáctém roku Nár. divadla); J. Voborník v Almanachu České akademie (1916), Ant. Veselý v kn. České umění dramatické I (1941), v Zlaté Praze 1927, Lumíru 1927–28, ČCM 1928 a LF 1930, J. L. Turnovský v Osvětě 1899; V. Dresler v ČCM 1909; A. Srb v Osvětě 1915; O. Fischer v Čes. revui 1915–16 a v Čestě 1918–19 (o Králi Václavu IV.). mp

Oldřich Šuleř

I. 6. 1924 Ostrava

Vystudoval reálné gymnasium v Opavě a Valašském Meziříčí (1943), za okupace byl nasazen na šachtě v Ostravě a ve zbrojovce ve Valašském Meziříčí. Po osvobození vystudoval právnickou fakultu v Praze (dokorát 1950). R. 1948 zvítězil v celostátní rozhlasové soutěži hrou Stanice Sousedov a stal se v ostravském rozhlasu redaktorem dětského vysílání, později šéfredaktorem literární redakce. Od r. 1956 pracoval v Ostravě v krajské lidové knihovně, v l. 1957–61 jako ředitel krajského nakladatelství, od r. 1961 je tajemníkem ostravské pobočky Svazu čs. spisovatelů. — Přispívá do Červeného květu, Nové svobody, Literárních novin aj., často pod šifrou oř-.

Dosud nejvýznamnějším Šuleřovým dílem je jeho prozaická prvotina, rozsáhlý historický román, zabírající stoletý vývoj kamenictví na Jesenicku (*Letopisy v žule*). Jeho předností je znalost bohatého materiálu, schopnost vytvořit řadu živých charakterů, dramatictnost podání a prudkost konfliktů; v závěru však dějové napětí klesá, dílo se mění v uvolněnou kroniku. Jiné žánry vyzkoušel Š. v čapkovském povídkovém cyklu o boji železničářů za okupace (*Stanice Sousedov*), v románě pro mládež o postavení umělce v měšťácké společnosti (*O Janičkovi malířečkovi*, podkladem tu byl životní příběh malíře Jana Kobzáně) a v nezdařeně knize krajiných črt (*Zpěvník léta*). — Napsal i řadu rozhlasových her, pásem a dramatizací.

BIBLIOGRAFIE

Letopisy v žule (R 1957), Kraj žuly a mramoru (vlastivědná publikace, 1957), Stanice Sousedov (Pp 1958), O Janičkovi malířečkovi (R pro mládež, 1960), Zpěvník léta (Pp 1960), Bratrství v boji (Rp 1961, s H. Jasiczkem), Nápravníček (Pp pro mládež, 1963). — Provedené hry: Valašská balada (1958, dramatičtace prózy J. M. Slavičinského Vlk Krampotů).

LITERATURA

D. Sajtar ve Slezském sborníku 1961. šv

T

František Táborský

15. 1. 1858 *Bystřice pod Hostýnem*

21. 6. 1940 *Praha*

Vystudoval slovenské gymnásium v Olomouci (1878) a filosofickou fakultu v Praze (češtinu a němčinu, 1884), učil na různých školách v Praze, v l. 1885–1921 na Vyšší dívčí škole (od r. 1911 jejím ředitelem). Jeho vřelý zájem o Slovanstvo, utvrzovaný i cestami (především dvěma pobyty v Rusku 1896 a 1909–10), se projevil mnohostranně: překlady z ruské literatury, články, přednáškami o ruské literatuře a divadle, monografií o Puškinovi, studiemi o výtvarném umění slovanských národů i soustavnou činností ve prospěch česko-slovenského sblížení. Uplatnil se i jako pedagog, národopisec (*Rusava*) a kulturní organizátor (Umělecká beseda aj.). Redigoval časopisy *Krásna našeho domova* (1907–1908), *Věstník Radhoště* (od 1927), *Naše Valašsko* (1929 až 1932, 1937–40), knižnici *Štědrý den* v „Radhošti“ (1925–35), různé sborníky a uplatnil se také jako editor. Debutoval r. 1876 verši v almanachu moravské omladiny *Zora* (pseud. Fr. Hostivít). Přispíval básněmi, překlady, studiemi, články a literárními i výtvarnými referáty do časopisů *Koleda*, *Osvěta*, *Světozor*, *Zlatá Praha*, *Lumír*, *Květy*, *Čas*, *Besedy Času*, *Novina*, *Česká kultura*, *Národní listy*, *Naše Valašsko*, *Naše doba* (výtvarné referáty), *Volné směry*, *Slovanský přehled* aj., do almanachů *Zora*, *Nitra* aj. a do četných sborníků. Užíval pseudony-

mů a šifer Fr. Hostivít, F. H. (u raných básní), T., F. T., Tý, -ý, Amicus, Dixi aj. (v článcích a recenzích), Fra Tito, Lorenzo, ff (ve výtvarných kritikách), Igotus (v České kultuře).

Fr. Táborský byl hlavním básnickým představitelem tzv. Mladé Moravy, která se soustředila kolem almanachu *Zora* a časopisu *Koleda*; později se hlásil k macharovskému básnickému realismu. V rané tvorbě byl ovlivněn tvorbou J. Vrchlického →, od počátku je však zřejmé i působení poezie lidové; tato linie postupně sílila a vedla básníka také častěji k výběru motivů z lidového života, zvláště z Valašska. Celkově však u T. převažuje reflexivnost nad plastičností zobrazení. Jeho básně jsou naplněny vlasteneckým citem a vědomím síly Slovanstva; nejednou se bouří proti útlaku slovenského lidu (zvláště ve sbírce *Básně*). Od romantického vlastenectví se obrátil k hlásání činorodé práce a stále silněji se v jeho poezii projevovale sociální citění (*Hrdinné touhy*). V epických skladbách se u něho vedle historismu (*Aleluja!* — o Janu Husovi) uplatnila i nota satirická (*Stará komedie*, *Legenda staronová*). V poslední sbírce *Můj breviář* vyjádřil osmdesátiletý autor svou víru v Sovětský svaz a v odstranění válek. — T. překlady (z Lermontova, Puškina, Gribojedova aj.) tvoří mezičlánek mezi překladatelstvím ruchovců a lumírovců a moderním překladatelstvím školy Fischerovy → a Mathiesovy →. Úsilí o překladatelskou věrnost vedlo jej často k užívání rusismů, k nepřirozenému slovosledu i k znejasnění významu. Po-

měrně nejméně byly těmito nedostatky po-
stíženy překlady epiky a epigramů.

BIBLIOGRAFIE

Básně (1884), Stará komedie (Bb 1892), Me-
lodie (Bb 1893), Hrdinné touhy (Bb 1906),
Půlstoletí Vyšší dívčí školy kr. hl. města Prahy
1863—1913 (stať, 1913), Aleluja! (B 1919),
Hviezdoslav (stať, 1919), Zimní večery v naší
„veselé republice“ (Pp pro mládež a překлады,
1920), In memoriam (P 1926), Legenda staro-
nová (B 1927), Neznámé politické písně Hav-
líckovy (stať, 1927), Veliký sněm ptačí (B
1928, pův. ve sbírce Stará komedie), Rusava.
Život valašské dědiny (monografie, 1928), Pa-
mátce Jindřicha Tomáška (stať, 1930), Z ba-
ladických (Bb 1933), U kamarádského stolu (Pp
1933), Ze studentských cest před půlstoletím.
Tři vzpomínky (Hynka Babičky a F. T., 1933),
Několik listů Josefa Uehly (stať, 1934), Tiskař
Metod Kaláb 1885—1935 (stať, 1935), Svatba
Karla IV. (D 1935), O ruském divadle (stať,
1935), Karel Hynek Mácha po stu letech (stať,
1936), Puškin, pěvec svobody (monografie,
1937), Památce presidenta Osvoboditele T. G.
Masarvka, protektora Radhoště (1937), Můj bre-
viář (Bb 1938), Jarní slavnost probuzeného ná-
roda (stať, 1938). — Slovnictví: Valašská jitiřní
mše pastoraální (libreto pro J. Křičku, 1942),
Poutník (B 1943). — Z překladů: M. J. Ler-
montov, Básně I (1892), II (1895), III (1918),
Démon (1909), Maškarní pies (1929), Ašik-
Kerib (1931); A. S. Puškin, Pohádky (1930),
Můj rodokmen (1937); Doktor Faust (podle
Gustava Schwaba, ke kresbám Josefa Mánesa,
1921); S. Makovskij, Siluety ruských umělců
(1922); A. S. Gribojedov, Hoře z rozumu (1932)
aj. Práce o výtvarném umění: H. Schwaiger
(1904), Ruské umění, Několik kapitol. Díl I,
část 1 (1921), Slovo o ruské ikoně (1925),
Praž v barevných dřevorytech Karla Vika (do-
provedný text, 1928), Arthur Grotgert, jeho lás-
ka a dílo (1933), Ivan Meštrovič (1933), A. Kaš-
par, ilustrátor, malíř, grafik (1935). — Biblio-
grafie A. Vavrouškové ve sborníku F. T.
(1928) a F. Stelziga v Katalogu výstavy A. Kaš-
para a F. T. v Holešově (1951).

LITERATURA

F. T. (1928). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o sbír-
ce Melodie) a v KP 10 (1957); A. Novák v kn.
Duch a národ (1936, o jeho lyrice); A. Grund
ve sborníku Puškin u nás (1949) a v Listu
Sdružení morav. spisovatelů 1947—48; F. Tvrdoň
v Památku Slovan. gymnasia v Olomouci
(1957, F. T. a slovanský Východ), M. Hýsek
v Moravskoslezské revui (1908); J. Kabelík
v čas. Bratislava 1928 (F. T. a Slovensko);
J. Dolanský v čas. Praha—Moskva 1958; P. Peš-
ta v SLit 1959 (o jeho vztahu k literárnímu
Slovensku); D. Kšicová ve Sbor. prací filosof.
fakulty brněnské univ. 1960, řada D 7 (o pře-
kladech z Puškina) a tamtéž 1961, řada D 8
(o překladech z Lermontova). pp

Jiří Taufer

5. 7. 1911 Boskovice

Syn učitele a básníka Františka Taufra
(1885—1915). Po maturitě na reálném
gymnasiu v Boskovicích (1930) studoval
v Brně na právnické fakultě. Účastnil
se politického života v brněnské Levé
frontě, pracoval s divadelními skupinami
komunistických mládežníků na Brněnsku
(r. 1933 jel ilegálně do SSSR na první
Mezinárodní olympiádu revolučních di-
vadel), v době zákazů komunistického
tisku spolupracoval na vydávání ilegální
Moravské rovnosti a periodického letáku
Antifašista (za to v r. 1934 vězněn), 1935
se zúčastnil založení skupiny socialistic-
kých spisovatelů Blok. V červnu 1939
emigroval do Polska (zde byl činný
v antifašistickém komitétu) a po vypuk-
nutí války do SSSR, kde pracoval v mo-
skevském rozhlasu, později v cizojazyčném
vydavatelství, jako spolupracovník Česko-
slovenských listů. Po r. 1945 byl odpo-
vědným redaktorem Tvorby a ředitelem
nakladatelství Svoboda, v l. 1948—49 vel-
vyslancem v Jugoslávii, r. 1949 náměst-
kem ministra zahraničí, r. 1950 náměst-
kem ministra informací, r. 1953 předs-
dou Státního výboru pro věci umění a
1954 náměstkem ministra kultury. Od
r. 1956 pracuje jako spisovatel a překla-
datel z povolání. — Příspěvky (verše,
články, recenze, překlady a polemiky)
v Tvorbě (od 1931), Rovnosti, Indexu,
Středisku, U-Bloku, Rudém právu, Lidové
kultuře, v časopise Praha—Moskva, v No-
vém životě, Literárních novinách, Kultuře
aj. Uspořádal sborník Dokumenty sovět-
sko-československého přátelství (1945),
sborníček k festivalu Nezvalova Třebíč
Básník o sobě a svém kraji (1962); od
r. 1962 řídí Dílo V. Nezvala.

Od wolkrovské něhy první sbírky přes
příklon k poetismu dospěl Taufer k oso-
bitější poezii obracející se k politickým a
sociálním otázkám období krize a narůstá-
jícího fašistického nebezpečí (*Šach mat*,
*Evropo, Na shledanou, CCCP, Rentgeno-
gramy*). Výchozím zážitkem je v ní zpra-
vidla vzpomínka na válečné dětství a
na otce, který zahynul na haličské fron-
tě; z úzkostí a smutku ho vyvádí víra

ve vítězství proletariátu, utvrzená poznáním SSSR. T. tvůrčí metodu ovlivnila především poezie Nezvalova → T. básně s ní pojí mnohotematická osnova, využívání asociačního postupu, volný verš, záliba v básnických hříčkách; T. metafory jsou však střídlivější, často o realitě jen referují, skládající její obraz vypočítáváním různých jevů pomocí rozbuželé anaforičnosti. Aby se však vyvaroval jednotvárnosti, rytmizuje T. své velké skladby střídáním veršového typu; jeden z nich je podstatně odlišněn Majakovským. Platí to zejména o básních výboru T. poezie z let 1938—57 *Letopis*, lyrickém deníku zachycujícím především události básníkovy válečného pobytu v jeho „druhé domovně“, SSSR. Autorova někdejší nadměrná rozumová konstruovanost tu ustupuje dramatickosti a citové intenzitě. K výrazové sevřenosti a místy i poetické hravosti dovedla T. forma sonetu v cyklu *Znělec*, který je vlastně jeho básnickou autobiografií. Svůj růst v dělnickém prostředí na Boskovicku a v řadách brněnské kulturní levice i další činnost zachytil ve vzpomínkových fejetonech *Strana, lidé, pokolení*, přinášejících důvěrné portréty B. Václavka, St. K. Neumanna, V. Nezvala, K. Biebla, K. Konráda a jiných přátel; některým z nich věnoval již předtím samostatné vzpomínkové a vykladačské publikace. — T. původní tvorba stojí ve stínu jeho velkého díla překladatelského. Počínem mimořádného kulturního a politického významu bylo jeho přetlumočení takřka celého díla V. Majakovského; T. dokázal při věcné přesnosti převést v maximální míře i charakteristické prvky vyjadřovacích prostředků Majakovského, jeho údernost, slovní hříčky, zvukovou stránku aj. Zkušenosti z překládání Majakovského uložil do stati Jak jsem překládal Majakovského (spolu se statí V. Majakovského Jak dělat verše v knize O verši, 1951).

BIBLIOGRAFIE

Večerní oči (Bb 1928), Stínové hry (Bb 1931), Sach mat, Evropo (Bb 1933), Na shledanou, CCCP (B 1935), Rentgenogramy (Bb 1938), O Vladimíru Majakovském (studie, 1950), Mistr sovětské kultury Maxim Gorkij (stat, 1952), Nikolaj Vasiljevič Gogol (stat, 1952), St. K. Neumann (studie, 1956), Vítězslav Nezval (monografie, 1957), O Bedřichu Václavkovi (vzpomínková stat, 1957), Eroica (B 1957, pak zařazena do Letopisu), Letopis (Bb 1958), Kdo

nám zastihuje blankyt...? (Bb 1960), Znělec (Bb 1961), Strana, lidé, pokolení (vzpomínky, 1962). — Z překladů: W. Mehring, Navzdory jim... (1938), Španělské romance (1938, s L. Čivrným a F. Nechvátalem); Dvanáct profilů sovětských básníků (výbor, 1948); V. Majakovskij, Z díla (1950, 2 sv., st. cena, rozšif. 1953), Spisy (od 1956); S. M. Ejzenštejn, Kamerou, tužkou i perem (stati, 1959, rozšif. 1961); Nazim Hikmet, 5 her (1959: Podivín, Byl Filip Filipek nebo nebyl, Stůj co stůj!, Stanice, Kráva), Pobyt v Praze (1959), Listí ze šesti strojů (1963).

LITERATURA

St. K. Neumann v kn. O umění (1958, o Rentgenogramech). V. Nezval v Lid. novinách 1951 (5. 7.); J. Brabec v LN 1957 (č. 50, Verše vzpomínkové); J. Opelík v HD 1958 (o básních). pp

Alfréd Technik

6. 8. 1913 *Smržovka u Tanvaldu*

Po maturitě na reálce v Turnově (1934) vystudoval v l. 1934—39 geodézií na pražské technice. Do r. 1951 pracoval jako redaktor pražského rozhlasu zvláště v reportážním oddělení, od r. 1952 ve stavební kanceláři Čs. rozhlasu, nyní Spoj-projekt.

V literární činnosti, kterou zahájil v druhé polovině třicátých let jako redaktor rozhlasu poutavými reportážemi, uplatňuje T. především své bohaté znalosti lidí v jejich nejrůznějších pracovních prostředcích. Prvními dvěma reportážními knihami, které souvisejí s jeho vlastním oborem, objevil pro českou literaturu pracovní prostředí pražských stokařů, krysařů a tunelářů-minerů; hlubším smyslem tohoto látkového novátorství je hold obětavé dělnické práci. Ani ve svých pozdějších složitějších románových kompozicích (*Mlýn na ponorné řece*, *Tuláci věčné krve*) nezapřel reportážní základ své tvorby a neopustil jej zájem o lidi, kteří se z nejrůznějších důvodů stali společenskými vydědenci. Příběhy obou románů jsou povýšeny do baladické roviny, v níž T. rozbíjí staré pověry a předsudky a oslavuje lidské bratrství. Jazyk poučený na lidové vypravěčské řeči zaujme svou stylistickou čistotou. V práci o svárovské stávce r. 1870 se mu podařilo z kusého historického materiálu zrekonstruovat dramatický příběh dělnických bojů.

BIBLIOGRAFIE

Muži pod Prahou (Rp 1942, zfilm.), Barabové (report. pásmo, 1943), Mlýn na ponorné řece (R 1956, zfilm.), Majáky televize (Rp pro děti, 1957), Tuláci věčné krve (R 1958), Svárov (R 1961).

LITERATURA

V. Kovářík v dosl. k Mlýnu na ponorné řece (1958). vř

Karel Teige

13. 12. 1900 Praha

1. 10. 1951 Praha

Otec byl archivářem města Prahy. Po absolvování gymnasia v Praze v Křemencově ulici (1918) zapsal se na filosofickou fakultu. Jeho neúnavná kulturní, společenská a organizační aktivita, pojící se s rozsáhlými kulturními a historickými znalostmi, jej brzy postavila do středu uměleckého života mladé generace sdružující se v levicových kulturních organizacích. Od počátku dvacátých let se hlásil k politice komunistické strany a aktivně s ní spolupracoval (r. 1929 se postavil za nové vedení strany podpisem na tzv. manifestu dvanácti spisovatelů). Po celý život pracoval jako teoretik umění, redaktor a publicista i jako příležitostný knižní grafik a překladatel. Začínal jako výtvarník a grafik (publikoval od r. 1917 v německých časopisech *Der Sturm* a *Die Aktion*). První stati o umění otiskoval v *Republice*, *Dni* a v *Musaionu*, přispíval také do *Neumannova Kmene* a *Června*; později též do *Pásmo*, *Disku*, *Tvorby*, *Rudého práva*, *Hostu*, *Horizontu*, *Rozprav* *Aventina*, *Zvěrokruhu*, *Levé fronty*, *Doby* aj. Stál při zrodu Svazu moderní kultury *Devětsil* (založen 5. 10. 1920), jehož byl organizátorem a mluvčím (1920–31); angažoval se ve *Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem* (1925–37), v *Klubu architektů*, v *Levé frontě* (1929–36), ve *Svazu socialistických architektů* (založen 1933), v *Surrealistické skupině* (od r. 1934) aj. Vydával i spoluredigoval řadu uměleckých a kulturně politických časopisů: *Orfeus* (1921), *Stavba* (1923–31), *Host* (1924), *Pásmo* (1925), *ReD* (1927–31), *Země sovětů* (1931–36), *Doba* (1934–35), *Praha—*

Moskva (1936–37), *Kvart* (1948–49), i sborníků: *Devětsil* (1922, s J. Seifertem), *Život II* (1922, s J. Krejcarem), *SSSR* (Kniha delegace Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem, 1926, s B. Mathesiem), *Mezinárodní soudobá architektura* (1929–31, 3 sv.), *Sovětský svaz* (monografie, 1936 až 1937, se Z. Nejedlým, V. Procházkou a B. Šmeralem aj.), u nakladatele O. Gírgala Orloje, *mezinárodní knihovnu teorie umění* (1946–48), a psal obsáhlé studie k překladům (Ch. Baudelaire, Fanfarlo, 1927; Ch. Chaplin, Hurá do Evropy, 1929; B. Lautréamont, Maldoror, 1929). Navazoval styky s různými zahraničními avantgardními skupinami, zejména francouzskými (jejichž představitelé také překládal), sovětskými a německými (na konci dvacátých let přednášel v Dessavě na vysoké škole pro architekturu a výtvarnictví Bauhaus). Několikrát navštívil SSSR (poprvé 1925), Německo a Francii (poprvé 1922).

Perspektiva socialistické revoluce vzbuzovala v Teigovi počátkem dvacátých let zklamání z některých předválečných moderních uměleckých směrů i z technické civilizace. Útočiště hledal v romantickém úniku do budoucnosti, v níž se zrodí nový člověk. Revoluční umění mělo vytvářet „předobrazy nového života“. Důležitým teoretickým požadavkem bylo vyrovnání „vysokého“ a „nízkého“ umění; odtud zájem o periferní umělecké druhy, o formy lidové zábavy, o primitivní malířství apod. R. 1922 se T. sblížil s Wolkrem →, podílel se na formulaci manifestu *Proletářské umění* (ve *Varu*) a na programovém článku o „novém proletářském umění“ (s J. Seifertem v *Revolučním sborníku Devětsil*). Přestože se zde třídí diference umění nadále zdůrazňuje, je požadavek tendencí proletářského umění již odmítán ve jménu osamostatňování estetické funkce; zřetelně se již odklon *Devětsilu* od programu proletářského umění ohlašuje ve sborníku *Život II* (1922). T. akceptuje hesla ruského konstruktivismu a zabývá se problematikou kubismu, futurismu, dadaismu a jiných směrů, které rozbíjely ideové i tvárné principy umění 19. stol. R. 1924 T. publikoval v *Hostu* *Manifest poetismu*, který se stal závazným

programem Devětsilu (s Nezvaalem publikovali druhý manifest poetismu v r. 1928). V některých základních otázkách odpovídaly tyto manifesty i avantgardním proudům v zahraničí, zejména ve Francii (dadaismus, surrealismus). Poetismus byl míněn jako jistá koncepce života spjatá s novým pocitem skutečnosti. Proti ideologičnosti umění byl postaven princip smyslové a citové intenzity, proti objektivnímu zobrazování skutečnosti fantazijní aktivita tvůrčího subjektu, proti sociální služebnosti hravost a zábavnost, proti analytické kritičnosti bytostný optimismus. Různé stránky tohoto programu vysvětloval T. v řadě studií, které shrnul do několika knih: *Stavba a básně* soustřeďuje úvahy o kráse a lyrismu moderní tvorby inspirované účelovou estetikou konstruktivismu; *Svět, který se směje* se zabývá především tzv. periférií umění, různými druhy lidové zábavy a jejich vztahem k moderní poezii, divadlu apod.; *Svět, který voní* obsahuje manifesty poetismu a historické studie o moderních uměleckých směrech. — V třicátých letech se začal T. intenzivně zabývat teorií architektury a urbanistiky. Konstruktivistické a funkcionalistické teorie moderní architektury spojoval s historicko-materialistickým řešením bytové a sociální otázky. Když byla V. Nezvaalem v r. 1934 založena surrealistická skupina, stal se záhy jejím členem a aktivně se účastnil polemik na obranu jejího programu příspěvky ve sbornících Surrealismus v diskusi (1934, spoluredigoval jej s L. Štollem), Socialistický realismus (1935, spoluredigoval jej s K. Konradem) a Surrealismus (1936). Ve studiích o V. Majakovském a o sociologických otázkách moderního výtvarného umění (*Jarmark umění*) se pokusil syntetizovat soudobou marxistickou vědu o umění s estetikou avantgardy. Jeho pamflet *Surrealismus proti proudu* dokumentuje příčiny názorové krize v surrealistické skupině i autorovu neschopnost reagovat na složitou společenskou a uměleckou situaci konstruktivním programem a činem. — T. byl vůdčím teoretikem i organizátorem české meziválečné avantgardy. Zabýval se programovou estetikou soudobé poezie, architektury, výtvarného umění, divadla i filmu, nezanedbával je ani otázky urbanistiky,

životního stylu, užitého umění, sociologie, kulturní politiky apod. Jeho interpretace moderního umění se opírala o revoluční přesvědčení, jež obsahovalo některé utopické rysy. Přijímal myšlenku socialistické revoluce a spojoval ji s rozvojem tvůrčích sil individua; avantgardní umění bylo mu nejvýraznějším příznakem tvůrčí aktivity. Jeho rozsáhlé a mnohostranné dílo se vyznačuje mnoha protiklady. Kladně ovlivňovalo soudobou uměleckou tvorbu tam, kde zobecňovalo (byť často i provokativním způsobem) její antitradiční, novátorské stránky, kde pomáhalo objevovat dosud neznámé výrazové prostředky, kde nabízel nové způsoby začleňování umění do společenské praxe (zřetel k okrajovým uměleckým oblastem a druhům). Překážkou dalšího vývoje se však stávalo tehdy, kdy do popředí vystupovala jeho normativnost, jež se snažila podřítit živý umělecký vývoj estetické doktríně. T. radikálně odmítání tradičního a oficiálního umění sěhrálo kladnou roli při tvůrčím sebeuvědomování mladé generace sdružené v Devětsilu, avšak působilo záporně, zužovalo-li koncepci pouze na jednu předem danou tvůrčí možnost. T. břitce kritizoval různé vulgarizace v marxistické estetice a podceňování specifičnosti umělecké tvorby, upadal však do druhé krajnosti, když se snažil estetickou podstatu umění izolovat od zřetelů ideologických, filosofických, společensky funkčních. Rozpory jeho estetické koncepce se projevily zvláště ve třicátých letech, kdy avantgardní umělci pod vlivem společenského vývoje hledali nové kontakty se skutečností a s širokým publikem i nové způsoby společenské a umělecké aktivity. Na konci třicátých let dostal se do rozporů s linií komunistické strany, jak v otázkách ideologických (kulturně politická problematika), tak i v otázkách politických (procesy v SSSR). Izolace, ve které se tak octl, nezměnila se ani po válce.

BIBLIOGRAFIE

Archipenko (E 1923), Jan Zrzavý (E 1923), Film (studie, 1925), Stavba a básně (studie, 1927), Sovětská kultura (studie, 1927), Manifesty poetismu (1928, s V. Nezvaalem), Svět, který se směje (Ee 1928 1. část cyklu O humoru, klaunech a dadaitech), K sociologii architektury (1930), Moderní architektura v Československu (1930), Svět, který voní (Ee 1930,

2. část cyklu O humoru, klaunech a dadaistech), Nejmenší byt (1932), Práce Jaromíra Krejčara (1933), Zahradní města nezaměstnaných (E 1933), Architektura pravá a levá (E 1934), Vladimír Majakovskij (E 1936), Jarmark umění (E 1936), Surrealismus proti proudu (polemika, 1938), Moderní architektura v ČSR (1947, vyšlo jen franc. a angl.).

LITERATURA

V. Nezval v kn. Z mého života (1959); K. Chvatík v kn. B. Václavěk a vývoj marxistické estetiky (1962); A. Hoffmeister v kn. Předobrazy (1962); K. Honzík v kn. Ze života avantgardy (1963).
mg

Rudolf Těsnohlídek

7. 6. 1882 Čáslav

12. 1. 1928 Brno

V Čáslavi a Hradci Králové navštěvoval gymnasium a po maturitě (1901) odešel do Prahy na universitu studovat filosofii a moderní filologii. Nedokončil studia odjel r. 1906 do Brna a z podnětu St. K. Neumanna → přijal místo v redakci Moravského kraje. Po jeho zániku přešel roku 1908 do Lidových novin, kde pracoval jako novinář až do své dobrovolné smrti. Kromě časopisů, v nichž působil jako redaktor, přispíval zejména do Moravy (zde 1901 poprvé s pseudonymem Arnošt Bellis), do Obzorů a do Rožkova Srdece (také pod pseudonymy Arnošt Bellis, Jan Max a pod šifrou V. V. M.). Za svých cest poznal Švýcarsko, Holandsko a Srbsko (zde byl r. 1912 jako válečný korespondent) a především skandinávské země, z jejichž literatur také překládal (Hamsun, Lagerlöfová aj.). Upravil paměti polárního cestovatele Jana Welzla (Eskymo Welzl, 1928).

Počáteční období Těsnohlídkovy tvorby vychází z atmosféry pozdního symbolismu. Ze společenského protestu, kterým byla v devadesátých letech tato poezie nesená, zůstal mu jen jednostranně negující vztah ke světu, vyjadřovaný obrazy a výrazovými prostředky už jen z minulosti pasívně přejímanými a ustrnulými nakonec v dekorativní slovní ornament. Odrazem tohoto stavu jsou i T. první lyrické prózy (*Něnie, Dva mezi ostatními, Květy v jini*), snové vize s neustále se vracejícím motivem smrti. Hluboký dojem z pří-

rody, noví lidé a prostředí, které poznával při své novinářské práci na Moravě (zvláště v Lidových novinách, kde vedl soudní rubriku), daly jeho tvorbě jiný směr. Do jeho díla se dostaly reálné konflikty, které zpracovával nejprve v soudnickách, dáváje jim podobu malých povídek, vyhočených grotesek či drobných studií rozličných lidských typů. Uplatňoval v nich především jemný psychologický postřeh. Později tohoto způsobu využíval i v románech, především v „kronice z brněnského předměstí“ o tragikomických osudech drobných lidí, křivených těžkými životními podmínkami (*Poseidon, Kolonia Kutejsík*); soustředění na detail vedlo tu k rozdrobení děje na tříšit naturalisticky viděných příběhů, místo typů kreslil pouhé žánrové figurky, místo uměleckého zvládnutí jazyka brněnské periferie zůstal jen u jeho trpného záznamu, hraničícího až s nesrozumitelností. Skutečným uměleckým činem se stala teprve *Liška Bystrouška* (vzniklá z náhodného podnětu jako slovní doprovod k obrázkům malíře St. Lolka). V humorném vyprávění o osudech zvířecích i lidských, které vyznívá oslavou svobodného života, ukázal T. důvěrnou znalost přírody, pro jejíž barvy, zvuky a pohyb měl smysly zvlášť vytříbené a v níž nalezl zdroj optimismu a protíváhu k negativním složkám městské společnosti. Poslední období T. tvorby znamená opět návrat k „hledání úzké stezky mezi snem a skutečností“. Znovu se v ní objevuje pocit promarněného života (*Paví oko, Rozbitý stůl*), z něhož se básník nedovedl vymanit ani intenzivní veřejnou prací (v Sokole, při objevování Demänovských jeskyň, účasti při mnoha sociálních akcích, dal podnět k stavění vánočních stromů na náměstích, při nichž se vybíralo na chudé, apod.). Myšlenka na smrt přestala tu být ozdobným ornamentem, kterým byla v jeho mladistvých pracích; sovosky laděná lyrická sbírka *Den*, která je jeho vrcholným básnickým dílem, předznamenala T. tragický osud.

BIBLIOGRAFIE

Něnie (Pp 1902), Dva mezi ostatními (Pp 1906), Květy v jini (Pp 1908), Poseidon (R 1916), Liška Bystrouška (P 1920, zhudebněno L. Janáčkem), Kolonia Kutejsík (R 1922, st. cena), Paví oko (Pp 1922), Čimčírínek a chlapi (P pro děti, 1922), Den (Bb 1923), Vrba zelená

(R 1925), Rolníčka (Bb 1926), Zlaté dni (B pro děti, 1926), Demänová (P 1926), Cvrček na cestách (B pro děti, 1927), Nové království (P pro děti, 1927). — Provedené hry: Panenky (1907), Přívál (1928). — Posmrtné: Rozbitý stůl (Bb 1935), O zakleté Lúčance (P 1937).

LITERATURA

Na paměť R. T. (1928); J. Dvořák: Dva mezi námi (1940) a Čtení o Maheňovi a T. (1941); B. Golombek: R. T. (1946). M. Fišerová a Z. K. Slabý v dosl. k Lišce Bystroušce (1954); M. Jelinek ve Sborníku prací filos. fakulty brněnské university 1955, řada D 1 (o stylu brněnských románů). R. Hrdlička ve Stěpnici 1946–47 (o díle pro mládež). mch

Frank Tetauer

31. 3. 1903 Praha

15. 12. 1954 Praha

V Praze studoval na reálce a reálném gymnasiu (maturita 1922), po dokončení studia moderních literatur na pražské filosofické fakultě, kde byl žákem V. Tilleho (doktorát 1926), věnoval se činnosti překladatelské a spisovatelské. Od r. 1930 byl lektorem, v letech 1935–45 dramaturgem Městských divadel pražských, potom spisovatelem z povolání. — Divadelně teoretickými a historickými statemi přispíval do časopisů Národní a Stavovské divadlo, Ročenka Kruhu sólistů Městských divadel pražských, Divadlo a hudba, Divadlo, Lumír, Komedia, Městská divadla pražská, Rozprawy Aventina aj. S F. Götzem redigoval sborník České umění dramatické I, Činohra (1941), přispěl do sborníku K. H. Hilar (1936). Psal též rozhlasové hry. Užíval pseudonymů Josef Vydral, Václav Řada.

Tetauer byl jedním z nejúspěšnějších dramatických komediích dovedl podat otřesný pohled na buržoazní společnost mezi dvěma válkami, např. na nezaměstnanost inteligence nebo korupci v novinářství (*Veřejný nepřítel*), nekladl si však otázku ozdravení poměrů. Za okupace užíval k vyjádření aktuálních otázek historické alegorie (např. *Zápas draků*). Dobře ovládal dramatickou techniku a požadavky jeviště, jeho hry, založené na výrazném

konfliktu, byly divadelně velmi účinné. Práce vzniklé po druhé světové válce přičítaly se však k tehdejšímu běžným schematickým hrám. — T. povídkové knihy (*Křest ohněm*, *Krvavá fuga*) těží náměty z protifašistického odboje, kniha *K ránu přichází smrt* je románem o vzniku románu. — Významným přínosem české divadelní kultuře jsou jeho překlady čelných zjevů anglo-americké dramatiky, zvláště O'Neill a G. B. Shawa.

BIBLIOGRAFIE

Filosofie Shawových her a předmluv (studie, 1928), Shaw (monografie 1929, přeprac. 1948), Evino nedůstojné povolání (D 1935, prem. 1934, pseud. Josef Vydral, hráno též pod názvem Zrada vzdělanců), Krev nevolá o pomstu (dramatizace románu E. Vachka, 1935, i prem.), Veřejný nepřítel (D 1936, prem. 1935), Diagnóza (D 1936, i prem.), Svět, který stvoříš (D 1937, i prem.), Milostná mámení (D 1938, i prem.), Ztracená tvář (D 1940, prem. 1939, hráno též pod názvem Žít svůj život), Nosičů pochodní (D 1940), Život není sen (D 1940, i prem.), Člověk nemá jen sebe (D 1940, i prem.), Zápas draků (D 1941, přeprac. 1959, prem. pod názvem Don Manuel a Marie Luisa 1955), Zpovědník (D 1941, i prem.), Drama i jeho svět (Ee 1942, rozšíř. 1948 a 1958), Usměvy a kordy (D 1942, i prem., prem. přeprac. verze pod názvem Ztřeštěné námluvy 1956), Křivdy napravovati (D 1942), Znamení býka (D 1943), Orlí štít (D 1944), Křest ohněm (Pp 1947), Krvavá fuga (Pp 1947), K ránu přichází smrt (R 1947), Sedmero zástav (Ee 1947), Východní kampaň (D 1948), Vlajky v plamenech (D 1948), Ledoborec Krasin (D 1953, i prem., hráno též s názvem Krasin připlul včas). — Provedené hry: Atentát (1949), Strašidla na Karlštejně (1953), Zenich (1954). — Z překladů O'Neill, V ponorkovém pásmu (1925), Farma pod jilmly (1927), Anna Christie (1927), Velký bůh Brown (1928), Podivná mezihra (1929), Pod karibským měsícem (1939); G. K. Chesterton, Kamarád Ctvrtěk (1926); J. Galsworthy, Útěk (1927); W. Shakespeare, Mnoho povyku pro nic (1953); G. B. Shaw, Hry I–II (1956); Vdovcovy domy, Živnost paní Warrenové, Certovo kvítí, Záblesk pravdy, Androkles a lev, Pygmalion, Svatá Jana, Na úskali, Milionářka).

LITERATURA

M. Rutte ve sborníku Čes. umění dramatické I (1941); D. Ceporanová v dosl. k Zápasu draků (1959). A. J. Urban v Divadle 1955 (Dramatik zemřel, dílo žije). lk

Felix Téver

(vl. jm. Anna Lauermannová
roz. Míkschová)

15. 12. 1852 Praha

16. 6. 1932 Praha

Pocházela z rodiny pražského lékaře, blíže spřátelené s rodinou Riegrovou. Zejména jejím prostřednictvím se už v mládí dostala do okruhu pražské měšťanské inteligence a do živého styku s kulturním děním. R. 1877 se provdala za Josefa Lauermanna, vnuka Jungmannova, zámožného měšťana, který se jako diletant věnoval umění i vědě. V domě L. na Jungmannově náměstí vznikl koncem sedmdesátých let známý literární salón, později přenesený do vily L. v Liboci; scházelo se tu po půl století několik literárních generací od lumírovců až po okruh kolem O. Theera → a M. Rutta →. Nešťastné manželství skončilo po osmi letech odjezdem L. do Švýcarska a Itálie a po tříletém římském pobytu definitivním rozchodem, po němž se L. věnovala literatuře. Přispívala hlavně do Květů (první povídka r. 1888 už pod pseud. Felix Téver, tj. šťastná Tibera) a Osvěty.

Kulturní ovzduší šedesátých až osmdesátých let vtisklo pečeť celé prozaické tvorby Felixe Tévera, i když většina jejich prací vznikla až ve dvacátém století, v jehož literárním kontextu byly anachronismem. Vedle počátečního vlivu K. Světlé → nejsilněji na ni zapůsobila osobnost J. Zeyera →, který byl jejím blízkým přítelem. Trpké osobní zážitky trvale ovlivnily zaměření její prózy, která se povětšinou soustřeďuje kolem problému erotické deziluze, ženina ujařmení, rozporu představ a skutečnosti. Žánrový realismus je tu spojován s romantickou stylizací erotických konfliktů i postav, se zálibou v romantických kulisách; v některých pozdních pracích (román *Na dvoji struně*), v souvislosti s jejím sblížením s okruhem Moderní revue, zcela ustupuje konvencím artistního novoromantismu. Nejvhodnější půdu pro své zaměření našla F. T. v starosvětských románových kronikách, zejm. v románu *V hradbách*, v němž zachytila svět svého mládí; k němu se při-

píná i vzpomínkový cyklus *Lidé minulých dob*.

BIBLIOGRAFIE

Povídky (1895). Pohostinsku (D 1899, i prem., pseud. Mikuláš Ryvín), její mladší bratr (P 1900), V soumraku (Pp 1902). Duše nezakotvené (Pp 1908). Pan básník (Pp 1910). Na dvoji struně (R 1912). Bílá a rudá (Pp 1918), U Božího oka (Pp 1919). Pět aktovek (1920, z nich V područí síly prem. 1907), Děti (R 1921), V hradbách (R 1924), Černý Lohengrin (R 1927), Ozdravovna „Na smíchu“ (D 1931, i prem.), Prapodivná historie (R 1932). Posmrtně: Lidé minulých dob (vzpomínky), 1940, usp. M. Rutte). Provedené hry: Za zlatem (1923).

LITERATURA

O bábuše (1935); M. Rutte: Portrét z mizejících dob (1935).
es

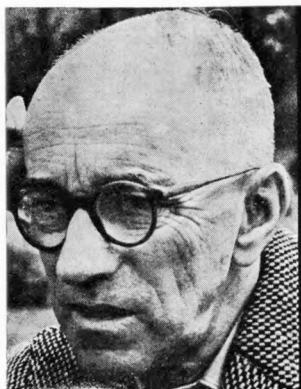
Václav Thám

26. 10. 1765 Praha

pravděpodobně 1816 někde v Haliči

Bratr Karla Ignáce Tháma (1763 Praha až 1816 Praha), filologa a shakespeareovského překladatele. Vystudoval pražské akademické gymnasium a filosofii (1782). V l. 1784–89 byl zaměstnán jako komisař pražského policejního úřadu, ale záhy se věnoval redaktorství, literatuře a především českému divadlu. R. 1793 se oženil s dcerou ředitele divadelní společnosti Haina a stal se hercem z povolání. Od r. 1798 působil až do své smrti jako kočovný herec doma, v Německu, Polsku a Rakousku.

Spisovatelskou činnost zahájil V. Thám jako redaktor Schönfeldových C. k. privilegovaných pražských poštovských novin (od 1. června 1789 až do konce 1790), kde otiskoval mj. zprávy o současném divadle. Hlavní T. literární prací je uspořádání almanachu *Básně v řeči vázané*, v němž soustředil duchodobé básníky. Almanach, vedený v duchu osvícenských reformních idejí i společenských potřeb nastupujícího národního hnutí, obsahoval vedle ukázek ze starší české poezie, překladů, dokazujících schopnost mateřštinou vyjádřit jednoduché básnické obrazy a představy, i původní samostatnou básnickou tvorbu v duchu západoevropské anakreontiky. Méně významné jsou T. původní hry převážně s historickými náměty

T. Svatopluk

Karolína Světlá

Jiří V. Svoboda

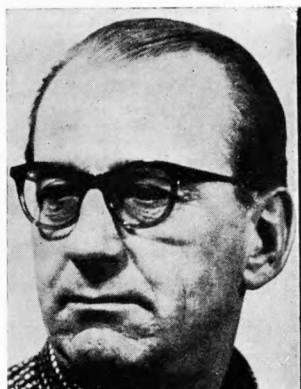
Růžena Svobodová

Pavel J. Šafařík

Ota Šafránek

Donát Šajner

F. X. Šalda

Karel Šiktanc

Vlastimil Skolaudy

Josef Skvorecký

Helena Šmahelová

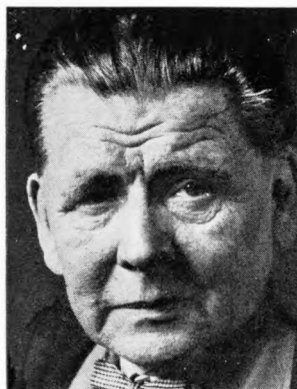
Anna Šmejcová

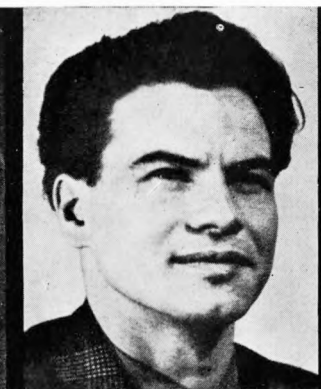
Luděk Šnepp

Jiří Šotola

Fráňa Srámek

Jan Štern

Ladislav Štoll

(asi 51 her, většinou nedochovaných) i překlady (Iffland, Kleist, Molière aj.).

BIBLIOGRAFIE

Básně v řeči vázané (2 sv., 1785, 2. vydání 1812), Neslýchaná náhoda strašlivého hromobití aneb Zebravý student (D z Weidmanna, 1785, i prem.), Štěpán Fedinger aneb Sedlská vojna (D z Weidmanna, 1785, i prem.), Fridrich rakouský aneb Věrnost českého národu (D z Ifflanda, 1792, i prem.). Provedené hry: Břetislav a Jitka aneb Únos z kláštera (1785), Vlasta a Sárka aneb Divčí boj u Prahy (1788), Kutnohorský havíř aneb Kdo se vynasnaží, netrpí nouzí (1790), Švédská vojna v Čechách neb Udatnost pražských měšťanů a studentů (1792). Překlady her (ve výběru): Don Zuán aneb Kamenná hostina (asi z Molière, prem. 1789), Anežka Bernauerová (z Töring-Mannsfelda, prem. 1792), Cech a Lech aneb Vyvolení Kroka za vývodu českého (ze Stegmayera, prem. 1793), Kouzelná píšťala (z Schikanedra, prem. 1795), Honza Kolohnát z Přelouče I (ze Steinsberga, prem. 1796), II. díl (podle Czapky, prem. 1797). Edice: Zpěvy z nejvýbornějších zpěvoher českých na cis. král. Pražském vlastenském divadle představených a z němčiny přeložených (1799).

LITERATURA

V. Brtník v předml. k Básním v řeči vázané (1916). A. Ziskal v ČMF 1921 (První redaktoři Schönfeldských novin po Krameriovi); V. Jiráť v Divadle 1940; B. Indra v Slezském sborníku 1953 (o jeho pobytu v Opavě); F. Bařha v SV 1952 a v Divadle 1958 (Dva dokumenty k historii počátků čes. divadla v Praze). mh

Otakar Theer

16. 2. 1880 Černovice v Bukovině,
dnešní Ukrajinská SSR

20. 12. 1917 Praha

Dětství prožil v Nymburce, kde byl vychován v duchu důstojnické tradice po otci a patricijské rodiny matčiny. Vědomí společenské výlučnosti, které si brzo osvojil, ovlivnilo jeho celkový životní postoj a promítlo se později i do jeho literární tvorby. Klasické gymnasium vystudoval v Praze (1899); po třech semestrech práv přešel na filosofii (promoval 1906). Stal se úředníkem pražské Universitní knihovny, kde působil až do své smrti. — Cesty do ciziny (Itálie, Švýcarsko, Německo, Skandinávie, Krym) byly pro T. vždy zdrojem inspirace; rozhodující vliv na jeho názorový vývoj měl půlroční pobyt ve Francii (1902—03). Při shromažďování materiálu k disertační práci o Balzacovi

a jeho Lidské komedii se důvěrně seznámil s francouzskou literaturou, z níž později také překládal (P. Loti, P. Adam, P. a V. Marguerittové, O. Mirbeau), a po návratu se stal poučeným informátorem a zastáncem francouzské orientace v celém našem životě. Svě básně, prózy a kritiky literární, divadelní a výtvarné (ty otiskoval pod pseud. Sézam) publikoval především v Lumíru (zde vyšel 1901 také jeho jediný román Příchod ženy), v Nedělních listech Hlasu národa, Květech, České revui, Národních listech, Zlaté Praze, Přehledu, Literárních listech, Časopisu Českého muzea aj.

Theer vstoupil do literatury r. 1897 knihou básní *Háje, kde se tančí*, jejíž dekadentní ráz určovala nejen myšlenková a tvárná závislost na uměleckých vzorech (Baudelaire, Przybyszewski, Karásek ze Lvovic →), ale i životní postoj básníka vědomě se odvracejícího od skutečnosti. Pod naivní aristokratickou pózou a požitkářským gestem lyrického hrdiny pronikal tu již základní rys celé další T. tvorby: konflikt básníkovy britkého intelektu s vyjatou smyslovostí, končící erotickou deziluzí, později transponovanou do podoby nesladitelného sváru mezi snem a drsnou skutečností (*Výpravy k Já*). Prohlubování tohoto rozporu trpkým životním poznáním a úsilí překlenout jej nalezením jistot mimo svět, v sobě samém, vyústily u T. v pocit tragického heroismu (*Úzkosti a naděje*), jímž se chtěl dobrat vnitřní svobody, prosté vši determinace a závislosti (*Všemu navzdory*). Snaze o vyjádření tohoto nového životního pocitu odpovídalo T. hledání adekvátní básnické formy, schopné postihnout nekonečně proměnlivou podstatu lidského bytí. T. ji objevuje ve volném verši; zájem o jeho propracování a osobitě využití sblížil ho také na čas s generací neumannovsko-čapkovskou a vedl i k iniciativní účasti na Almanachu na rok 1914. I když T. ve své tvorbě vědomě přehlížel společenské souvislosti, přece světová válka nezůstala u něho bez odezvy. Svědčí o tom nejen vlastenecký cit básně *Mé Čechy* (ve sbírce *Všemu navzdory*), diktovaný úzkostí o budoucnost národa, ale i vášnivá obhajoba odboje a oslava hrdinské oběti, které T. spojil se svým vlastním osudem a v dramatu *Faě-*

thón promítl do antického příběhu s prométheovským motivem lidského vzdoru proti božské vůli. — Významnou složkou T. tvorby byla ve své době kritická činnost (1906—08); zato jeho prózy nepřesáhly průměr konvenčních psychologických prací.

BIBLIOGRAFIE

Háje, kde se tančí (Bb a básnické prózy 1897, pseud. Otto Gulon, 2. rozšíř. vyd. 1920), Výpravy k Já (Bb 1900, 2. změn. vyd. 1914). Pod stromem lásky (Pp 1903), Úzkosti a naděje (Bb 1911), Všem u navzdory (Bb 1916), Faéthón (D 1916, prem. 1917). — Básnickou pozůstalost O. T. vydal r. 1924 A. Novák, Dílo O. T. v Aventinu v l. 1930—31 (3 sv., v usp. A. Nováka a A. M. Piši). — Vzájemná korespondence s O. Březinou (1946, vyd. J. Kabes). — Bibliografie v 2. sv. monografie A. M. Piši (1933).

LITERATURA

Na paměť O. T. (1920); A. M. Piša: O. T. (2 sv., 1928 a 1933; s bibliografií prací i soupisem literatury). F. X. Salda v KP 10 (1957), KP 13 (1963), v SZáp 1930—31 a v SZáp 1932 až 1933 (o Píšově monografii); A. Novák v kn. Mužové a osudy (1914), Krajané a sousedé (1922), v Řečích a proslovech (1931) a v kn. Duch a národ (1936); F. Götz v Jasnícím se horizontu (1926) a v Básnickém dnešku (1931); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); J. Mukařovský v Kapitolách z české poetiky II (1948, o Výpravách k Já). *mch*

Vladimír Thiele

14. 2. 1921 *Potštejn*

V l. 1935—39 se na Dobříšši vyučil truhlářem, pak byl zaměstnán v pražské nemocnici na Bulovce (1940—43), půl roku vězněn na Pankráci a do konce války nasazen na práci v Německu. Po osvobození byl redaktorem Svobodných novin (do 1948), potom úředníkem ČSAD, truhlářem, v l. 1958—60 působil v redakci Svobodného slova, nyní pracuje jako propagační textař.

Thielova poezie, často inspirovaná básníky a malíři, utkvívá na vzpomínce a impresi. Vcelku je T. epigonem moderní poezie seifertovské ražby. Od r. 1948 se převážně věnuje otázkám knižní kultury, píše rozhlasové hry a zabývá se výtvarným uměním. Uspořádal sborníky Kladlo v básních a próze (1941), Básníci o knihách (1942), Žaluji (1946) a Bidlovu čítanku (1959).

BIBLIOGRAFIE

Pokorná pouť (Bb 1940), Karkulka ve smutku (Bb 1941), Střídavě oblačno (Pp 1941), Hoch v modrém (Bb 1942), Ohlédnutí (Bb 1943), 9. květen (Bb 1945), Třesu, třesu z rukávu (Bb pro děti, 1945), Paleta lásky (Bb 1947), Sístky (Bb 1948), Lokomotiva Fu-Fu (P pro děti, 1950), Jak se dělá kniha (Ff 1957), Josef Čapek a kniha (soupis knižní grafiky, 1959), Fúra humoru o známých lidech (anekdoty, 1960). *mb*

Josef Thomayer

23. 3. 1853 *Trhanov*

18. 10. 1927 *Praha*

Gymnasium studoval v Klatovech (1863 až 1871), kde se seznámil s J. Vrchlickým; lékařskou fakultu absolvoval v Praze (doktorát 1876). R. 1883 se habilitoval z oboru vnitřního lékařství a r. 1886 se stal mimořádným, r. 1897 řádným profesorem Karlovy university pro tento obor. Za studií i po nich cestoval po celé Evropě. Byl blízkým přítelem K. V. Raisa, A. Jiráska a J. Vrchlického. — Debutoval r. 1872 ve Světozoru, přispíval do Lumíru, Květů, Osvěty, Zvonu, Národních listů aj., redigoval Zvon (1902 až 1927) a podílel se na založení řady odborných časopisů.

V drobných črtách uveřejňovaných pod pseud. R. E. Jamot snažil se Thomayer vystihnout specifické rysy a zvyklosti prostředí, s kterým se seznámil v dětství, za pobytu v Praze, na cestách i v lékařské praxi. S pozorností poučeného pozorovatele a zkušeného vypravěče si všímal stejně bedlivě svérázných lidí jako zvířat, rostlin i věcí. Řadu prací tvoří beletristicky zpracovaná témata odborná (*O čichu a hmatu*), předmětem četných fejetonů jsou kulturní události a zajímavosti i vzpomínky na přátele.

BIBLIOGRAFIE

Příroda a lidé (Pp 1880), Vedle cesty (Pp 1895), Po různých stezkách (Pp 1902), Zloutne listí (Pp 1905), Paběrky (Pp 1911), Z paměti lidí nepatrných a jiné práce (Pp 1913), Z lidské biologie a jiná próza (Pp 1915). — Sebrané spisy v Unii v l. 1919—25 (11 sv.).

LITERATURA

J. V. Sedláč: J. T. (1923). L. Syllaba v Almanachu České akademie věd a umění (1928). A. Trýb v Rozpravách Aventina 1927—28. *dh*

Václav Tille

16. 2. 1867 Tábor

26. 6. 1937 Praha

Syn gymnasiijního ředitele, pedagoga Antonína T., vychodil gymnasium v Lito-myšli a Praze (maturita 1885). Na pražské universitě studoval slavistiku a romanistiku. V Gebauerově slovanském semináři pracoval v oblasti lidové slovesnosti. Po promoci (1889) působil v Universitní knihovně (do r. 1912). V r. 1894–95 studoval v Paříži (u G. Parise a L. Légera), v r. 1899 byl na studijní cestě v Belgii, Holandsku a Německu, v r. 1914 v Rusku. R. 1903 se habilitoval (práci Filosofie literatury u Taina a předchůdců), r. 1908 se stal mimořádným a r. 1912 po J. Vrchlickém řádným profesorem srovnávacích dějin literatury. Od studijního zájezdu na Moravské Valašsko v r. 1888 se věnoval studiím lidového podání, přispíval objevnými studii do Českého lidu (1892 až 1906; O studiu lidu a pohádek aj.). Byl významným spolupracovníkem Národopisné společnosti československé (v l. 1906–15 spoluredigoval Národopisný věstník československý). R. 1902 založil a řídil u Laichtra knižnici pro mládež Žeň z literatur, pro jejíž program vyžadoval „dokonalý výběr z dokonalých překladů“. Soustavně referoval o premiérách a divadelní problematice od r. 1891 v časopise Praha, v Národních listech, v Nové politice a ve Dnu, po válce v Jevišti (1920 až 1922), Venkově (1922–29), Rozpravách Aventina (1929–1932), Literárních novinách (1934–37) a Prager Presse (1921–37), také pod šiframi V. T., vt. nebo značkami Ω, Junius, Kerry, Tenkery.

Po válce vedl na fakultě vedle semináře srovnávacích dějin literatury seminář „pro srovnávací studium dramatické literatury a její inscenace“. Podílel se i na budování knihovnického studia. Jeho mnohostranná a velkorysá činnost organizátorská se rozrostla na pole mezinárodní, což si vyžádalo další zahraniční cesty (Francie a Belgie, USA, SSSR u příležitosti 10. výročí Říjnové revoluce). V širokém záběru své publicistické činnosti se věnoval především otázkám kulturně osvětovým,

ale také speciálním otázkám vysokoškolským, knihovnickým, nakladatelským (byl např. iniciátorem a poradcem Evropského literárního klubu) i otázkám mezinárodní intelektuální spolupráce.

Těžiště Tilleho vědecké činnosti bylo v jeho zájmu o lidovou prozaickou slovesnost, k níž patří jeho první knižně vydaná literární studie (*Skupina lidových povídek o neznámém rekovi...*), studie *České pohádky do r. 1848* i rozsáhlé dílo poslední (*Soupis českých pohádek*) stejně jako desítky studií v odborných časopisech domácích i zahraničních. Základním přínosem T. pohádkoslovných studií a komentovaných soupisů pohádek je to, že na základě srovnávání velkého množství sbírek českých, slovenských i cizích zjišťoval vliv literatury umělé na vznik lidových pohádek a pověstí (zejména starých pověstí českých). Kriticky používal takzvané teorie migrační (o stěhování folklórních látek) a přistupoval ke studiu lidového podání i z hlediska sociologického. Studium pohádek ho přivedlo ke vydávání pohádkových souborů K. J. Erbeny a B. Němcové; jejím českým pohádkám věnoval i samostatný vědecký rozbor. K B. Němcové soustředil i svůj zájem literárněhistorický. Vycházejce z podnětů Tainovy koncepce literární historie, sledoval růst její lidské i umělecké osobnosti z prostředí krajového a rodinného i z dobové literární situace; využíval přitom i analýzy psychologické. Jeho monografie *Božena Němcová* přerostla rámeč běžného typu literárních životopisů a stala se klasickým, i čtenářsky neobyčejně vděčným dílem. T. se zabýval i postavami literatur západních (Maeterlinck) a znalost těchto literatur u nás šířil překlady děl literárněhistorických (dějin anglické a italské literatury) i uměleckých. Jako literární kritik jednak soustavně sledoval soudobou produkci literární, jednak se zabýval (podobně jako Šalda →) obecnější problematikou literární kritiky. V referátech a studiích o divadle českém i cizím, které sledoval přímo na jevištích německých, francouzských, ruských, holandských, amerických, byla středem jeho pozornosti vedle hereckých projevů režisérova konceptu a její scénická realizace (*Divadelní vzpomínky, Ruské divadlo*). Zájem o so-

větské divadelnictví a jeho místo v kulturní přestavbě mladého státu je převládající složkou. T. cenné esejistickoreportážní knihy *Moskva v listopadu*. Citlivý vztah k divadlu, opřený o znalost celé jeho historie, vedl T. i k oceňování avantgardního divadelnictví (E. F. Buriana, Osvobozeného divadla, představení sovětských avantgardních režisérů). — T. knižní díla, výtěžná ze zájmu o rozmanitě a vzájemně značně vzdálené oblasti slovesné kultury, jsou jen dílčími projevy autorovy mnohostranné, neklidné a iniciativní osobnosti; jeho nejvládnější doménou bylo mluvené slovo. Nadání k bezprostřednímu sdělování poznatků odpovídajících dobovému chápání literární historie, spojené s darem plastické improvizace charakteristiky postav, jak se projevovalo v jeho universitních i veřejných přednáškách, do jisté míry určilo i T. vědecký typ: pozitivistický základ jeho školení a srovnávací zřetěly byly v metodologickém postupu T. ve všech oblastech jeho zájmu určující, byly však vyvažovány velkým rozhledem a znalostí materiálu, oživovány novými podněty ve všech zkoumaných oblastech. — Relativně samostatnou složku T. díla tvoří jeho původní pohádky, které psal pod jménem Václav Říha. Autor v nich vycházel z tradičních pohádkových motivů a s oblibou seskupoval své vyprávění do rámcových celků (*Povídka o svatbě krále Jana*).

BIBLIOGRAFIE

Odborné spisy: Literární studie I, Skupina lidových povídek o neznámém rekoví, jenž v závodech získal princeznu za chof (1892), Povídky, jež sebral na Moravském Valašsku Dr. V. Tille (1902), Filosofie literatury u Taina a předchůdců (úvod do literatury, 1902), České pohádky Boženy Němcové (studie, 1908), České pohádky do roku 1848 (1909), Maurice Maeterlinck (analytická studie, 1910), Božena Němcová (monografie, 1911, 3. změn. vyd. 1920), Roncevalles (studie, 1912), Divadelní vzpomínky (1917, šifra T.), Knižka o Boženě Němcové (1919), Verzeichnis der böhmischen Märchen (Helsinki, 1921), Moskva v listopadu (1929), Soupis českých pohádek (díl I 1929, díl II sv. I 1934, sv. 2 1937), Činohra Národního divadla od r. 1900 do převratu (1935). — Beletrie (vesměs pseud. Václav Říha): Povídka o svatbě krále Jana (1900), Pohádka o třech podivných tovaryších (1900), Dvě povídky (1902), Knižka o Růžence a o Bobšovi (P. 1902), Ašovy pohádky s textem V. Říhy (1904), Bajky (1905), Letní noc (P. 1906), Povídky (1912), Říhovy pohádky (1915), Paleček

(pohádky, 1915), Strnadovy povídky (1919), Velká hra (D. 1920, s pseud. Tomáš Záruba), Voják, Papoušek (Dd pro loutky, 1920), Dvanáct pohádek z onoho světa (1921), Krejčí hrdina (pohádka, 1921), Čtení zimního času (pohádky, 1927), Zvířátka (Pp 1928), Nová povídka o třech podivných tovaryších (1929), Selské pohádky (1930), Maróna z Efsu (P. 1937). — Posmrtné: Barevné stíny (Pp 1947, vyd. J. Vorel). — Z překladů: A. Filon, Dějiny anglické literatury od počátků až po naši dobu (1903, s doslovem); Wiese a Pěrcopo, Dějiny literatury italské (1908, 2 sv.); G. de Maupassant, Provázek (1902); M. Maeterlinck, Roj (1904); Lesage, Chromý čert (1922); H. Soumagne, Příští Mesiáš (1925). — Edice: B. Němcová, Národní báchorky a pověsti (1903–04, 4 sv.), Slovenské pohádky a pověsti (1908, 1909, 2 sv.), K. J. Erben, Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských I–III (1905–07), Usp. Listy Jana Nerudy Terezií Macháčkové 1864–65 (1907), sest. výbor Myšlenky Boženy Němcové (1920). — Bibliografie knižní i časopisecká díla V. T. do roku 1927 ve Sborníku prací věnovaných V. T. 1867–1927 (usp. J. Ježek a J. Kvapil), doplněná J. Šupem do r. 1937 v monografii O. Fischera (1938).

LITERATURA

Sborník prací věnovaných dr. V. T. k 60. naroč. (1927); O. Fischer: V. T. (1938); J. Lormanová: Hovory s V. T. (1947) a ve sborníku O čes. lit. kritiku (1940), F. X. Šalda v KP 10 (1957); F. Tetauer v kn. Sedmero zástav (1947, V. T. a J. Vodák); J. Ježek v Ročenice Univ. knihovny v Praze (1957, biografické a bibliografické údaje); J. Polívka v Národopis. věstníku československém 1917; J. Horák v CMF 1937; pamětní číslo LUK 1937; K. Horálek v Rodné zemi 1957. bu

Anna Maria Tilschová

11. 11. 1873 Praha

18. 6. 1957 Dobříš

Pocházela z bohaté rodiny pražského advokáta. Absolvovala Vyšší dívčí školu, pak studovala jako mimořádná posluchačka na filosofické fakultě Karlovy university. Sňatkem se svým bratrance JUDr. Emanuelem Tilschem (1895; 1912 skončil sebevraždou), profesorem právnické fakulty Karlovy university, přišla do prostředí významných vědců a umělců (Goll, Rais, A. Slaviček aj.). Celý život prožila v Praze, odkud podnikala cesty po Evropě (Francie, Bulharsko) i do USA. Pro její literární tvorbu měl zvláštní význam dvojitý pobyt v Kameničkách na Českomoravské vysočině (*Vykoupení*) a na Ostravsku (*Haldy*). — První práci, povídku *Těžká*

nálada, otiskla pod pseud. Anna Maria r. 1902 v Besedách Času. Přispívala do Ženského světa, Besed lidu, Světozor a do časopisů, které redigovala: Lada, Nová žena (1925—28), Pestré květy (1928 až 1930). Před druhou světovou válkou byla předsedkyní Penklubu, po válce předsedkyní Společnosti B. Němcové. R. 1947 jí byl udělen titul národní umělkyně. Kromě netištěných veršů a dramatických pokusů, které psala jako mladé děvče, a kromě dramatizace Kávové společnosti B. Němcové tvoří dílo Anny Marie Tilschové prózy. Psala povídky, novely, romány a velké románové cykly. Deset let po vydání prvních knížek *Sedmnáct povídek* a *Na horách*, které byly kritikou přijaty velmi chladně, vydává T. svou první významnou práci, román *Fany*. Jím začíná řada děl, která tvoří páteř díla této autorky; zobrazila v nich život měšťanských rodin, jejich vzestup a úpadek. Vytvořila tu typy českých Buddenbrookových a Artamonových, příběhy rodin, kde se bohatství získané generací otců stává přítěží a klatbou synům a je jimi promárněno. Fany je příběh dívky, která iluzi rodinné moci a pospolitosti obětuje touhu po štěstí. V dvojrozměru *Stará rodina* a *Synové* prohlubuje autorka svůj pohled na toto prostředí, pokouší se o jeho kritiku a staví do čela díla především takové lidi, kteří se pokoušejí vymknout se z krutých konvencí a najít nový smysl života. Tato revolta se stává námětem dalších skladeb (*Matky a dcery*, *Návrat*). Významné místo mezi nimi má román *Dědicové*, v němž autorčin hrdina poprvé nachází způsob, jak se bránit svému rodinnému předurčení, osamělosti a pocitu marnosti. Lásky k prosté dívce je symbolem jeho rozchodu se světem „starých rodin“. T. tu objevuje poprvé novou společenskou sílu, která je schopna překonat odcizení a vytvořit nové lidské vztahy. Toto poznání důsledně vtělila do svého nejčtenějšího románu *Haldy*. Opouští v něm metodu monografického psychologického románu a vytváří jeden z prvních společenských románů moderní české literatury. Důkladné studium života proletariátu umožnilo jí poznat rozložení společenských sil a zobrazit svět ostravských dolů a hutí v celé bohatosti a rozpornosti i najít pro příslušníky „starých

rodin“ skutečné třídní protivníky v hornících a hutnících. Doprňuje tu své pokusy o kritiku, naznačenou v *Dědicích* nebo v cyklu povídek *Město*, uvědoměným protestem a snahou být spoluúčastna na společenském zápasu. Ústředními postavami Hald jsou dělníci, jejichž osudy skládají kolektivní drama zápasu proti útlaku a vykořisťování. Právě oni přinášejí do díla T. nový optimismus, jejich prostřednictvím objevuje T. svět nových hodnot a jistot: práce pomáhá člověku najít místo ve společnosti, prožít život důstojně. — Oslava práce, tentokrát v podobě tvůrčí posedlosti umělce nebo vědce, stala se námětem celé skupiny děl T. (*Vykoupení*, *Orlí hnízdo*, *Tři kříže*, *Alma mater* a některé povídky). Jejich základem jsou volně zpracované události ze života slavných umělců a vědců. Nejde tu o pouhé románové biografie; tuto formu volí jen v *Orlím hnízdě*, jehož námětem jsou osudy rodiny malířů Mánesů. V ostatních případech jsou jí životopisná fakta odrazovým můstkem pro romány o hledání smyslu lidské existence a radosti z práce, o morálce tvorby a umělcově odpovědnosti. Nejznámější z této skupiny je *Vykoupení*, v němž T. ztvárnila osudové momenty ze života Antonína Slavička. A právě tento román, viděn v souvislosti s Šaldovými → Loutkami a dělníky božími, Člověkem B. Benešové → a Zahradou irémskou R. Svobodové →, jeví se jako polemika s dobovým individualismem, který chápe umělce jako výlučného jedince, vymykajícího se z běžného světa lidí. Autorka řeší i otázku vztahu umělce ke společnosti. — Obraz díla T. doplňují knihy povídek a drobných próz: psala milostné povídky, pohádky, bajky, parafráze lidových námětů (*Zlatý čáp*, *Čert a láska*) a pokusila se s úspěchem i o suggestivní fantastické povídky (*Černá dáma a tři povídky*).

BIBLIOGRAFIE

Sedmnáct povídek (1904), Na horách (Pp 1905), Fany (R 1915), Stará rodina (R 1916), Synové (R 1918), Hříšnice a jiná próza (1918), Ze staré Indie (pohádky, 1918, 1924 přeprac. pod názv. Zlatý čáp), Město (Pp 1919), Hoře z lásky (Pp 1921), Vykoupení (R 1923), Černá dáma a tři povídky (1924), Dědicové (R 1924), Haldy (R 1927, 2 sv.), Zlá tma (Pp 1928), Čert a láska (Pp 1929), Gita Turaja (R 1931), Alma

mater (R 1933), Matky a dcery (R 1935), U modrého kohouta (R 1937), Tři kříže (R 1940), Orlí hnízdo (R 1942), Návrat (R 1945), Božena Němcová (studie, 1948). — Sebrané spisy A. M. T. u Borového v l. 1927—48 (11 sv.) a v Čs. spisovateli od r. 1955 (dosud 8 sv.).

LITERATURA

M. Heřman: A. M. T. (1949); K. Krejčí: A. M. T. (1959) a v doslovecích k dílu A. M. T. (1955 až 1961), F. X. Šalda v KP 10 (1957, o Staré rodině), v SZáp 1933—34 (Glosa k několika moderním románům čes. — o románu Alma mater) a v SZáp 1935—36 (Dvanáct nových čes. románů — o rom. Matky a dcery); K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928); F. Götz v Básnickém dnešku (1931); A. Novák v Almanachu Kmene 1933—34. dm

T. E. Tisovský

(vl. jm. Tobiáš Eliáš)

9. 1. 1863 Tisová u Vysokého Mýta

23. 3. 1939 Sadská

Studoval reálku ve Vysokém Mýtě a v l. 1874—80 v Litomyšli (zde byl žákem A. Jiráska), pak chemii na technice v Praze (1880—83). Pracoval jako chemik cukrovaru v Králově Městci, od r. 1885 byl finančním úředníkem v Praze, v Táboře, v l. 1899—1923 opět v Praze (na zemském finančním ředitelství). — Přispíval do České rodiny (zde r. 1880 první povídka Vojtíšek), poličské Jitřenky, do časopisu Naši mládeži, do Zlaté Prahy, Národních listů aj. Redigoval časopis Hostimil (1920—28), knižnici Matice mládeže (od r. 1908) a sborník Jiráskova Litomyšl (1911). Psal i pod pseud. Jaromír Hvězda a Jan Vocel.

Plodný a obratný spisovatel historických, venkovských, dobrodružných povídek, črt a novel, autor společenských a studentských románů a románek průměrné úrovně, získal si v literatuře místo pouze tvorbou pro děti. Psal pro ně fantastické pohádky (*Král Myška a princ Junák*), hlavně však příběhy a obrázky o zvířatech a ptácích. Svě drobné hrdiny přibližoval dětem tím, že jejich vlastnosti i chování polidšťoval, zároveň však uměl vykreslit jejich skutečné prostředí a způsob života, takže v dětských čtenářích probouzel zájem o přírodní dění.

BIBLIOGRAFIE

Povídky z kraje (1885), Dědictví po otci (Pp 1886, 1908 pod názv. Tajemství hlubiny lesní), Mučnice (P 1887), Příhody malé myšky (P 1896), Na panství kmotra Čápa (1897), Černý kohoutek (P 1898), Potulný komínček (P 1900), Čumil a Chytrouš (P 1901), Hrad Černobýl (P 1901), V družině generála Deweta (P 1902), Uprchlíci (P 1903), Král Myška a princ Junák (P 1905), Pravda má duši nesmrtelnou (P 1906), Jetelový čtverolistek a jiné lupení (Pp 1907), Vzpoura (R 1909), Co srdce blaží a čím zmirá (Pp 1910), Francie, Belgie a Německo (Fí 1910), Skvrna, udatný zápasník (P 1914), Šakal (P 1915), Šohaj pařížek z podzemního domku (P 1915), Židěj u nádraží (P 1915), Lidka Maříková, filosofka (R 1916), Vesniční studenti (R 1918), Přízrak (Pp 1918), Krasavec nehezských tváří (R 1919), Začarovaná světlice (Pp 1920), Stříbrný holub (P 1921), Černá panenka (P 1923), Šakal a Skvrna (Pp 1925), Plíživé kroky (R 1925), Výstřel v bažinách (Pp 1930), V záhadném bludšti (P 1931) aj. — Z adaptací: podle F. Schillera Vilém Tell (1910), podle S. Lagerlöfové Podivuhodná cesta nezbedy Petra s divokými husami (1911) aj.

LITERATURA

O. Svoboda v Ůhoru 1915 (Moderní pohádkář); J. Páta v čas. Od trstenické stezky 1931—32. mř

Tkadleček

Staročeský prozaický dialog z doby po r. 1400 od neznámého autora; řadí se k tzv. sporům, které byly oblíbeny zejména ve středověku. Námětem je hádka mezi Tkadlečkem a personifikovaným Neštětím, které způsobilo nevěru T. milé, Adličky. Spor však přerůstá v řešení obecné otázky, do jaké míry může člověk určovat svobodu svůj osud. Typicky středověkému výkladu světa vymyká se T. důrazem na racionální složky, které jsou zastoupeny především v argumentech Neštětí, vítězné strany sporu. Dílo, které bylo miněno patrně alegoricky, je po stylistické stránce neobyčejně složité, obsahuje mnoho citátů z bible, církevních autorit a starověkých spisovatelů a užívá aparátu soudobé scholastiky. Skladba účinně využila stylistických prostředků soudobé latinské beletrie a úspěšně s ní soutěžila, takže svědčí o tehdejší vysoké úrovni českých vzdělanců, schopných vytvořit v národním jazyce dílo nejvyšší myšlenkové a umělecké náročnosti. T. je českým protějškem proslulé německé skladby Ackermann aus Beheim

(Oráč z Čech, 1400), jejímž autorem byl žatecký písař a rektor, později pronotář v Praze, Jan ze Šitboře († 1415).

EDICE A LITERATURA

T., vyd. Hynek Hrubý a Frant. Šimek (1923); T., vyd. Frant. Šimek (1940). — D. Třestík o otázce autorství staročeského T. v Zápiscích katedry českosl. dějin a archivního studia na KU, č. 2, 1956; F. M. Bartoš ve Sborníku hist. 1957 (Z politické literatury doby husitské, část 3).

Josef Toman

6. 4. 1899 Praha

Dětství strávil v Rožmitále p. Třemšínem, nižší reálné gymnasium studoval v Praze a Rokycanech, obchodní akademii v Praze (1918). Krátce byl bankovním úředníkem, v l. 1920—21 působil v Itálii jako úředník ve státních i soukromých službách, v l. 1923—45 byl nejprve tajemníkem a pak ředitelem nakladatelství Spolku výtvarných umělců Mánes. Za války byl členem ilegálního Výboru inteligence. V l. 1945—53 pracoval na ministerstvu informací. Nyní se věnuje výhradně literární práci. Hodně cestoval po Evropě, sev. Africe a Malé Asii. — Verše otiskl T. poprvé r. 1922 ve slavnostním listu k 700. výročí založení města Rožmitálu; dále publikoval v Cestě, U-Bloku, Magazínu Družstevní práce, Lumíru, Topičově sborníku a jinde.

Toman začínal jako básník, uplatnil se však až jako autor próz, dramát i rozhlasových her, na nichž se z velké části podílela i jeho žena, spisovatelka Miroslava Tomanová (roz. Saková, nar. 9. 10. 1906 v Hradci Králové; sama vytvořila divadelní hry *Zvon mého města*, 1942, a *Svatební koláče*, 1951). Tvůrčí metodu manželů Tomanových poznamenaly nejvýrazněji rysy literatury z přelomu dvacátých a třicátých let: v souladu se snahami o tzv. čistou epiku nevládne v rušném sledu výjevů vnitřní zákonitost postav, ale konstrukční dovednost autorů; postavy, ztělesňující nadčasové mravní principy, se v málo změněném rousě stěhují z knihy do knihy. Výraz je silně lyrizován, což se místy neobejde bez literárních klíšů; přesnější určení doby i místa děje bývá nahrazováno uniformní básnickou atmosfé-

rou, jež pro efektní pointu pomíjí reálné vztahy. Hlubokou psychologické charakteristiky nahrazuje dělení povah na pudové (od nositelů sladkého smyslového kouzla až po démonické rozsevače zla) a na abstraktní hloubavce. Bouřlivé střetání obou pólů v mezích jednoho charakteru vydalo jednu z T. nejosobitěji pojatých postav, Dona Juana. Pro T. je typické navázání na ideál renesančního lidství, jemuž dal několikrát překvapivě aktuální vyznění v protestu proti nesvobodě a zejména duchovnímu útlaku (*Člověk odnikud*, *Don Juan*), ale i ve vášnivém odmítnutí měšťácké hrabivosti (*Řeka čaruje*, *Vosí hnízdo*). Mezi renesančním ideálem a představou revoluce je u Tomanových krátké spojení, jež jim umožňuje optimistický, často humorný pohled na svět. — V poválečné tvorbě Tomanových uplatňuje se snaha postoupit od symbolického vyjádření aktuální problematiky (ve *Slovanském nebi* je životní filosofie dělného česství vyslovena prostřednictvím symbolů slovanské mytologie) k přímému ztvárnění soudobé reality (*Kde lišky dávají dobrou noc*). V románu z antického Říma *Po nás potopa* snaha přistoupit k historické látce jakožto k látce moderní se kříží s historickým aparátem. — T. dramatik se podnětně uplatnil i jako autor filmových scénářů (*Lidé pod horami*, *Řeka čaruje*) a rozhlasových her; dal také podnět k pořádání Divadelních žatev.

BIBLIOGRAFIE

Slavnost léta (Bb i Pp 1925), Zrání (Bb 1926), Háj, který voní skořicí (Bb 1927), David Hron (R 1929), Černé slunce (D 1929, prem. 1937), Svět bez oken (D 1933, i prem.), Člověk odnikud (R 1933), O nesmělém Kryšpínovi a nedočkavé Kateřině (P 1935), Přítelkyně (D 1936, i prem., s M. Tomanovou), Žába na prameni (D 1938, i prem., s M. T.), Vosí hnízdo (R 1938, přeprac. 1956 pod názvem Dům z karet), Lidé pod horami (R 1940, přeprac. 1958), Vinice (D 1941, prem. 1946, s M. T.), Don Juan (R 1944), Slovanské nebe (R 1948, 1962 pod tímž názvem úprava pro mládež), Slovanské nebe (D 1949, prem. 1948), Lidový král (D 1951, prem. původní cenzurované verze 1938, prem. tištěné verze 1950, s M. T.), Táborový oheň (R pro mládež, 1953, s M. T.), Hry lidového jeviště (příručka, 1954), Kde lišky dávají dobrou noc (R 1957, s M. T.), Italská paleta (cestopis 1962, s M. T.), Po nás potopa (R 1963). — Provedené hry: Zlodějská komedie (1946). — Vybrané spisy J. a M. Tomanových v Čs. spisovatelů od r. 1958 (rozvrženo do 7 sv.).

LITERATURA

J. Träger v dosl. k románům Don Juan (1955),
Dům z karet (1956), Lidé pod horami (1958)
a Člověk odnikud (1960). há

Karel Toman

(vl. jm. Antonín Bernášek)

25. 2. 1877 Kokovice u Slaného

12. 6. 1946 Praha

Syn rolníka, studoval gymnasium ve Slaném, od r. 1890 v Příbrami. R. 1896 přichází do Prahy na práva, ale tato studia nedokončil. Rychle střídal zaměstnání (podřízená úřednická místa) a účastnil se života pražské bohémy. Stal se členem Kruhu spisovatelů (1902) a Volného lit. sdružení Syrinx; byl příslušníkem kruhu kolem Nového kultu a stýkal se i s anarchistickými skupinami na českém severu. V zimě 1903/4 přesídlil do Vídně. Od října 1904 do srpna 1905 podnikl (s neomezenějšími prostředky, podporován Emanuele Haunerem) cestu do Berlína, přes Holandsko do Anglie a pak do Paříže. Poznal poměry v anarchistickém hnutí i život proletariátu. Ani po návratu nebyl existenčně zabezpečen. Rok 1908 a část 1909 strávil v Paříži s přáteli Gellnerem → a Hořejším →. Pak znovu bydlil ve Vídni a 1911 pobyl v Paříži potřetí. Krátce byl redaktorem Českého deníku v Plzni a téhož roku 1912 se stal kopistou Zemského archivu. Po úspěchu *Slu-nečních hodin* (cena z Turkovy nadace) odjel na krátký pobyt do Dalmácie. Na podzim 1917 vstoupil do redakce Národních listů. Po válce pracoval do r. 1925 v knihovně Národního shromáždění a po několika letech se dal penzionovat. V zimě 1924/25 cestoval do jižní Francie. Obklopen počtami (st. cena) zachoval si nezávislé postavení. Ve třicátých letech podepsal řadu levicových manifestů na obranu demokracie. Po osvobození byl r. 1945 jmenován národním umělcem. — První verše publikoval Toman v Nivě (1894—97), potom v Moderní revui a Volných směrech, Září, Moderním životě, Srdci aj. Básně, kritiky i významnou publicistiku z cest tiskl v anarchistických časopisech (Nový kult, Práce, Omladina, Nová omladina). Drobný soubor literár-

ních referátů je v Českém deníku 1912. Za války a po ní otiskoval pravidelněji verše v Lumíru, Lípě, Zemi aj. Důležité válečné fejetony jsou ve večerníku Národních listů, literární kritiky z téže doby v České revui. Velký cyklus poválečných veršů v Lidových novinách 1925, tamtéž několik sloupků 1931.

Příslušník generace, která na počátku století postavila do centra tvorby autentickou intimní lyriku, přispěl Toman k těsnějšímu přimknutí naší poezie k moderní skutečnosti. Nejen v nitru subjektu, nýbrž i v realitě samé nalezl několik podstatných konfliktů člověka dvacátého století a pojmenoval je přesně, citlivě a básnický definitivně. — V prvotině *Pohádky krve T.* zápasí s vlivy soudobého symbolismu; proti dekadenci a literátství staví svobodný život smyslů. Lyrika se tu znovu stává bezprostředním výrazem osobních zážitků: proto se i oprostuje a zhutňuje. Svazky s oficiální společností jsou přefaty, její pokrytecká morálka vystavena opovržení. V *Torzu života* je už T. zralý a samostatný. Ideál svobodného a celistvého života se obohacuje o nové vztahy; jeho obsahem je dynamická jednota bolestných i radostných prožitků osvozujícího se člověka. Tragicky laděné milostné verše vyjadřují opakované úsilí o obnovení důvěry v život i tam, kde ji podkopala zrada a smrt. Jedním ze základních T. konfliktů je protiklad touhy po harmonické krajině domova a negace starých životních forem, lásky k tradičním jistotám a odhodlání k neklidu a riziku revolty. V poetice se to projevuje napětím mezi vysloveně disonantními spojeními slovních významů, které dramtizují obraz skutečnosti, a využitím rytmické a kompoziční stavby písně, v níž se projevuje tendence harmonizující. *Melancholická pouť* je psána ve znamení revoluční zkušenosti z evropských velkoměst, anarchistického vyděněctví. Poznání z cest se odrazilo i na dalším vývoji konfliktu mezi revolou a tradicí; objevuje se bolestný pocit, že revolta je pro danou chvíli neplodná, že nemůže pomoci v konkrétních případech bezpráví. T. píše hymny kolektivní vzpoury, a zároveň dává místo i okamžikům, kdy důsledný nenonkonformismus člověka vysiluje. Proti nenávisnému gestu vydě-

děnce stojí snivé a harmonické obrazy domova. Životní intenzita je v obou těchto absolutizacích a teprve v jejich jednotě je T. pravdivost. Krajnost stanovisek se na některých místech projevuje i ve strohém, skoro abstraktním slohu, jímž se vyjadřuje vyvržencova nenávisť, i zase v programu navázání na lidovou píseň jako projevu tradičních hodnot země a kraje. *Sluneční hodiny* po dlouhé tvůrčí přestávce znamenají obrat od těchto neprobíhajících rozporů nitra k objektivní skutečnosti, zejména k barvitým obrazům přírody. Bolestná a pokrivená lidská osuda nacházejí smíření v náručí země, a je to smíření v smrti. V rámci života nebylo možno najít pevný bod, z něhož by byl chaos podřízen řádu. Potřeba řádu a vnitřní logiky osudu teď v T. sílí, což je vidět jak na posilování morálních prvků v jeho erotice, tak na současném pojetí vzpoury, která se stává výrazem niterné zákonitosti země. Ve *Slunečních hodinách* se dovršuje vývoj od individualismu k objektivní dialektice skutečnosti samé, což se projevuje i v docenění prostého lidového člověka a jeho přirozené převahy. Ve shodě s tím přibývá T. slohu na sytosti a barvitosti, výraz je těsněji připjat k předmětnému obsahu sdělení. — Vychází politickou skutečností v době války je pro T. tvořící se národní jednotou demokratická, překlenující, jak se zdálo, i rozpory mezi třídami. T. básně pravdivě odrážejí ovzduší dychtivého očekávání společenských převratů: směřuje k nim neodvratný proces, silnější než „karneval vražd“, mobilizující tvořivé síly lidu. Objevují se i iluze o charakteru poválečného světa, jež podpořily vznik T. oslavných časopiseckých veršů v prvních letech republiky. Ve *Verších rodinných a jiných* si T. radostně uvědomuje růst nových společenských útvarů z rozkladu starých; proto (v navázání na protiindividualistické rysy *Slunečních hodin*) staví do předí nadosobní závazky a jednostranně kritizuje i svou mladou revoltu jako postoj, který svou odchylností vybočuje z kolektivního životního názoru. Tušení převratu vyvolává důvěru ke skutečnosti a sbírka vyznává břežinovským „sladko je žítí“. Nad morálními výzvami však v T. válečné tvorbě umělecky převažuje před-

mětný obraz lidu a jeho životního prostředí: důvěra v budoucnost tu vyznačuje ze skutečnosti samé, nikoli z ideologického komentáře. Tak je tomu především v cyklu *Měsíce*. Pojetím lidu jako rozhodující síly dějin překonává tato knížka dobu svého vzniku a stává se předstupněm poezie socialistické. Tomanův lid má působit jako příklad, a proto je na půl cestě mezi realitou a idealizací. Motivy z lidového „bytu“ jsou vybírány velmi přesně a pojmenovány tak, aby vlastní a obrazný význam se v nich prostupovaly. Odvěké, obecné a závazné hodnoty jsou tak zobrazeny jako bezprostřední součást života pracujícího člověka. — Podstatná část sbírky *Hlas ticha* už k motivům války a jejích následků, překonávaných houževnatou životaschopností vesnických lidí, připojuje reflexe o rozporech poválečného světa; T. si od mladých let uchoval citlivost na každý záchvň společenské struktury a snažil se vyrovnat s novými formami sociálního zápasu, také se sovětskou revolucí; nemohl se však ztotožnit s její politikou a ideologickou vyhraněností. Jakmile se setkal s prvními pozitivními fakty z SSSR, koriguje T. svou polemiku a píše slavnou báseň o Leninovi. *Stoletý kalendář* obnovuje v podstatě nonkonformistický postoj z předválečných knih a proti republikánské oficialitě znovu klade představu svobodného, celistvého života a věčného zápasu chudých, který, byť nikdy vítězně neukončen, je hybnou silou vývoje a stálého omlazování světa. Podněcen novými zážitky z francouzské cesty, aktualizuje se znovu tulácký motiv; stojí paralelně vedle vyznání lásky k domovu a touto dvojitostí harmonie a vzpoury, lásky k bezprostřednímu a dostupným darům života a neklidného snu o budoucnosti, T. dílo vyznívá. — Z jednotlivých básní pozdějších let má větší význam cyklus epigramů, zesměšňující zvláště okupanty a jejich domácí pomahače. — T. je básník, který navodí situaci prostého a jednoznačného lyrismu, aby jí vzápětí rozrušil a popřel; předvede úskočnou protikladnost života, aby život se spontánní radostí přijal, i takový, a právě takový. Uvědoměným spojováním rysů tradiční a moderní poetiky dosáhl T. neobyčejně jadrnosti a hutnosti výrazu. Jeho verš je definitivní,

úsporný, naplněný samozřejmým řádem.

BIBLIOGRAFIE

Pohádky krve (Bb 1898), Torzo života (Bb 1902), Melancholická pouť (Bb 1906), Sluneční hodiny (Bb 1913), Verše rodinné a jiné (Bb 1918), Měsíce (Bb 1918), Hlas ticha (Bb 1923, spolu s 2. vyd. Měsíců), Stoletý kalendář (Bb 1926), Rostlo stranou (Bb do sbírek nezařazené, 1930, rozš. 1947). — Hlavní souborná vydání: Básně I (1918). Básně (1925, def. vyd. 1946), Soubor veršů (1928—37). Tomanovo Dílo v Čs. spisovatelích v l. 1956—57 (Básně, Pohádky krve a jiné básně — nejdůležitější soubor veršů, do definitivní redakce Básní nepojatých, v usp. J. Hauřta a D. Šajlara). — Překlady: O. Mirbeau, Abbé Jules I a II (Románová příloha Dělnických listů, Vídeň 1909), Guy de Maupassant, Toník (1911, s A. Veselým), Ch. L. Philippe, Otec Perdrix (1918 a 1949), Colette, Sido, Pouta, Osení, Citové zátiší (vše 1931), A. France, Petr Nozière (1935). — Korespondence: Karel Toman, člověk a básník (listy E. Haunerovi, 1947).

LITERATURA

J. Hora: K. T. (1935) a v kn. Poezie a život (1959); B. Polan: Básník K. T. (1957); F. Burjánek: Bezruč—Toman—Gellner—Šrámek (1955) a K. T. (1963). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Pohádkách krve); Kř 9 (1954, o Slunečních hodinách); KP 11 (1959, o Básních I a Měsících) a KP 13 (1963, o Stoletém kalendáři); A. M. Piša v kn. Směry a cíle (1927) a Stopami poezie (1962); F. Götz v kn. Jasnicí se horizont (1926) a Básnický dnešek (1931); A. Matuška v kn. Pro a proti (1959) a v Mediálonech (1960). M. Červenka v ČLit 1962. *mč*

Karel Tomášek

(vl. jm. Tomáš Řezáč)

2. 3. 1935 Praha

Syn Václava Řezáče → a Emy Řezáčové →. V Praze vystudoval gymnasium (1953) a na filosofické fakultě historii a archivnictví (1953—56). Po kratším období, kdy se věnoval jen literatuře, a po vojenské prezenční službě je od r. 1963 redaktorem Kulturní tvorby. — Příspěvky v Květnu (zde poprvé 1957), Hostu do domu, Literárních novinách, Kultuře, Plameni, Kulturní tvorbě aj.

Po básnické prvotině, silně poplatné poezii O. Mikuláška →, píše Tomášek soustavně reportážní prózu; i v ní je však zdůrazněna role reportážního subjektu a věnována velká pozornost postizení atmosféry jednotlivých událostí. Užší motivický záběr bývá u T. vyvažován formovou roz-

manitostí a širokým rejstříkem povahopisným; k obrazu současné mladé generace přispívají jeho reportáže ze života vojáků základní služby *Cvičná jízda*.

BIBLIOGRAFIE

Ulice na závratí (Bb 1961), Okresní oddělení (Rpe 1962), Cvičná jízda (Rpe 1963). *jo*

Jaromír Tomeček

30. 9. 1906 Kroměříž

Vystudoval klasické gymnasium v Kroměříži (1925) a začal studovat právnickou fakultu v Brně (1925—26), nastoupil však úřednické místo (státní notář) na tehdejší Podkarpatské Rusi (Rákošín, Dercen, Lalong 1926—1934, Volové do r. 1939) a absolvoval notářskou školu v Bratislavě (1928). Za okupace byl úředníkem, později v brněnské slévárně dělníkem. Po osvobození dosáhl doktorátu práv (1947) a působil jako právní úředník. V letech 1954—62 byl redaktorem časopisu Host do domu, nyní je spisovatelem z povolání. — Do literatury vstoupil v třicátých letech jako autor črt v Lidových novinách (1932) a rozhlasových relací. Příspěvky v Podkarpatských hlasech, Lidových novinách, Literárních novinách, Kultuře, Hostu do domu, Novém životě, Plameni aj. Tomečkova díla čerpají své náměty z přírodního dění. S výjimkou dvou knih (*Divní, Předjitíni setkání*), které jsou věnovány především osudům vesnice, zakarpatské v knize první a jihomoravské ve druhé, T. soustavně píše přírodní obrázky a črty a navazuje tím na tradici tohoto žánru jak v literatuře české (Thomayer →, Vrba →, Mahen → aj.), tak světové (H. Thoreau, H. Williamson, M. Prišvin). Po lyrizujících a zamilovaných oslavách divoké karpatské přírody, viděné očima pozorovatele a lovce (*Vuči se směje, Stříbrný lipan* aj.), všímá si v druhém období (práce od r. 1954) přírody moravské, zcivilizované a civilizací ohrožené; v těchto prózách vystupuje člověk přírodou stále okouzlený, ale také ji měnící k svému prospěchu nebo napravující škodlivé zásahy do jejich zákonitosti (*Věčný hvozd*). T. pozorovatelské umění a znaleckou zasvěcenost provázejí v zralých prózách stále

častěji zamýšlení nad životem, nad jeho smyslem a řádem. Část autorových knih je určena mládeži, kterou vede k lásce ke přírodě a k porozumění pro koloběh života v ní.

BIBLIOGRAFIE

Vuň se směje (Pp 1944), Stříbrný lipan (R 1944), Ryba a hvězda (P 1945), Divní (Pp 1946), Země zaslíbená (R 1947), Na slunné stezce (výbor, 1953), Les u feky (P 1954), Věčný hvozd (P 1956), Zelená ozvěna (výbor, 1959), Admirál na Dyji (Pp 1962), Jenom vteřiny (Pp 1962), Předjítní setkání (Pp 1962).

LITERATURA

F. Všeticka v ZM 1960; J. Dewetter v ZM 1963 (Literatura „čerez“ mušku).

Josef Topol

1. 4. 1935 Poříčí nad Sázavou

Vystudoval na gymnasiu v Benešově (1953), po maturitě nastoupil jako pomocný lektor u E. F. Buriana v Armádním uměleckém divadle, později v D 34, kde pracoval až do r. 1956. Od r. 1954 studoval divadelní vědu a dramaturgii na AMU v Praze. — Pro inscenace O. Krejčí na Národním divadle přeložil Čechovova Racka a Shakespearova Romea a Julii. Ukázky T. veršů byly otištěny v programu k premiéře jeho hry *Půlnoční vítr* (AUD, 1955).

Topol upoutal pozornost už prvotinou, veršovanou tragédií z mytických českých dějin *Půlnoční vítr*. Hrou, která prozrazuje silnou shakespeareovskou inspirací, navazuje T. tematicky na tradiční látku národního umění (lucká válka); adaptací staré pověsti se mu podařilo vytvořit básnické drama o skutečném, láskou oplodněném hrdinství, působící zejména poeticky vzravným a zároveň monumentálně prostým jazykem. V další hře *Jejich den* se T. soustředil na každodenní život dnešních mladých lidí, kteří znechucení i podráždění konvencí a frází, v něž se zvrhl povrchní a netvůřící vztah k socialismu, hledají s citovou i morální upřímností svou životní orientaci a poslání ve světě. Potřeba životní pravdivosti a touha po souzvuku soukromého a veřejného bytí je rozehrána i v dramatickém podobenství s námětem z dnešní vesnice *Konec maso-*

pustu. Hra vychází z významově bohaté konfrontace reálných osudů postav a mytizace folklórních masopustních obřadů a dosahuje tím síly velkého podobenství o dnešku, který se loučí s minulostí, a o moci života nad věčně přítomným přízrakem smrti. Obě T. hry ze současnosti osobitě poetizují jevištní dialog, vycházejíce přitom v podstatě z hovorového jazyka dnešních mladých lidí a z jeho silného sklonu k metaforičnosti; obraznost jazykového projevu podporuje tendenci vytvářet složité se prolínající vrstvy významů, která je (zejména v dramatické metodě T. poslední hry) adekvátní jeho básnický mnohostrannému pojetí skutečnosti.

BIBLIOGRAFIE

Půlnoční vítr (D 1956, prem. 1955), *Jejich den* (D 1962, prem. 1959), *Konec masopustu* (D 1963, i prem.).

LITERATURA

F. Černý v dosl. k *Půlnočnímu větru* (1956); O. B'anda v dosl. k *Jejich dnu* (1962); J. Hájek v kn. *Osudy a cíle* (1961); O. Krejča v příloze k vyd. hry *Jejich den* (1962) a v *Divadle 1955 (Půlnoční vítr)*; J. Vostrý v dosl. ke *Konci masopustu* (1963). A. Scherl v HD 1955 (Nová česká hra — *Půlnoční vítr*); M. Lukeš v *Divadle 1959* (o hře *Jejich den*). // — mn

Ctibor Tovačovský z Cimburka

1438

26. 6. 1494

Dvorský sudí, od 1469 nejvyšší hejtman Markrabství moravského, právník a politik, významný straník krále Jiřího z Poděbrad na Moravě. Královu politiku hájil vojensky (např. vítěznou bitvou u Pačkova r. 1467 proti vojsku slezských knížat a vratislavských měšťanů) i literárně obsáhlým nábožensko-politickým spisem *Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich* (1467, tisk 1539); spis je králi Jiřímu přímo věnován. V alegorickém sporu *Pravdy a Lži*, plném náboženskomoralistního patosu, předvádí autor z hlediska šlechtického přívržence utrakvistu střetnutí kališnické strany s věroučnou i politickou praxí římské církve. Ctiborovu feudálnímu stanovisku je cizí program revolučního husitského boje za sociální spravedlnost, avšak autor stíhá důraznou

kritikou z hlediska novozákonního ideálu špatné rysy života na straně katolictví i kališnictví. Spis je příznačný pro využití bibliických prvků v literárních dílech rostoucích z ovzduší náboženských sporů polipanské doby, ale i pro uvádění lidové frazeologie hlavně v společenskokritických částech. Jako vynikající znalec moravského zvykového práva pořídil C. jeho knižní souhrn, *Knihu tovačovskou* (1. část dok. 1482, 2. část dok. 1490), určenou k posílení šlechty kodifikací tradičních právních zvyklostí. — O C. osobních vlastnostech a diplomatickém umění příznivě svědčí dva dochované listy biskupu Tasovi z Boskovic, významné i literárním využitím přísloví místo obvyklých bibliických citátů.

EDICE A LITERATURA

Kniha tovačovská, vyd. V. Brandl (1868). *jk*

Josef Träger

27. 5. 1904 Praha

Po maturitě na reálném gymnasiu v Praze v Křemencově ulici (1923) studoval na filosofické fakultě Karlovy university (doktorát 1929). Nejprve pracoval jako tajemník a redaktor v nakladatelství Melantrich, r. 1938 přešel do pražského rozhlasu, po roce se ujal funkce ředitele nakladatelství Melantrich, kde se zvláště za okupace zasloužil o českou literaturu. Tuto práci vykonával až do r. 1947; po rozporu s národně socialistickým vedením podniku odešel do redakce deníku *Práce*. V l. 1948—49 přednášel na Karlově universitě dějiny českého divadla. R. 1948 se stal dramaturgem státního filmu, od r. 1954 je dramaturgem Studia kresleného, loutkového a dětského filmu v Praze. — Divadelně kritické a teoretické příspěvky ve Studentském časopise, Národním a Stavovském divadle (od 1926), Literárních novinách, Rozpravách Aventina, Nové svobodě, Činu, Divadle, Magazínu Družstevní práce, Listech pro umění a kritiku, Středisku, Indexu, Právu lidu (1931—34), A-Zetu (1934—40), Svobodném slově (1945—47, 1954—58), Divadelním zápisníku (který 1945—48 redigoval), Práci (1947, 1949), Divadelních novinách, Pla-

menu, Filmu a době aj. Užívá šifer jtg, -äg, -t-, tg, -ger, -er, J. T. Redigoval sborník *Deset let Osvobozeného divadla 1927—37* (1937), Kritické dílo J. Vodáka (1941—53), výbor z literární pozůstatosti V. Vydry (*Prosím o slovo*, 1954, *Má pouť životem a uměním*, 1954, *Z hercova pera*; 1955, *Hercův listář*, 1956), edice *Umlčení a zapomenutí*, *Divadelní perspektivy* (1944—47). Píše též filmové scénáře (V šest ráno na letišti aj.).

Jako generační druh a spolupracovník Voskovce a Wericha →, E. F. Buriana → a J. Frejky byl J. Träger zastáncem české divadelní avantgardy z let mezi dvěma válkami. Sledoval však se sympatiemi, i když ostře kriticky, i režijní úsilí K. H. Hilara na oficiálních scénách a po celou dobu své kritické činnosti zůstal strážcem nejlepších hodnot vytvořených divadelními umělci obou uměleckých názorů v letech třicátých. Bojoval proti konvenci, usiloval o sdělné moderní múzické divadlo, zaměřené k básnivému vyjádření společensky angažované myšlenky. Důkladná znalost všech moderních proudů světového divadelního dění pomáhala mu v úsilí rozvíjet hodnoty české kultury. Byl nástupcem J. Vodáka nejen jako divadelní referent Českého slova, ale je jím i ve snaze a umění postihnout výrazové prostředky režijní a herecké práce, zachovat komplexní obraz inscenace. Tento rys zachovávají si i jeho práce divadelněhistorické, zejména herecké medailonky. Na Vodákův odkaz navazuje Träger i v péči o kultivovanost české řeči. — O českou literaturu zasloužil se zejména v období okupace odvážným postojem k autorům v té době zakázaným a pronásledovaným. Také jeho divadelní kritiky a přednášky o divadle z té doby jsou doklady jeho aktivního úsilí o posílení národního uvědomění a odporu proti okupantům.

BIBLIOGRAFIE

Počátky českého divadla (1935, v Československé vlastivě VIII). Dvě přednášky z války o divadle (1945), Národní umělec Václav Vydra (1951), Jiráskova Lucerna (1953), Eduard Vojan (obrazová monografie, 1954, s V. Müllerem). *ř*

Jan Trefulka

15. 5. 1929 Brno

Po maturitě na reálném gymnasiu v Brně (1948) studoval literární vědu a estetiku na filosofické fakultě v Praze (1948–50) a v Brně (1953–54). Pracoval jako traktorista, hospodář střediska STS Vlašim (1951), jako programový referent Domu umění v Brně (1955–56), jako redaktor Krajského nakladatelství v Brně (1957 až 1962). Od r. 1962 je redaktorem Hosta do domu. Publikuje od r. 1949 v Kulturní politice, Lidových novinách, Hostu do domu, Novém životě, Plameni aj. Zprvu se Trefulka věnoval literární kritice, v níž na sebe upozornil zejména kritickým postojem k povrchnímu optimismu, jenž zakrýval skutečnou životní problematiku. V novele *Pršelo jim štěstí* zachytil charakterové uzrávání mladých lidí v atmosféře kultu osobnosti a vyslovil mravní krédo člověka své generace: odpovědnost za vlastní život i za tvářnost socialistické společnosti.

BIBLIOGRAFIE

Pršelo jim štěstí (Pp 1962).

LITERATURA

M. Suchomel v HD 1963 (*Cesty dospělosti*). *vk*

Emil Tréval

(vl. jm. Václav Walter)

13. 12. 1859 Prešov

10. 2. 1929 Praha

Studoval na několika gymnasiích (Kroměříž, Olomouc, Brno, Litomyšl), pak lékařství v Praze, Berlíně a Paříži (doktorát 1883). Jako lékař působil na různých místech v Čechách a na Moravě (krátkou dobu i ve Vídni), v l. 1900–19 v Mladé Boleslavi a od r. 1919 v Praze. Zprvu psal německy v brněnském časopise *Beobachter*, později česky v České včele, Vesně, Moravské orlici, ve Švandu dudákovi, od r. 1901 v Květech a Zvonu (v jeho redakci byl od r. 1927), kde otiskl většinu svých novel (zde v l. 1916–28 *Z lidských dokumentů Ladislava Vaška*) a užíval pseudonymů Ladislav Vašek, Jiří Okoř,

Václav Prešovský; ve Švandu dudákovi také Ben Trovato, Vrač, Prof. Zmatěj, Pantalón, Ad. Pisánka, Aristoteles Trdlo, Holofernes Kotě. Napsal víc než čtyřicet knih drobných próz a povídek, románů a dramát. Psal také společně se svou ženou Zdeňkou a společné práce otiskovali pod jménem Tréval-Viola. Kromě uměleckých prací publikoval i množství odborných prací lékařských.

Lékařské povolání přivedlo Trévála k zájmu o lidi nervově nemocné, které ve svých pracích často konfrontoval s lidmi zdravými a normálními (*Vývraty duší*); v duševních poruchách hledal příčiny defektů mravních. Pozornost věnoval otázkám sexuálními, se zvláštním zájmem sledoval lidi sexuálně úchylné (*Mezi ženami, Anděl a Eva*). Tento jednostranný lékařský pohled a extenzita literární práce při nevelkém uměleckém talentu způsobily, že se většina prací nedostala nad úroveň průměrné konvenční četby.

BIBLIOGRAFIE

Václav Kotáb (P 1895). Zápasy (Pp 1897), Mixtum compositum (Pp 1900), Za onoho času (Pp 1900), Těžké chvíle (Pp 1902), Maia (P 1903), Silnější než milování (Pp 1904), Antiky (Pp 1907), Nevysloveno (D 1908, prem. 1907), Válka bohů (D 1908, i prem.), Scéna (D 1908, prem. 1907), Právo ideálu (R 1909, pod jménem Tréval-Viola), Krédo (D 1912), Tiberius (D 1915, prem. 1914), Duše za duší (Pp 1918), Stříbrné své vlny voda vylje (R 1918, pod jménem Tréval-Viola), Na prahu Kanaánu (R 1919), Pomsta svatých (R 1920), Průboj (R 1920), Zahučaly lesy (D 1920), Kdo za pravdu hoří (R 1921), Síla lži (R 1921), Vraždy nepomstěné (Pp 1922), Rozpuk. Mládě pštrosí (Pp 1923), Mezi ženami (Pp 1923), Okuje (Pp 1923), Květy mrazu (P 1924), Vývraty duší (Pp 1924), Zbloudilé touhy (Pp 1925), Osvěny z hor (Pp 1925), Habsburk (D 1925), Biblické sny (Pp 1926), Páně Baculkovy námluvy (P 1926), Anděl a Eva (Pp 1927), Revolvy (Pp 1927), Bakchantčiny oči (R 1928), Vlasy královny Bereniky. Pěna (R 1929, pod jménem Tréval-Viola). Vyhnaní synové Evy (R 1929) aj. — Posmrtně: Niobé (R 1932). — Sebrané spisy v Pražské akciové tiskárně v l. 1920–29 (20 sv.).

LITERATURA

F. X. Salda v KP 7 (1953, o hře Válka bohů); V. Dyk v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1930). V. Brtník ve Zvonu 1928–29. *vf*

Antonín Trýb

7. 3. 1884 Karlov u Křivoklátku

3. 9. 1960 Brno

Absolvoval české gymnasium v Příbrami (1903) a lékařskou fakultu pražské university (doktorát 1909). Po odborných studiích v zahraničí, především v Hamburku a ve Vídni, nastoupil r. 1912 místo asistenta na české dermatologické klinice v Praze. R. 1914 byl povolán k vojenské službě, po dvou letech se stal šéflékařem ve vojenské nemocnici v Pardubicích. Roku 1917 se habilitoval z dermatologie, r. 1919 odejel jako vedoucí lékařské mise k sibiřské armádě a přitom poznal i východní Asii. V r. 1921 zřídil na nově založené universitě v Brně dermatologickou kliniku; zde působil jako vysokoškolský profesor do konce života. — Přispíval do časopisů Zlatá Praha, Moderní revue, Květy, Lidové noviny, Kolo, Rozpravy Aventina, Nový život, Host do domu aj.

Už v obou mladistvých básnických sbírkách najdeme všechny prvky, které pak Trýb prohluboval v dalších svých verších. Je to vřelý vztah k přírodě, úvahy o štěstí, lásce a kráse, zájem o antiku. Postupně vzrůstá meditativní složka a sílí autorova víra v člověka. Tato linie vrcholí ve sbírkách *Loňské listí* a *Kruh*, kde promlouvá materialista, hledající smysl lidského života v práci pro společnost. — Z cesty na Sibir vytěžil Trýb cestopis (*Před branami Východu*) a román (*Příběhy domu na Čang-Wu*), v nichž se prostřednictvím vytríbené slovesné formy zamýšlí nad vztahem kultury východní a západní. Nejzralejší z T. prozaického díla je historický román o římském císaři Diokleciánovi (*Císař chudých*). Autor koriguje vžitý názor na Diokleciána, tyрана a krutého pronásledovatele křesťanů. Vykreslil ho jako mravně silného člověka, jehož jednání je v souladu s hospodářskými a politickými tendencemi doby. Rozpor mezi pohanstvím, původním křesťanstvím a křesťanstvím mění se ve státní náboženství tvoří ideové jádro románu.

BIBLIOGRAFIE

Křivoklát (Bb 1905), Písně o malém Jaku. Nero. Tiché sloky (Bb 1906), Vodníkova nevěsta (lyrická komedie, 1909), Pohádky stří-

brného pramene (Pp 1911, přeprac. vyd. pod názvem Opuštěnou stezkou, 1920), Před branami Východu (cestopis, 1921), Pokorné zrání (Bb 1926), Příběhy domu na Čang-Wu (R 1930), Lidé z výprav (R 1931), Z básní Antonína Trýba (1932), Císař chudých (R 1935), Dioklecián a jeho doba (1937), Až v nás (Bb 1940), Sonatiny (Bb 1942), Loňské listí (Bb 1946), Kruh (Bb 1956).

LITERATURA

J. Hrabák v dosl. k Císaři chudých (1954), v HD 1959 (Dílo básníkův moudrosti — o básních) a v HD 1960. P. Fraenkl v Indexu 1935; J. Tomeček v HD 1955. sb

Jiří Třanovský (Tranoscius)

1592 Těšín

29. 5. 1637 Liptovský Mikuláš

Skladatel duchovní lyriky. Studoval v lužickém Gubině, v Kolobřehu a ve Wittenberku, vyučoval v l. 1611—12 a 1613 na malostranské mikulášské škole, pak působil v Holešově a jako farář ve Valašském Meziříčí. Po Bílé hoře byl nucen uchýlit se jako evangelik do exilu, nejprve do Slezska, pak na Slovensko, kde působil jako kaplan na Oravě a jako duchovní správce v Liptovském Mikuláši. Pravděpodobně ještě na Moravě složil sbírku latinských ód, vydanou 1629 ve slezském Břehu s názvem *Odarum sacrarum sive hymnorum Georgii Tranoscii Thesinensis libri tres* (Tři knihy posvátných ód neboli hymen J. Třanovského Těšínského). Největší a trvale proslulostí nabyt sbírkou české duchovní lyriky *Cithara sanctorum*, do níž shromáždil kromě vlastní tvorby i skladby starší, husitské, a písňové vtvory svých spolupracovníků. Cithara vyšla poprvé 1636 v Levoči a od té doby dosáhla na 70 vydání na různých místech, doplňována písněmi dalších autorů. Největšího rozšíření a obliby dosáhla u slovenských evangeliků.

EDICE A LITERATURA

Třanovského sborník (1936); J. T., Sborník k 300. výročí kancionálu Cithara sanctorum (1936), F. M. Bartoš v souboru Knihy a zápas (1948), J. Ludvíkovský v LF 1936. ep

Karel Tůma

6. 9. 1843 Praha

9. 5. 1917 Praha

Gymnasium studoval v Rychnově nad Kněžnou, v Hradci Králové a v Pisku, polytechniku v Praze. Věnoval se však žurnalistice. Přítel J. Grégra, J. Baráka → a K. Sladkovského, byl v letech 1863 až 1912 spolupracovníkem a (do 1917) členem redakce Národních listů. Jako redaktor byl několikrát souzen a vězněn (1868 až 1870). V l. 1883–93 byl politicky činný jako mladočeský poslanec, aktivně vystupoval v politických bojích se staročechy, zejména v otázce tzv. punktací (1890–1893). — Přispíval do Barákovy Svobody (básně Hranice vzplála, Píseň české omladiny, Květů, Hlasu, Osvěty, Humoristických listů aj. Vydal Vybrané spisy Karla Havlíčka Borovského (1886 až 1887, 3 sv.).

Tůmova literární tvorba byla spojena s jeho činností žurnalistickou. S úmyslem ukázat zaostalost rakouské monarchie seznamoval čtenáře v řadě drobných publikací s osobnostmi a se společenským zřízením vyspělých buržoazních států. S politickou prací souvisela i jeho literárněhistorická činnost zabývající se zejména dílem K. Havlíčka Borovského. Největší čtenářské oblíbenosti dosáhl však rozsáhlou sbírkou humoristických příběhů, které spojil s prostředím venkovských mlýnů, s životem mlynářů, krajánků a prášků (*Z českých mlýnů*). Nepřesahuje v nich však hranice maloměstského žertování a vtipů běžné produkce soudobých humoristických časopisů.

BIBLIOGRAFIE

O boji národa amerického za samostatnost (1871), O Jiřím Washingtonovi, zakladateli svobody americké (1872), Apoštol svobody (o G. Mazzinim, 1873), Ze života malého národa (o Belgicanech, 1874), Svědomí aneb Zertva na Balkáně (D 1879, prem. 1878, podle A. Berly), Dějinné charaktery (polit. spis, 1881), Chťejme všeobecné právo hlasovací (1881), Potlačení národ. obraz osudův lidu irského pod cizovládou britskou (1882), Karel Havlíček Borovský (1883), Leon Gambetta, obraz života i povahy jeho (1883), Z českých mlýnů (Pp 1885 až 1886, 2 sv., 2. vyd. v l. 1892–1917 v osmi dílech, zřím.), Pravda o vyrovnání (o punktacích, 1890), Zlaté péro (D 1895), Život Julia Grégra, slavného obránce svobody české

(1896). — Z překladů: Básně Alex. Petőfiho (1871, s F. Brábkem).

LITERATURA

J. Neruda v Podobiznách II (1952), I. Herrmann v kn. O živých a mrtvých III (1940, Psaňčko k jubileu), D. Panýrek v Máji 1911 až 1912. dh

František Turinský

2. 1. 1797 Poděbrady

4. 9. 1852 Praha

Studoval v Praze filosofii a práva (do r. 1822), působil jako soudní úředník v Libochovicích, Mikulově (1826–37), Žďáru (1837–46) a opět v Libochovicích, od r. 1849 okresní soudce na Křivoklátě.

Jeho poezie, uveřejňovaná za života jen v časopisech a sbornících (Časopis Českého muzea, Česká včela, Rozmanitosti, Rozličnosti Pražských novin, Zvěstovatel, Almanach neb novoročenka), svědčí o kultivovanosti a snaze vyrovnat se dobově oblíbenému typu básnictví (ódy, reflexe, básně v duchu rukopisných podvrhů, balady a písně); ojedinele se mu dařilo osobitě vyjádřit i elegické pocity člověka prvně zakoušejícího krizi světového názoru na počátku novověku u nás (*Elegie polabské*). Jeho osudová tragédie *Angelína* je sice nedramatická a jevištně neuspěla, ale má význam pro dějiny českého dramatu jako jeden z prvních obrozeneckých pokusů o původní „velké“ (tj. obsahově i formálně náročné) drama.

BIBLIOGRAFIE

Angelína (D 1821, prem. 1897), Virginie (D 1841), Pražané roku 1643 (D 1848, prem. 1849). Básnické spisy u Kobra v Národní bibliotéce 1880 (s životopisem).

LITERATURA

M. Turinský v závěrečné stati k vyd. Básnických spisů (1880); K. Sabina ve Vybr. spisech II (1912); V. Štěpánek v kn. Počátky velkého národního dramatu v obrozenecké lit. (1959). F. Palacký v Radhostu I (1871, kritika Angelíny); J. L. Fischer v Pokrokové revui 1914; K. Svoboda v ČLit 1954. mo

Josef Kajetán Tyl

4. 2. 1808 Kutná Hora

11. 7. 1856 Plzeň

Byl prvorozeným synem vysloužilého vojenského hudebníka, který se usadil jako krejčí v Kutné Hoře. Studoval od r. 1822 na akademickém gymnasiu v Praze, v l. 1826—28 v Hradci Králové, kde bydlil u V. Kl. Klicpery. Již za studií se musil sám živit a starosti s existenčním zajištěním jej provázely po celý život. Z Hradce se vrátil do Prahy na filosofii, ale již v březnu 1829 odešel k Hilmerové německé kočovné společnosti, cestoval s ní po jižních a jihozápadních Čechách a provozoval tu s několika přáteli české hry. Po rozpadu společnosti pobýval dvakrát kratší dobu u divadel zahraničních (v Bavorsku, snad i ve Francii a severní Itálii, podruhé v Sasku), do Prahy se natrvalo vrátil r. 1831. Stal se vojenským furýrem (účetním) a byl jím do r. 1842, odkázán přitom na výdělky z umělecké a žurnalistické práce. R. 1839 se oženil s herečkou Magdalénou Forchheimovou, později žil s její mladší sestrou Annou (která jako česká herečka užívala pseud. Rajská) a měl s ní šest dětí. — Jeho všestrannost, organizační talent a spisovatelská pohotovost jej brzy postavily do čela národně společenského a literárního úsilí. Organizoval zábavy a kulturní podniky vlastenecké společnosti, hrál a řídil divadlo, překládal a psal divadelní hry. Centrum jeho práce tvořila od r. 1833 redakce časopisu *Jindy a nyní* (od r. 1834 *Květy české*, od r. 1835 *Květy*); T. jej redigoval do roku 1836 a v l. 1841—45 a publikoval v něm své povídky, úvahy, črty, besední čtení, básně, literární a divadelní kritiky, ukázky z dramát původních i přeložených. Jeho zásluhou se staly *Květy* tribunou národního hnutí a orgánem mladé literatury třicátých let, jejíž funkci viděl T. téměř výlučně ve spojení s potřebami národního hnutí. Mimoto řídil revue *Vlastimil* (1840—41), sborníčky pro české plesy *Pomněnky* (1841—46), sborník veršů a próz určených k přednášení *České besedy* (1842) a sbírku českých divadelních her Česká Thalia (1837—41). Po odchodu z *Květů* T. v l. 1846—47 redigoval a

jen svými pracemi zaplňoval lidovýchovný dvouměsíčník *Pražský posel*, který byl v r. 1848 přeměněn na politický časopis. Významnými politickými novinami pro venkovské čtenáře byly jeho Sedlské noviny, které však vycházely jen od dubna do konce června 1849 (39 čísel), kdy byly zastaveny. V revolučním údobí byl T. také veřejně činný, mimo jiné byl zvolen za poslance na říšský sněm. — Užíval pseudonymů: M. Horský, Horník, Mírúmil Kutnohorský, F. Vladiboj Ostrý, Jan Milota Libenský, Jan Vitek, Jiřík Liška, Marie Olivová aj.

Tyl je zakladatelem novodobé české povídky ze současnosti a tvůrcem prvního českého románu (*Poslední Čech*). Jeho povídky i při žánrové pestrosti (sentimentální povídka, novela, obraz, črta) a při vyvíjejícím se obsahovém zaměření (zprvu převážně problémy národního hnutí, později sociální rozpory v městě i na venkově) spojuje výchovná a uvědomovací funkce, již slouží především vzorové postavy hrdinů a idealizované řešení konfliktů. Jejich vývojový přínos je v reálném zpodobení českého maloměstského a venkovského prostředí (ve venkovských povídkách též v postižení typických konfliktů) a v přirozené plynulosti jazykového vyjádření. Na vyšší úroveň povznese i povídku historickou, zvláště svými pozdějšími pracemi z *Pražského posla* (např. *Braniboři v Čechách*). — Nejsoustředěněji se T. věnoval divadlu. Jeho teoretické názory rostly z pohledu na celek divadelního dění a z přesvědčení, že skutečné divadelní umění může spočívat jen na profesionálních základech. T. kritiky požadovaly, aby divadlo hrálo společensky aktivní roli, zvláště při národním a demokratickém uvědomování lidu; jako praktický divadelník si T. ověřil zásadu, že aktivita divadla roste jen z životní konkrétnosti divadelního umění. V stati *Cestující společnost herecké* (1845) vytyčil realistický program českého umění a upozorňoval na to, že ke vzniku velkého a reprezentativního divadla národního (vlastně již Národního divadla, jehož myšlenka se tehdy právě T. zásluhou rodila) je potřeba vybudovat české kočovné divadlo jako školu publika i herců. — T. teoretické názory souvisely s jeho dramatickou

Jana Stroblová

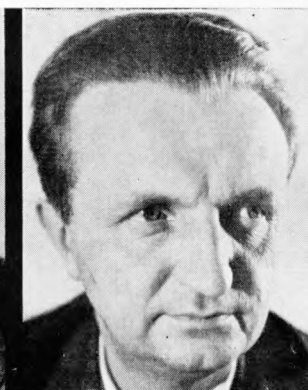
Ivo Štuka

Oldřich Sulěř

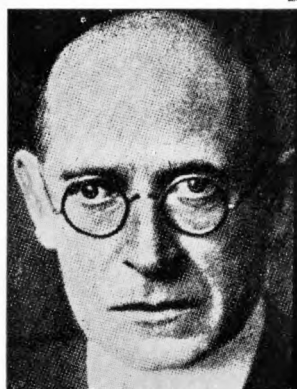
Jiří Taufer

Alfréd Technik

Karel Teige

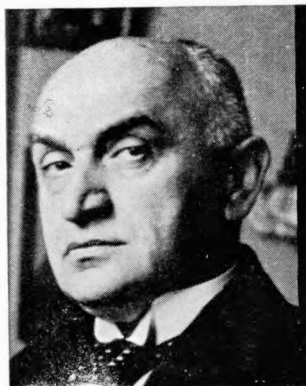
Rudolf Těsnohlídek

Otakar Theer

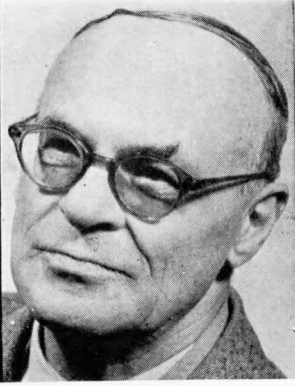
A. M. Tilschová

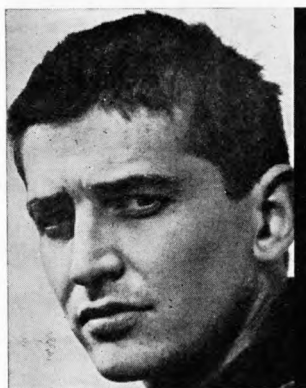
Václav Tille

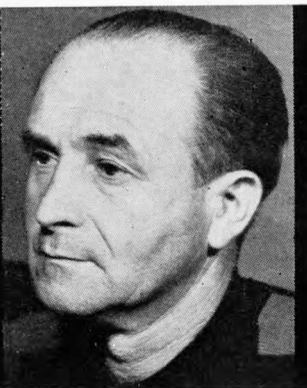
Karel Toman

Josef Toman

Karel Tomášek

Jaromír Tomeček

Josef Topol

Josef Träger

Jan Trefulka

Josef Kajetán Tyl

tvorbou i s jeho praktickou divadelní činností. Pobyt u Hilmerovy společnosti byl jeho prvním pokusem o profesionální provozování českých her na venkově; potřeby divadelního provozu si ověřoval též zkušenostmi při několikaměsíčním pobytu u zahraničního divadla ve Slezsku r. 1836. Nespokojenost se stavem českých her ve Stavovském divadle jej vedla k založení vlastního ochotnického souboru v malém Kajetánském divadle (1834—37), jež prakticky prokázalo platnost jeho teoretických zásad, včetně požadavku divadla cílevědomě řízeného ideově a umělecky. Kajetánské divadlo přispělo i k vytváření českého hereckého umění (odtud vyšli Kaška, Kolár →, Manetínská) a bylo vzorem pro venkovské divadelně ochotnické podnikání, jemuž T. věnoval ve čtyřicátých letech všestrannou podporu. V dubnu 1846 se stal dramaturgem (a vlastně vedoucím) českých her ve Stavovském divadle. Především volbou repertoáru, jehož základ spatřoval v původní české tvorbě, doplňované aktuálně zahrocenými, výchovnými a jinotajnými překlady z německé (hlavně vídeňské lidové) dramaturgie i překlady realisticky laděných sociálních obrazů z dramatiky francouzské, přivedl české divadlo do těsného kontaktu s veřejným děním před revolucí i za ní. Až do října 1851, kdy byl pod nátlakem povolené reakce český soubor Stavovského divadla rozpuštěn a také T. z divadla vypovězen, bylo české divadlo výrazným projevem i účinným nástrojem revolučního zápasu ve sféře umělecké. T. se pak ujal propuštěných herců, založil kočovnou společnost, a protože jako politicky podezřelý nedostal vlastní koncesi, provozoval hry v l. 1851—53 na koncesi Němce J. Kulase a v l. 1853—56 ve společnosti F. Zöllnera. Dal kočovnému divadlu u nás poprvé podobu uměleckého podnikání, jež bylo vzorem pozdějším významným profesionálním souborům. — Většina T. drammat vznikla za jeho působení ve Stavovském divadle. Předtím převažují u něho překlady a adaptace; překládal řidčeji z vrcholů světové dramatiky (Shakespeare, Schiller) nebo ze současných dramatiků tehdy vysoko oceňovaných (Deinhardtstein, Gutzkow), častěji z průměrné produkce, jež obohacovala repertoár žánrově (kon-

verzační hry, obrazy ze života) i tematicky (sociální rozpory, život lidových vrstev). Svou původní hrou *Fidlovačka* se poprvé pokusil (formou tzv. lokální frašky se zpěvy) o dílo ze soudobého národního života; dodnes je *Fidlovačka* památná tím, že v ní prvně zazněla T. a Škroupova píseň *Kde domov můj*. — V žánru dramatických obrazů ze života (*Paní Marjánka, matka pluku, Pražský flámenr, Paličova dcera, Bankrotář, Chudý kejklíř*) zabývá se T. sociální problematikou předrevolučních let, ukazuje ji na ostrých protikladech mezi bohatými a chudými; dramata se přitom soustřeďují na kresbu pozitivních lidových postav, příkladných mravní čistotou a poctivostí. Uměleckou přesvědčivost těchto her (vyjímaje *Paličovu dceru*) snižuje sentimentálnost a někdy nevěrohodná idealizace v řešení konfliktu. Ještě před revolucí napsal T. báchorku *Strakonický dudák*, která patří pro zpodobení charakteristických rysů české národní povahy do základního fondu české dramatiky, a historickou hru *Kutnohorští havíři*, jež poprvé uvedla na české jeviště jako hrdinu lidový kolektiv a jeho vzpuru proti cizímu panstvu a proti nesnesitelnému vykořisťování. — Báchorky a historická dramata jsou pak příznačnými žánry T. revoluční dramatiky, v obou případech inspirované aktuální politickou situací. V dramatických báchorkách (*Turdohlavá žena, Jiřikovo vidění, Čert na zemi, Lesní panna*) zobecňuje T. na pozadí velkých politických událostí klady a nedostatky české národní povahy a českého lidového života. Dramatický konflikt je tu postaven na mylném názoru, jehož nesprávnost se odhaluje průběhem děje (za pomoci báchorkových motivů, fungujících jako kompoziční prvek dramatické zkratky a názornosti). Jako nejsilnější a nejčistší vztah oslavují báchorky lásku, jež přemáhá všechny potíže a jejíž všemohoucnost je také zdrojem optimismu těchto her. — V historických dramatech (*Jan Hus, Kravé křížky z Trocnova, Měšťané a studenti, Staré Město a Malá Strana*) používá T. metody aktuální historické analogie; hledá a ukazuje v minulosti poučení pro současný boj lidu, a znaje a prožívaje soudobé zápasy a společenské rozpory, do-

vede pak i zpětně pochopit a realisticky zobrazit rozpory dob minulých, a to i tam, kde se jako umělec nemohl opřít o výsledky historického studia. — T. uměleckým programem byla společenská aktivnost literatury; svým dílem vždy sledoval výchovnou tendenci. Jí také podřizoval hlavní umělecké prostředky a postupy, jako byla idealizace skutečnosti, alegorická personifikace abstraktních pojmů, aktualizace historických látek nebo kritické zaostřování obrazu soudobého života. Požadavek společensky aktivního umění však T. někdy zužoval na požadavek služebnosti tvorby i dílčím cílům společenského zápasu; hodnota i dosah jeho děl proto často kolísá zároveň s hodnotou a dosahem historicky podmíněných a omezených cílů. T. největší omyly, jeho odpor k revolučně romantickým tendencím v letech třicátých (Mácha →), umělecký a ideový nezdar románu Poslední Čech (kritizovaný Karlem Havlíčkem →), pramenily ze snahy nedomyšlet rozpory do důsledků a překlenovat je vírou v iluzivní a abstraktní ideál národní jednoty. Naproti tomu se T. dopracovává úspěchů tam, kde se jeho abstraktní ideál konkretizuje v myšlenku jednoty na lidovém základě a kde zobrazuje lid jako jádro národa; týká se to např. Fidlovačky a většiny děl z vrcholného údobí jeho tvorby z doby kolem revoluce r. 1848. V T. tvůrčím vývoji se stále více uplatňovaly prvky realistického zobrazování skutečnosti, které potlačovaly původní sentimentálně romantický ráz jeho tvorby. Avšak i některé prvky romantického přístupu ke skutečnosti dodávají T. dílu obecnější uměleckou platnost a nadčasovou hodnotu, a to všude tam, kde romantický ideál autorův nesměruje k idealistickým iluzím. V T. tvorbě, pro jejíž tendenční zaměření je právě spojování realistického obrazu skutečnosti s aktivně romantickým viděním perspektiv příznačným uměleckým postupem, zaujímají proto dominující místo tyto práce, v nichž se obě tyto tendence

plně prosadily. T. dramatická tvorba, která trvale patřila do repertoáru našeho lidového divadla v 19. a 20. stol. a která je spojena s realistickou tradicí českého herectví, měla znovu velký význam v prvních fázích budování naší socialistické kultury po únoru 1948.

BIBLIOGRAFIE

Stary Beneda aneb Založení probošství vyšehradského (P 1830). Mladý harfeník a starý flétnista aneb Seznámení se v krmě U zlatého jelínka (P 1832). Nalezenec (D 1837, prem. 1838). Cestmír (D 1838, prem. 1835). Rozina Ruthardova (P 1839), Masopust (D 1844). Poslední Čech (P 1844). Kusy mého srdce (Pp 1844). Paní Marjánka, matka pluku aneb Ženské srdce (D 1845. i prem.). Cestující společnosti herecké (P 1845). Pražská děvečka a venkovský tovarýš aneb Paličova dcera (D 1847. i prem.). Slepý mládenec (D 1847). Krvavý soud aneb Kutnohorští haviři (D 1848. i prem.). Oba šelmy (D 1853). Bankrotář (D 1854, prem. 1848). Strakonický dudák (D 1858, prem. 1847). Pražský flámen (D 1859, prem. 1846). Tvrdohlavá žena (D 1862, prem. 1849). Jiřikovo vidění (D 1866, prem. 1849). Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové (D 1868, prem. 1849). Staré Město a Malá Strana (D 1868, prem. teprve 1955). Čert na zemi (D 1868, prem. 1850). Umělcové na pouti (D 1868, prem. 1849). Poslední desetník (D 1868, prem. 1851). Žižka z Trocnova (D 1869, prem. 1849). Lesní panna (D 1869, prem. 1850). Chudý kejklř (D 1870, prem. 1848). Měšťané a studenti aneb Oblehnutí Prahy od Švédů (D 1870, prem. 1850). Bruncvík, kníže české (D 1871, prem. 1843). Jan Nepomucký (D 1872, prem. 1848). Fidlovačka (D 1877, prem. 1834). — Sebrané spisy redakcí autora 1844–45 (4 sv., nedokončeno), u Kobra 1857–59 (14 sv.), u Hynka 1888–92 (15 sv.), u Kočího 1906–08 (3 sv.), u Mazáče 1928 (10 sv.). Kritické vydání péčí Ústavu pro českou literaturu CSAV od r. 1952 (rozvrženo do 24 sv.). — Bibliografie: J. Procházka, Pražská dramaturgie J. K. T. (1954); M. Laiske, J. K. T., soupis literárního díla (1957).

LITERATURA

J. L. Turnovský: Život a doba J. K. T. (1892); V. K. Blahník: J. K. T. Had z ráje — divadlo (1926); M. Hýsek: J. K. T. (1926); Živý odkaz J. K. T. (1952, materiály z konference); J. Kopecký: Knížka o T. (1959); M. Kačer a M. Otruba: J. K. T. (1959, obrazová monografie); a Tvůrčí cesta J. K. T. (1961, se soupisem hlavní literatury od M. Laiskeho). Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953). mo